

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЦУЦА ВІТАЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 347.211

ДИСЕРТАЦІЯ

ОХОРОНА ПРАВ НА ЦИФРОВІ (ВІРТУАЛЬНІ) АКТИВИ

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ (В. М. Бацуца)

(підпис здобувача)

Науковий керівник: професор кафедри цивільного права та процесу,
доктор юридичних наук, професор **НАГНИБІДА Володимир Іванович**

Хмельницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Бацуца В. М. Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2024.

Дисертацію присвячено встановленню правової природи цифрових активів, їхніх властивостей як об'єктів цивільних прав, дослідженню передумов та механізмів функціонування ринку цифрових активів в Україні, проведенню порівняльно-правового аналізу регулювання цих питань за законодавством держав-членів ЄС, а також розробленню пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання відповідної сфери суспільних відносин та визначенню тенденцій щодо застосування цивільно-правових способів захисту прав на цифрові активи.

На основі здійсненого дослідження цивільно-правової охорони цифрових активів визначено два концептуально відмінні підходи, в межах яких існують погляди на тлумачення цього поняття, де, з одного боку пропагується найбільш обмежений погляд на такі активи через ототожнення їх з криптовалютами та іншими криптоактивами, а з іншого – навпаки, до цифрових активів пропонується відносити будь-які об'єкти, що мають або можуть мати цінність (тобто фактично виступати активами), з огляду на їхню цифрову природу – від фотографій, які зберігаються у хмарному сервісі в електронному вигляді, до невзаємозамінних токенів (NFT) та інших токенізованих активів і криптовалют.

Зважаючи на нормативні та доктринальні джерела, у роботі обґрунтовується підхід, згідно з яким саме електронна форма вираження та можливість атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності

(отримання вигоди в майбутньому від його використання, поширення тощо) є фундаментальною ознакою віртуальних активів. Натомість обговорювані в наукових джерелах риси, притаманні лише криптовалютам (блокчейн-технологія, наявність унікального ідентифікатора), на наше переконання, не можуть вважатись ознакою, що характеризує цифрові активи як об'єкт цивільних правовідносин, адже механізми формування такої цінності є унікальними, оскільки не встановлюються національними банками або іншими державними регуляторами, а отже, є децентралізованими та ринковими за своєю природою.

Встановлено, що конститутивні ознаки цифрових активів закріплюються на нормативному рівні в законодавчих актах Великобританії, у праві ЄС та тих, поки небагаточисельних держав, що розробили власні закони у сфері обігу віртуальних активів. Водночас окремою тенденцією американського законодавства на федеральному рівні та рівні штатів є існування і поступове розширення практики регламентації відносин, пов'язаних з цифровими активами одночасно в галузі комерційного (господарського) права та імплементація в інститут довіреного (фідуціарного) доступу до таких активів.

У цьому контексті резюмується, що відмінність між принципами, закладеними в дефініцію цифрового активу, залежно від галузі (з одного боку – цивільне та комерційне право, з іншого – фінансове), виявляється крізь призму більш широкого трактування змісту концепту, коли мова йде про цифровий актив як власність особи, до якої повинен гарантуватись доступ довіреної особи, зокрема, в разі смерті довірителя, у площині комерційного права.

У першому випадку цифрові активи можуть охоплювати такі об'єкти, як: дані, текст, електронні листи, документи, аудіо, відео, зображення, звуки, вміст соціальних мереж, коди, медичні записи, записи медичного страхування, вихідні коди комп'ютерів, комп'ютерні програми, програмне забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, бази даних або подібне, включаючи імена

користувачів і паролі, створені, надіслані, передані, отримані або збережені електронними засобами на цифровому пристрої. У другому – засадничим є підхід штату Вайомінг, де цифровий актив прирівняно до нематеріальної власності з поширенням, за аналогією закону, на них відповідних режимів власності на традиційні об'єкти (режим загальних нематеріальних активів щодо цифрових споживчих активів; режим цінних паперів та інвестиційної власності стосовно цифрових цінних паперів; та грошей стосовно віртуальних валют).

У роботі виявлено наявну тенденцію, яка свідчить, що відповідні регулятори проводять диференціацію видів криптографічних токенів як різновидів цифрових активів у зв'язку з їхнім конкретним регулятивним та контролюючим потенціалом. Більш суворий нагляд відповідно пропонується встановлювати над тими активами, які можна вважати «забезпеченими», – в першу чергу, інвестиційними токенами, в тому розумінні, що вони є подібними до відомих фінансових інструментів «реального» сектору економіки, але існують та відображаються лише у цифровій формі, а не у значенні цифрового представлення реальних цінних паперів, боргових інструментів, акцій тощо. Натомість платіжні або сервісні токени і їхній обіг можуть перебувати поза межами регуляторного впливу і контролю держави, корелюючи з механізмами децентралізації і приватним характером обороту відповідних цінностей.

Обґрунтовано, що сучасний стан ринку віртуальних активів спричиняє додаткові труднощі для дослідників та регуляторів, оскільки аналізовані явища правової дійсності та їхнє нормативне регулювання саме зараз перебувають на динамічному етапі свого становлення та трансформації, узгодження і апробації на практиці, коли чимало законодавчих підходів зазнають суттєвих змін. Це вимагає як усвідомлення мінливості особливостей регламентації відповідних суспільних відносин, так і одночасно доктринального пошуку фундаментальних принципів ефективної побудови обігу цифрових активів у національному та європейському правових просторах.

При цьому сприйняття цих ідей та принципів, хоч початково і декларованих крізь призму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням терористичної діяльності за допомогою децентралізованих інструментів віртуальних валют, відбувається й у нормотворчій діяльності інституцій ЄС та повинно надалі враховуватись не лише державами-членами ЄС, але й Україною при розбудові правової бази функціонування ринку цифрових активів у його «нормальному» стані щоденного комерційного обороту.

Зроблено висновок, що досягненню амбіційних цілей побудови єдиного новітнього підходу до широкого спектра видів діяльності, пов'язаних із криптоактивами на рівні Регламенту Європейського парламенту та Ради про ринки крипто-активів (MiCA) сприяє поєднання спеціальних для криптоактивів механізмів авторизації і контролю за наданням послуг у цій сфері із пристосуванням усталених інститутів права ЄС, зокрема права захисту прав споживачів, інститутів фінансового, банківського та кредитного права Союзу, до потреб ринку цифрових активів. У свою чергу, це узгоджується із формульованими дослідниками принципами регулювання криптоактивів.

Доведено, що в досліджених підходах законодавств держав-членів ЄС у сфері регулювання реєстрації та здійснення підприємницької діяльності емітентами токенів та інших криптоактивів, постачальниками послуг у сфері цифрових активів, прослідковується єдина для європейського правового простору логіка регулювання, подібна у ключових аспектах підходам, втіленим у MiCA. Такі суб'єкти підлягають контролю та нагляду з боку уповноважених державних органів на предмет відповідності та постійного дотримання вимог щодо організації та внутрішнього управління, доброї репутації і належної комунікації як з державою, так і з кінцевими споживачами. Правила щодо комунікації охоплюють і маркетингові стратегії, і цінову політику, а також перебувають у прямому зв'язку з використанням належних і відповідних

здійснюваній діяльності способів захисту інформації, записів у розподіленому реєстрі (якщо застосовується ця технологія) і кібербезпеки.

Додатково встановлено, що у німецькому законодавстві враховується технологічний та інформаційний аспекти обігу криптоцінних паперів з усвідомленням доречності встановлення спеціальних правил у цих питаннях на підзаконному рівні, що простіше та ефективніше підлаштовувати шляхом внесення змін уповноваженими органами виконавчої влади у зв'язку з реаліями фактичних операцій із подібними цифровими активами, їхніми ризиками та перевагами.

Водночас, у законодавстві деяких американських штатів подібно до поступового усталення у праві ЄС парадигми класифікації токенів та інших цифрових активів, залежно від їхньої природи і функціонального призначення (сервісні, безпекові, інвестиційні токени та окремо криптоактиви), на понятійному рівні, хоч із застосуванням іншої термінологічної бази (цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери та окремо віртуальні валюти), закладаються подібні принципи розмежування. Безперечною основою для цього є єдине коло явищ легально описуваної «віртуальної дійсності» у формі використовуваних на ринку різновидів цифрових активів.

Зроблено висновок, що набуття, володіння, користування та розпорядження правами на цифрові активи Законом України «Про віртуальні активи» нерозривно пов'язується із системою забезпечення обороту віртуальних активів, що визначається як програмний або програмно-апаратний комплекс обміну електронними даними, який забезпечує ідентифікацію та оборотоздатність віртуальних активів. Видається, що таке формулювання звужує розуміння цифрових активів та відповідно обмежує можливість вчинення врегульованих цим Законом правочинів лише тими, що створюються та поширюються за допомогою технології розподіленої книги або подібної до неї, на що вказує вимога забезпечення ідентифікації та оборотоздатності

цифрових активів. Тобто з правового регулювання виключаються віртуальні активи, не засновані на технології розподіленого реєстру (*Distributed Ledger Technology*, DLT) чи схожих цифрових механізмах, наприклад, шляхом застосування NFT-технологій (*Non-Fungible Token*), які засновуються на використанні невзаємозамінних токенів.

Ключові слова: цифрові активи, блокчейн, криптоактиви, електронний правочин, інвестиційні токени, постачальники послуг цифрових активів, віртуальна валюта, нематеріальні активи, NFT, емітенти цифрових активів, публічна пропозиція цифрових активів, токени електронних грошей, обіг цифрових активів.

SUMMARY

Batsutsa V. M. Protection of rights to digital (virtual) assets. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis submitted for the scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 Law. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytsky, 2024.

The dissertation is dedicated to establishing the legal nature of digital assets, their properties as objects of civil rights, researching the prerequisites and mechanisms of the functioning of the digital assets market in Ukraine, conducting a comparative legal analysis of the regulation of these issues under the legislation of EU member states, as well as developing proposals for improving the regulation of the relevant sphere of public relations and recommendations on the application of general and special methods of protection of rights to digital assets.

On the basis of the conducted research on the definitive plane of the issue of digital assets, two poles are defined, between which are located the approaches to the interpretation of this concept, where, on one pole, the most limited view of such assets

is promoted due to their identification with cryptocurrencies and other crypto-assets, and on the other, on the contrary, digital assets are proposed to refer to any objects that have or can have value (that is, actually act as assets) due to their digital nature – from photos that are stored electronically in a cloud service to NFT tokens and others tokenized assets and cryptocurrencies.

We do not recognize the fundamental features of virtual assets in the normative and doctrinal planes as features inherent only to cryptocurrencies (blockchain technology, the presence of a unique identifier), but only the electronic form of expression and the possibility of attributing a certain economic property value to a digital asset (receiving benefits in the future from their use, distribution, etc.). The mechanisms for generating such value are unique in that they are not set by national banks or other government regulators and are therefore decentralized and market-based in nature.

It has been established that the constitutive features of digital assets are fixed at the regulatory level in the legislation of Great Britain, in the law of the EU and the so far small number of member states that have developed their own laws in the field of circulation of digital assets. At the same time, a separate trend of American legislation at the federal and state levels is the existence and gradual expansion of the practice of regulating relations related to digital assets simultaneously in the field of commercial (business) law and the implementation into the institution of trusted (fiduciary) access to such assets.

In this context, it is summarized that the difference between the principles laid down in the definition of a digital asset, depending on the field (on the one hand – civil and commercial law, on the other – financial), is manifested through the prism of a broader interpretation of the content of the concept when it comes to a digital asset as the property of a person to whom the trustee's access must be guaranteed, in particular, in the event of the trustee's death; in the field of commercial law.

In the first case, digital assets can include objects such as: data, text, emails, documents, audio, video, images, sounds, social media content, codes, medical records, health insurance records, computer source codes, computer programs, software, software licenses, databases or the like, including usernames and passwords, created, sent, transmitted, received or stored by electronic means on a digital device. In the second – the fundamental is the approach of the state of Wyoming, where a digital asset is equated with intangible property by analogy of the law, with extension to them of the corresponding regimes of ownership of traditional objects (the regime of general intangible assets in relation to digital consumer assets; the regime of securities and investment property in relation to digital securities; and money in relation to virtual currencies).

The work defines the desire of the relevant regulators to differentiate types of cryptographic tokens as types of digital assets in connection with their specific regulatory and control potential. Stricter supervision, accordingly, is proposed to be established over those assets that can be considered “secured” – primarily investment tokens, in the sense that they are similar to known financial instruments of the “real” sector of the economy, but exist and are reflected exclusively in the digital form, and not in the sense of a digital representation of real securities, debt instruments, shares, etc. Instead, payment or service tokens and their circulation can be outside the regulatory influence and control of the state, correlating with the mechanisms of decentralization and the private nature of the circulation of the corresponding values.

It is substantiated that the current state of the digital assets market causes additional difficulties for researchers and regulators, since the analyzed phenomena of legal reality and their regulation are currently at the dynamic stage of their formation and transformation, coordination and approval in practice, when many legislative approaches undergo significant changes in the coming years after their implementation. This requires both an awareness of the variability of the specifics of the regulation of relevant social relations, and, at the same time, a doctrinal search for

the fundamental principles of the effective construction of the circulation of digital assets in the national and European legal spaces.

At the same time, the perception of these ideas and principles, although initially declared through the prism of combating money laundering and the financing of terrorist activities with the help of decentralized tools of virtual currencies, also occurs in the rule-making activities of EU institutions and should be taken into account not only by EU member states, but also by Ukraine when developing the legal framework for the functioning of the digital asset market in its «normal» state of daily commercial turnover.

It was concluded that the achievement of the ambitious goals of building a single, innovative approach to a wide range of activities related to crypto-assets at the Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-Assets (MiCA) level is facilitated by the combination of special authorization mechanisms for crypto-assets and control over the provision of services in this area with the adaptation of established institutes of EU law, in particular the consumer law, institutes of financial, banking and credit law of the Union, to the needs of the market of digital assets. In turn, this is consistent with the principles of regulation of crypto-assets, formulated by researchers.

It has been proven that in the researched approaches of the legislation of the EU member states in the field of regulation of registration and implementation of business activities by issuers of tokens and other crypto-assets, service providers in the field of digital assets, a single regulatory logic for the European legal space is followed, consistent in key aspects with the approaches embodied in MiCA. Such entities are subject to control and supervision by authorized state bodies for compliance and continuous compliance with requirements regarding organization and internal management, good reputation and proper communication both with the state and with consumers. Communication rules cover marketing strategies and pricing policies and are directly related to the use of appropriate and business-appropriate methods of

protecting information, records in a distributed ledger (if this technology is used) and cyber security.

In addition, it was established that the German legislation takes into account the technological and informational aspects of the circulation of crypto-securities with the awareness of the appropriateness of establishing special rules in these matters at the sub-legal level, which is easier and more effective to adjust by making changes by the authorized bodies of the executive power in connection with the realities of actual transactions with similar digital assets, their risks and benefits.

At the same time, in the legislation of some American states, similar to the gradual establishment in EU law of the paradigm of classification of tokens and other digital assets depending on their nature and functional purpose (service, security, investment tokens and, separately, crypto-assets), at the conceptual level, although with the use of a different terminological base (digital consumer assets, digital securities and, separately, virtual currencies), similar principles of categorization are established. The undisputed basis for this is a single circle of phenomena of legally described “virtual reality” in the form of varieties of digital assets used on the market.

It was concluded that the acquisition, possession, use and disposal of rights to digital assets by the Law of Ukraine “On Virtual Assets” is inextricably linked with the system for ensuring the turnover of virtual assets, which is defined as a software or software-hardware complex of electronic data exchange that ensures identification and turnover of virtual assets. It seems that such wording narrows the understanding of digital assets and, accordingly, limits the possibility of committing transactions regulated by this Law, exclusively to those that are created and distributed using distributed ledger technology or similar, as indicated by the requirement to ensure the identification and liquidity of digital assets. That is, virtual assets not based on DLT or similar digital mechanisms (NFTs) are excluded from legal regulation.

Key words: digital assets, blockchain, crypto-assets, electronic transaction, investment tokens, digital asset service providers, virtual currency, intangible assets,

NFT, digital asset issuers, digital asset public offering, electronic money tokens, circulation of digital assets.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бацуца В. М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 32–35.

URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/7.pdf>.

DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7.

2. Бацуца В. М. Проблеми охорони прав на цифрові активи у світлі останніх законодавчих ініціатив. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 66. С. 66–69. URL :

<https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/16.pdf>.

DOI: 10.32782/2307-1745.2023.66.14.

3. Бацуца В. М. До питання особливостей набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 153–162. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/20.pdf. DOI: 10.32782/yuv.v6.2023.18.

4. Бацуца В. М. Сучасний стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6(96). С. 77–93. URL : https://unz.univer.km.ua/article/view/96_77-93.

DOI: 10.37491/UNZ.96.6.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бацуца В. М. Загальні підходи до нормативного врегулювання поняття цифрових активів у законодавстві Сполучених Штатів Америки. *«Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні»*. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 67–69.

6. Бацуца В. Загальні засади типологізації цифрових активів. *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ–Хмельницький, 21 грудня 2023 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 84–88. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

7. Бацуца В. М. Підходи до правового регулювання обігу цифрових активів: досвід Німеччини. *Modern research in science and education*. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Chicago, USA, 8–10 February, 2024). Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. P. 533–538. 548 p. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-8-10.02.24.pdf>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	16
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВИХ АКТИВІВ ..	29
1.1. Сутність, ознаки та елементи цифрових активів як об’єктів цивільних прав	29
1.2. Типологізація цифрових активів	64
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВА ОХОРОНА ТА ОБІГ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС.....	88
2.1. Підходи до нормативної регламентації обігу цифрових активів у ЄС та державах-членах Союзу	88
2.2. Стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні	114
2.3. Особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи.....	136
Висновки до розділу 2.....	153
ВИСНОВКИ	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	163
ДОДАТКИ.....	191

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВФА	–	Віртуальний фінансовий актив
ВФК Франції	–	Валютний фінансовий кодекс Франції
ЄС	–	Європейський Союз
Закон № 2074-ІХ	–	Закон України «Про віртуальні активи»
Закон № 361-ІХ	–	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
Закон «РАСТЕ»	–	Закон Франції, що стосується росту та трансформації бізнесу
ЗВА(ВЦ)	–	віртуальний актив, що забезпечений валютними цінностями
ЗВА(ФІ)	–	віртуальний актив, що забезпечений цінним папером або деривативним фінансовим інструментом
МСБО 38	–	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38
НБУ	–	Національний банк України
НКЦПФР	–	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ПК України	–	Податковий кодекс України
Регламент (ЄС) 2022/858	–	Регламент (ЄС) 2022/858 Європейського Парламенту та Ради про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленої книги та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС
США	–	Сполучені Штати Америки
ФРН	–	Федеративна Республіка Німеччина
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
AMF	–	Français Autorité des marchés financiers
CBDC	–	Central bank digital currency
DLT	–	Distributed Ledger Technology

ESMA	– European Securities and Markets Authority
eWpG	– Gesetz zur Einführung elektronischer Wertpapiere
FATF	– Financial Action Task Force on Money Laundering
FCA	– United Kingdom Financial Conduct Authority
ICO	– Initial coin offering
KWG	– Gesetz über das Kreditwesen
MiCA	– Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937
MiFID II	– Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast)
NFT	– Non-fungible token / невзаємозамінний токен
VFA	– Malta Virtual Financial Assets Act

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процеси цифровізації суспільно-політичного та економічного життя сучасного глобалізованого світу є невід’ємною ознакою новітнього часу. Темпи їхнього перебігу, масштаби диференціації та проникнення в усі сфери людської взаємодії вже давно не викликають здивування, хоча в окремих державах досі мають місце спроби їх контролю чи обмеження. У демократичних суспільствах, навпаки, прослідковується наступний етап інтеграції реального та цифрового вимірів співіснування – унормування тих аспектів диджиталізації, що досі перебували поза межами правового регулювання. Безперечно, до предметів такої легітимації слід віднести й цифрові активи, які у своїй складності та багатоманітності давно становлять окремий сектор світової економіки, адже ринкова капіталізація одного лише ринку криптовалют (як одного з видів цифрових активів) станом на березень 2024 року становила 2,7 трильйона доларів США. Труднощів у їх правовій регламентації додають невизначеність самого об’єкта регулювання, його природи, ключових ознак, механізмів обігу та контролю, засад і підходів до оподаткування, порядку та принципів атрибуції цифровим цінностям визначеної вартості, наприклад грошової.

На цьому шляху вже помітні зрушення: у багатьох державах все більше зазнає правової регламентації ринок криптовалют та діяльність операторів, пов’язаних із функціонуванням блокчейн-платформ. На рівні ЄС Регламент Європейського парламенту і Ради № 2023/1114 від 31 травня 2023 року про ринки криптоактивів (Markets in Crypto-Assets Regulation, MiCA) покликаний створити новітню регуляторну структуру ЄС, забезпечити не лише функціонування ринків криптоактивів, токенизацію традиційних фінансових активів і більш широке використання технології розподіленого реєстру (DLT) у фінансових послугах, але й належний рівень захисту споживачів і цілісності

ринку, фінансової стабільності. Наразі Регламент лише починає імплементуватись у регуляторній практиці держав-членів ЄС та повинен пройти тест на предмет досягнення таких амбітних цілей.

Поступово приймаються й національні закони з відповідним предметом регулювання, які покликані охопити цифрові або віртуальні активи загалом, не обмежуючись криптовалютами. Не залишається осторонь й Україна. 17 лютого 2022 року Верховна Рада України, після опрацювання та підтримки пропозицій Президента України до попереднього тексту, прийняла Закон України «Про віртуальні активи», у преамбулі якого визначено, що він регулює правовідносини, які виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів. Вказаним Законом закріплюється визначення віртуального активу як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі.

Прийняття відповідного Закону, його активне обговорення громадськістю та різними професійними колами, зокрема і юристами та економістами, викликало суспільний резонанс під час підготовки законопроекту, що свідчать про важливість предмета регулювання Закону для української економіки, зв'язок з конкретними майновими інтересами численних груп зацікавлених осіб – від платформ, що адмініструють зберігання та обіг цифрових активів, до кінцевих вигодонабувачів і власників таких активів. На цьому етапі необхідним є послідовний та ґрунтовний науковий аналіз положень Закону, перспектив його інтеграції у вітчизняну правову систему та ефективності застосування на практиці в реаліях функціонування ринку цифрових активів. Уваги вимагає й зарубіжний досвід і, передусім, досвід ЄС – від підходів, сприйнятих у європейських та національних актах розвинених демократичних держав, до закріплених у документах міжнародних фінансових організацій

термінологічних апаратів у світлі проблеми невизначеності сутності та обсягу не лише поняття цифрового чи віртуального активу, але й суміжних із ними криптовалют, токенів тощо.

Водночас окреслена проблематика зі зрозумілих причин досі є малодослідженою. Деякі аспекти цієї теми були предметом наукового дослідження у працях таких авторів, як: Г. В. Анікіна, О. М. Берназ-Лукавецька, Д. О. Білінський, С. Б. Булеца, О. М. Вінник, К. В. Горкун, С. Д. Гринько, С. О. Грицай, І. В. Давидова, А. Ю. Іщук, Д. А. Кобильнік, М. М. Коврига, С. Ю. Колодій, О. М. Кравченко, О. В. Кременський, А. А. Кудь, О. І. Кулик, О. В. Куриліна, М. П. Кучерявенко, Р. А. Майданик, А. А. Макурін, В. І. Нагнибіда, К. Г. Некіт, О. І. Никифорук, М. Р. Никонова, В. Я. Новицький, Н. О. Патачиц, В. О. Пшеничний, М. А. Ребрик, М. Рехлицький, М. В. Савченко, Є. М. Смичок, О. В. Усатенко, В. А. Устименко, Д. К. Фартушна, В. М. Фица, Н. Ю. Філатова-Білоус, Є. О. Харитонов, О. С. Черних, О. Ю. Черняк, Т. В. Яцик та інших. При цьому питання комплексного наукового осмислення цифрового активу як об'єкта цивільних прав, зокрема й у світлі аналізу нормативного регулювання в державах-членах ЄС, та проблеми захисту майнових прав на цифровий актив є невивченими та потребують проведення самостійного дослідження на дисертаційному рівні.

У зв'язку з цим, вважаємо, що необхідність доктринального вивчення проблем цифрових активів як об'єктів цивільних прав, а отже, й засад функціонування ринку таких активів, дослідження аспектів їхньої цивільно-правової охорони та правового режиму, є своєчасним та необхідним у реаліях невинної цифровізації української та світової економік. Крім цього, важливим є врахування зарубіжного досвіду розвинених європейських держав, де на нормативному рівні останні роки розвивається як категоріальний апарат, так і встановлюються тести і критерії оборотоздатності цифрових активів. Також для України в умовах триваючої війни це питання набуває великого значення, у

зв'язку з необхідністю пошуку альтернативних джерел фінансування видатків державного бюджету за рахунок встановлення нових об'єктів оподаткування, якими є цифрові активи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105, що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 01178U000103).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 року, протокол № 3 (зі змінами від 30 серпня 2023 року, протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в розробленні науково-теоретичної концепції охорони прав на цифрові (віртуальні) активи в сучасному цивільному праві України з урахуванням права ЄС та законодавства зарубіжних країн, а також формування на цій основі наукових висновків та пропозицій до чинного законодавства України.

Для досягнення вказаної мети сформульовано такі *задачі* наукового дослідження:

- визначити сутність та складові елементи правової природи цифрових активів;
- здійснити науково-прикладну категоризацію цифрових активів загалом, криптоактивів та токенів;
- розкрити засадничі властивості цифрових активів як об'єктів цивільних прав за законодавством ЄС та держав-членів ЄС, встановити умови їхньої оборотоздатності;

- дослідити засади та перспективи нормативного регулювання обігу цифрових активів в Україні;
- запропонувати підходи до вдосконалення правового режиму цифрових активів за українським законодавством;
- визначити особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи;
- встановити особливості звернення до способів цивільно-правового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав на цифрові активи на сучасному етапі.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні відносини, пов'язані з охороною прав на цифрові (віртуальні) активи.

Предметом дисертаційного дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції, положення законодавства України та держав-членів Європейського Союзу, а також правозастосовча практика з питань охорони прав на цифрові (віртуальні) активи.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставленої у роботі мети та завдань дослідження, із урахуванням його об'єкта та предмета. Інструментальною основою дослідження, використання якої покликано забезпечити його наукову обґрунтованість та об'єктивність, текстуальну послідовність та логічну зв'язність, слугував значний комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Серед них чільне місце традиційно посідав *діалектичний метод*, використання якого сприяло всебічному та еволюційно обумовленому визначенню ключових правових категорій дисертаційної роботи: «цифровий актив», «технологія розподіленої книги», «криптоактив», «токен» та інших, – зважаючи на контекст їх застосування на нормативному рівні та у світлі наукового осмислення, а також вивченню темпорального становлення сучасних способів та механізмів здійснення цивільних прав і обов'язків на цифрові активи в Україні, ЄС та

інших державах (у всіх розділах дисертаційної роботи); *порівняльно-правовий* – як фундаментальний метод під час здійснення порівняльного аналізу підходів до нормативного регулювання обігу цифрових активів на рівні права ЄС та держав-членів ЄС (у *підрозділі 2.1*), а також при формулюванні шляхів удосконалення та оптимізації механізмів регламентації обігу цифрових активів в Україні із використанням вивченого зарубіжного досвіду (у *підрозділі 2.2*); *догматичний та формально-логічний методи* застосовувалися для вироблення внутрішньо несуперечливих та відповідних реальності дефініцій описуваних явищ правової та технологічно-економічної дійсності, з урахуванням суто юридичних та фінансово-правових аспектів проблематики (у *підрозділах 1.1, 1.2*); для виконання означених та інших наукових завдань дослідження також використовувався метод *функціонального аналізу*, що також допоміг встановити особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи за сучасного стану теоретичного осмислення і правового регулювання (у *розділі 1, підрозділі 2.3*); широко застосовувалися також методи *аналізу та синтезу*. Звернення до *техніко-юридичного* методу дозволило сформулювати низку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з питань регулювання обороту та здійснення майнових прав на цифрові активи.

Під час виконання дисертаційного дослідження використано також інші наукові методи у їхніх взаємозв'язку та взаємозалежності, що було спрямовано на забезпечення всебічності, повноти та практичної цінності отриманих висновків і результатів, пропонованих змін до цивільного законодавства України (*методи індукції, дедуції, логіко-юридичний метод* та інші).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням правової природи цифрових (віртуальних) активів як об'єктів цивільних прав та засад їхнього обороту. За результатами дослідження, сформульовано і обґрунтовано низку важливих теоретичних та практичних наукових положень, рекомендацій і

узагальнень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

1) доведено, що фундаментальними ознаками віртуальних активів є електронна форма їхнього вираження та можливість атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності (отримання вигоди від їх використання, поширення, передачі прав на них тощо), а не їхня пов'язаність із блокчейн-технологіями та наявність унікального ідентифікатора, які притаманні передусім криптовалютам як одному з видів цифрових активів; при цьому механізми формування зазначеної цінності є унікальними, оскільки не встановлюються національними банками або іншими державними регуляторами, а формуються децентралізовано за ринковими принципами;

2) обґрунтовано необхідність зміни закріпленого в Законі України «Про віртуальні активи» підходу щодо поділу цифрових активів на забезпечені та незабезпечені шляхом його зміни не лише в понятійному аспекті, але й через розширення вимог до здійснення операцій з цифровими активами, залежно від їхніх виду та фінансової природи. Зокрема, варто засновуватися на розмежуванні криптоактивів та їхніх різновидів, залежно від використання інших активів для стабілізації їхньої вартості чи відсутності цієї операції; технологічних особливостях їх виникнення та поширення і природі економічного використання, із розширенням обсягу регулювання через включення інших видів цифрових активів, зокрема тих, що не базуються на технології розподіленої книги (реєстру) чи подібних технологіях;

3) сформульовано засади правового регулювання діяльності емітентів цифрових активів та відмежування їх від постачальників послуг, пов'язаних з обігом цифрових активів з урахуванням відмінного правового статусу емітентів, вимог до надання контролюючими органами дозвільних документів для ведення ними відповідних видів підприємницької діяльності, фінансово-правових вимог

та комунікаційних обов'язків під час здійснення емітентами транзакцій із власниками прав на цифрові активи;

удосконалено:

4) розуміння цифрових активів як нематеріальних активів, яким притаманні основні та додаткові характеристики; до основних належать відсутність матеріальної форми, можливість ідентифікації, отримання майнової вигоди; до додаткових належать можливість автоматичного виконання і закодування відомостей про права та обов'язки безпосередньо в цифрових активах, їхнє вільне переміщення у різних децентралізованих системах, взаємодія з іншими цифровими активами. Стосовно криптовалют та інших активів, заснованих на технології блокчейну – також керованість за допомогою криптографічних ключів, необхідних для доступу до активів і підписання транзакцій, ініціювання передачі активів (тобто спеціальний порядок авторизації доступу до таких активів та передачі прав на них);

5) підхід, за якого у фінансово-правовому аспекті принципи правового регулювання обігу цифрових активів повинні ґрунтуватися на досягненні мети узгодження цілей діяльності та інтересів організацій, які пов'язані із криптоактивами загалом та криптоактивами як фінансовими інструментами, з наявним регулюванням для гармонізації регуляторних стандартів на основі ризику. У зв'язку з цим, криптоактиви, які є фінансовими активами або пропонуються відповідними компаніями як фінансові послуги та відповідна діяльність, повинні підлягати фінансовому регулюванню та контролю, а не лише загальному цивілістичному регулюванню у сфері цифрових активів; обов'язковою умовою при цьому мають бути взаємні специфічні договірні зобов'язання між відповідним майданчиком розміщення криптоактивів та їхнім власником;

б) правові засади набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи в частині необхідності втілення в нормах ЦК України (при

посвідченні майнових прав на цифрові активи та факту їх переходу від одного власника (володільця) до іншого) вимог технологічного характеру, шляхом розширення переліку можливих способів верифікації транзакцій та ідентифікації сторін правочину через впровадження механізмів, які можуть функціонувати *ad hoc* стосовно конкретного активу, який не обертається в системі, а існує як унікальний об'єкт майнових прав;

дістало подальшого розвитку:

7) доктринальні позиції щодо засад набуття права власності та здійснення правочинів із цифровими активами у світлі наукового розроблення концепцій віртуальної власності та цифрової речі, зокрема в частині запровадження ефективних стандартів гарантування оборотності цифрових активів та підтвердження добросовісності володіння ними;

8) обґрунтування методологічного спрямування мети правового регулювання цифрових активів, залежно від його рівнів: у випадку законодавчого та підзаконного рівнів метою має бути юридикація та легалізація цифрових активів як таких, а також основні засади їх обороту та правової охорони і захисту; на рівні локальних актів комерційних суб'єктів, діяльність яких пов'язана з обігом цифрових активів (у т.ч. криптобірж) мета пов'язана із прикладними, функціональними завданнями їх обліку, обігу та гарантування безпеки доступу до них і автентифікації їхніх правоволодільців; водночас на всіх рівнях мають враховуватись наявні технологічні концепції, що визначають електронну та інформаційну сутність і цінність цих активів;

9) підходи до правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, зокрема щодо здійснення авторизації (допуску на ринок) та подальшого нагляду уповноважених державних органів за здійсненням операцій емітентами та постачальниками послуг щодо криптоактивів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – як базис для подальших наукових досліджень цивільно-правової природи цифрових активів та механізмів охорони прав на них в Україні та державах-членах ЄС;

– у нормотворчому процесі – сформульовані у дисертації висновки щодо вдосконалення чинного національного законодавства можуть стати основою для внесення змін до законів України «Про віртуальні активи», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про валюту і валютні операції», «Про захист прав споживачів» та інших актів;

– у правозастосовній діяльності – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правові аспекти виникнення та розпорядження правами на цифрові активи, а також встановленню усталених підходів до їх захисту в судовій практиці;

– у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з цивільного права, інформаційного права та викладанні цих дисциплін (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 17 травня 2024 року*).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові, управлінські та економічні засади

розбудови європейських цінностей в Україні» (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року), «Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна» (м. Київ – м. Хмельницький, 21 грудня 2023 року), «Modern research in science and education» (м. Чикаго, США, 8–10 лютого 2024 року).

Публікації. Основні висновки, пропозиції та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у 7 публікаціях, з яких 4 наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України, 3 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 146 сторінок. Список використаних джерел містить 238 найменувань на 28 сторінках. Додатки викладено на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВИХ АКТИВІВ

1.1. Сутність, ознаки та елементи цифрових активів як об'єктів цивільних прав

Процес диджиталізації суспільного життя торкнувся всіх соціально-економічних, політичних та культурних сфер, вплинувши й на процеси набуття і розподілу суспільних благ, виникнення новітніх об'єктів майнових цивільних прав. Механізми набуття прав на такі об'єкти, їх охорони та захисту сьогодні перебувають на вістрі наукової правової думки і законотворчих зусиль. Вони віддзеркалюють зміни, пов'язані із децентралізацією та автономізацією світових фінансових потоків, створення значної кількості нових цінностей у формі цифрових валют та інших активів, не пов'язаних із діяльністю державних банків та регуляторів. При цьому декларований обсяг торгів криптовалютами, представлених двома найбільшими з них за ринковою капіталізацією, зріс у шість разів – з приблизно 6,8 млрд доларів США на день наприкінці 2017 року до 48,6 млрд доларів США на день у травні 2021 року [160], а станом на грудень 2023 року місячний обсяг торгів на всіх найбільших криптовалютних біржах сягнув 1,1 трлн доларів США [200].

Вказані процеси виявляються в цифровізації вже існуючих економічних та фінансових інститутів та появі змістовно нових, виведених суто у віртуальний простір, що зазвичай не узгоджуються з усталеними правовими концепціями речей, права власності і його переходу, володіння тощо. Зусилля провідних світових фінансових, економічних інституцій та окремих спеціалістів, поруч зі спробами належного нормативного регулювання обігу цифрових або віртуальних активів з боку законодавців, спрямовані на унормування відповідних економіко-правових відносин, їх інтеграцію в національну та глобальну світову економічну систему. Звідси – й теоретичне обґрунтування,

зокрема у працях О. М. Вінник, виникнення права цифрової економіки як підгалузі господарського права, що визначає особливості правовідносин із цифровим контентом щодо всіх господарсько-правових інститутів; та як підгалузі господарського законодавства, норми якого регулюють пов'язані із цифровізацією економіки відносини; а також як напряму господарсько-правової науки, що опікується проблемами правового забезпечення цифрової економіки [15; 16].

При цьому реальний стан розвитку способів створення і передачі цифрових активів йде попереду наукового осмислення і законодавчої регламентації, у зв'язку з чим у більшості розвинених юрисдикцій криптовалюти та інші віртуальні активи перебувають у так званій «сірій зоні». Так, уже сьогодні констатується висока розвиненість ринку віртуальних активів та криптовалют в Україні – існування уже станом на 2020 рік найбільшої у світі блокчейн-спільноти, чому сприяє також високий рівень цифрової освіченості серед населення нашої держави та популяризація використання різного роду систем для електронних платежів [112, с. 80].

Курс на диджиталізацію взятий і Урядом України [105; 106] та послідовно реалізується, зокрема, Міністерством цифрової трансформації України як у сферах державного управління, фінансовому секторі, так і у сферах соціальної підтримки і соціального захисту населення, охоплюючи сфери цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії [83]. Серед вагомих здобутків у цьому напрямі вже можна визначити ефективне функціонування Єдиного порталу державних послуг онлайн «Дія», а в нормативній площині – прийняття Закону України «Про віртуальні активи», що, втім, ще не набрав чинності [87].

Таким чином, завдання, що стоїть перед вітчизняною правовою системою є комплексним та полягає не лише у впровадженні нової термінологічної

системи щодо розуміння цифрових активів як об'єктів цивільних прав, але й у інтеграції способів набуття, здійснення та захисту прав на вказані об'єкти (залежно від їхнього виду – характеристик [222]) в рамках уже усталених цивілістичних правових моделей. Вченими обсяг цих завдань розкривається, зокрема, через необхідність повноцінного правового закріплення цифрових активів у законодавстві та юридичній доктрині, шляхом запровадження супутніх нововведень: 1) закріплення низки понять (токен блокчейну, цифровий актив, розумний контракт тощо); 2) закріплення нової форми укладання угод – цифрової форми; 3) визначення автоматизованих договорів як форми виконання зобов'язань; 4) визначення та врегулювання угод, що здійснюються в цифровому просторі, зокрема за допомогою технології блокчейн; 5) забезпечення захисту прав власності на цифрові активи та інші токени блокчейну [48, с. 350–351].

Деякі з цих цілей вже виконані із втіленням у правовій системі України. До прикладу, унормована цифрова (електронна) форма укладення угод як аналогічна за своїми правовими наслідками класичній письмовій формі (ч. 1 ст. 205, ч. ч. 1, 3 ст. 207 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [121], спеціальні закони України «Про електронні документи та електронний документообіг» [93], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [92], «Про електронну комерцію» [95], «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [104], «Про публічні електронні реєстри» [102], «Про хмарні послуги» [107], «Про електронні комунікації» [94], «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» [100] та інші акти). Звісно, що ці нормативні активи безпосередньо не стосуються правил обороту цифрових активів, проте спеціальний закон у цій сфері не може існувати та ефективно застосовуватися на практиці без належної нормативної та інституційної цифрової екосистеми.

При цьому саме від цілісного та взаємоузгодженого розуміння правової природи цифрових активів, їхніх видів та ключових характеристик залежить досягнення решти цілей. Ускладнює поставлене завдання якраз відсутність єдиного загальнонаукового, законодавчого та економічного тлумачення змісту категорії цифрових (віртуальних) активів в Україні та державах-членах ЄС, Сполучених Штатах та інших державах світу. Вбачається, що аналіз ключових пропонуваніх підходів у цьому аспекті все ж дозволить визначитись із власне сутністю цифрових активів як таких та екстраполювати отримані висновки у правову площину. Грунтуючись на цьому, можна й надалі ефективно розвивати та врегульовувати питання становлення і розвитку ринку цифрових активів у нашій державі загалом, захисту прав на такі об'єкти цивільних прав.

Для формулювання правової дефініції поняття цифрового активу, насамперед, слід встановити головні риси технічної та економічної природи цього явища, адже, на нашу думку, сутність цифрового активу узагальнено виявляється та може розглядатись саме крізь призму двох площин: технічно-інформаційної та економіко-правової, що охоплює ціннісну складову цього явища. На економічній, правовій, інформаційній та ціннісній складових поняття цифрового активу зосереджував увагу А. А. Кудь, який, за наслідками узагальнення, вказав на розуміння цифрового активу як інформаційного ресурсу, похідного від права на цінність і такого, що обертається в розподіленому реєстрі у вигляді унікального ідентифікатора [49, с. 1].

У свою чергу, використання концепту «активу» вказує на необхідність застосування максимально широкого терміна, що охоплював би різні види цифрових цінностей, і також на дотримання західної традиції вживання поняття «*asset*» у цьому аспекті. Значення поняття «актив» розглядається крізь призму будь-якого ресурсу з економічною цінністю, яким володіє чи контролює окрема особа, корпорація чи країна з розрахунком на те, що він принесе майбутню вигоду. Активи відображаються на балансі компанії і купуються або

створюються для збільшення вартості фірми або прибутку від діяльності фірми. Обов'язковою ознакою активу, при цьому, можна вважати те, що в майбутньому з його допомогою можна генерувати грошовий потік, зменшувати витрати або покращувати продажі, незалежно від того, чи це виробниче обладнання чи патент [139]. Таке ж або змістовно подібне визначення активу дається у тлумачних словниках [14, с. 18] та енциклопедіях, де зустрічається прив'язка поняття активу до всієї сукупності майнових прав, належних фізичній або юридичній особі [116, с. 116].

Згідно з дефініцією, даною у Міжнародному стандарті ISO 55000:2014 «Управління активами. Загальне уявлення, принципи і термінологія», активом є ідентифікований предмет, річ або об'єкт, що має потенційну або дійсну цінність для організації. У примітці до цього визначення вказано, що цінність може бути матеріальною або нематеріальною, монетарною або немонетарною, та включати ризики та зобов'язання. До фізичних активів зазвичай належать обладнання, запаси та об'єкти нерухомості, що належать організації. При цьому фізичні активи протилежні нематеріальним активам, які не мають фізичної форми, таким як права користування нематеріальними об'єктами, бренди, цифрові активи, права використання інтелектуальної власності, ліцензії, інтелектуальні права, репутація та ділові відносини [185]. Проте визначення власне цифрового активу цей стандарт не дає.

Натомість деякі ключові характеристики активу як концепту дозволяє виокремити звернення до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38) «Нематеріальні активи», розробленого в рамках діяльності Ради з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Цей документ встановлює поняття активу як ресурсу, що: а) контрольований суб'єктом господарювання у результаті минулих подій; та б) від якого очікують надходження майбутніх економічних вигід до суб'єкта господарювання [59]. Звертаючись до національного регулювання, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» активи – ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [85]. Це визначення кореспондує усталеним в українській правовій та економічних науках дефініціям та підходам до тлумачення активу [19, с. 9–10; 29, с. 179; 41, с. 40; 111, с. 209], хоча окремі автори, проводячи порівняльне дослідження, вказують на наявність різних способів тлумачення сутності активу: як об'єкта обліку та як частини бухгалтерського балансу, як об'єкта власності, як майнових цінностей [8, с. 14], – що, безумовно, не суперечать, а доповнюють одне одного.

Іншою складовою досліджуваного терміна є вказівка на цифрову або віртуальну природу таких активів. У цьому світлі зазначена технічно-інформаційна складова сутності цифрового активу, як у наведеному вище визначенні А. А. Кудя, найчастіше пов'язується з технологією блокчейну (розподіленого реєстру) та наявністю унікального ідентифікатора, що є похідним від використання цієї технології. Блокчейн-технологія, безумовно, створила сам ринок цифрових активів [150; 183] та, одночасно, *«трансформувала ринки капіталу та кредиту, створивши цифровий шлях, який розширює можливості для залучення капіталу та забезпечення боргових зобов'язань»* [189, с. 115]. Справедливо відзначити, що поширення технології блокчейну поруч із виникненням нових більш гнучких засобів управління та розвитком мережових технологій є складовими сучасного становлення мережевого суспільства та мережевої економіки (*mesh economy*), що передбачають усунення посередників під час реєстрації або обліку прав власності на будь-яке майно, а також під час укладання будь-яких угод з матеріальними або нематеріальними активами. Як резюмує О. Пищуліна, це призводить до колосальних змін у державній і корпоративній бюрократії, а також до повномасштабної демократизації фінансового сектору [79, с. 41].

Разом з тим перспективи застосування блокчейн-технологій та сучасний стан їх проникнення у численні сфери людського життя є значно ширшим, охоплюючи й, до прикладу, медичну галузь [147], логістику та ланцюжок поставок товарів [186] тощо.

Відповідно закономірним є і бачення криптовалюти та криптоактивів загалом, побудованих на блокчейні, як економічних інновацій, що «*мають потенціал до зміни наявної структури економіки та способу функціонування фінансових установ*» [34, с. 1002]. Узагальнено блокчейн розглядається як розподілена база даних, яка використовується спільно між вузлами комп'ютерної мережі, що, власне як база даних, зберігає інформацію в електронному вигляді в цифровому форматі [56, с. 26; 178]. При цьому для появи нової криптовалюти мають бути згенеровані нові блоки, які є процесом майнінгу, для появи ж такого нового блоку потрібно згенерувати новий криптографічний підпис, за його генерацію учасник системи отримує грошову винагороду, яка із розширенням системи має математично прораховану тенденцію до зменшення [44, с. 41]. Криптографічний підпис, відповідно, є елементом системи криптографічного захисту, який, у загальному вираженні, реалізується за допомогою перетворень інформації з використанням спеціальних даних (ключових даних) з метою приховування (або відновлення) змісту інформації, підтвердження її справжності, цілісності, авторства та ін. [27, с. 215].

Іншими словами, блокчейн – це спільний, незмінний реєстр або книга (*shared, immutable ledger*), які полегшують процес запису транзакцій і відстеження активів у бізнес-мережі. Відповідно актив може бути матеріальним (будинок, автомобіль, готівка, земля) або нематеріальним (інтелектуальна власність, патенти, авторські права, брендинг). А отже, практично все, що має цінність, можна відстежувати та торгувати в мережі блокчейн, що знижує ризики та скорочує витрати для всіх учасників [145]. Безперечно, цим

використання технології блокчейну не обмежується, – вона може стати основою не лише на електронних торгових майданчиках, але й слугувати для створення системи корпоративного управління, здійснення права власності на бази даних, розроблення платіжних систем для роздрібної електронної комерції, системи державних закупівель, управління бюджетом та виконання фіскальних функцій, традиційного страхування тощо [76, с. 125; 80, с. 207].

За таких умов можливо поглянути й на взаємну тотожність розподіленого реєстру та бази даних. А. С. Овчаренко, прив'язуючи сутність віртуального активу до створення за допомогою криптографічних засобів, також слушно визначає, що розподілений реєстр цифрових транзакцій або «розподілена база даних» (*distributed database*) – це «систематизована база цифрових транзакцій, які зберігаються, одночасно створюються та оновлюються на всіх носіях у всіх учасників реєстру на основі заданих алгоритмів, що забезпечує її тотожність у всіх користувачів реєстру» [72, с. 201–202]. Фактично, цифрові активи генеруються за допомогою математичних алгоритмів, коли мова йде про технологію блокчейну [6, с. 294]. На нашу думку, підхід стосовно універсальної прив'язки цифрового активу до технології блокчейну не виправдано звужує розуміння цифрових (віртуальних) активів лише до криптовалют та інших цінностей, що мають криптографічну природу [30, с. 288; 127] (детальніше про розмежування цих концепцій піде мова далі). Таку позицію займають все більше інституцій та дослідників.

До прикладу, на цьому ж наголошують і автори доповіді, підготовленої у Кембриджському центрі альтернативних фінансів (*Cambridge Centre for Alternative Finance, CCAF*): «В основному натхненні цифровими токенами, що випускаються в загальнодоступних мережах і мережах, доступ до яких надається без дозволу, наявні платформи, як правило, припускають використання технології розподіленого реєстру (*Distributed Ledger Technology, DLT*) і криптографії («цифровий токен, виданий у системі *DLT*»). При цьому

ігнорується той факт, що існують різні альтернативні механізми та технології для представлення активів у цифровій формі, які не передбачають концепцій на основі DLT. Більше того, наявні структури часто ототожнюють «цифрові активи» з «криптоактивами», тим самим не враховуючи ключові відмінні характеристики, які відрізняють криптоактиви від інших цифрових активів...» [136, с. 11]. Водночас варто враховувати, що важливою рисою, яка вказує на недосконалість сучасного міжнародного і національного правового регулювання цифрових активів, є ототожнення в його приписах понять цифрових (віртуальних) активів і криптовалют та інших криптоактивів.

В інших аналітичних джерелах цифрові активи розглядаються як будь-яка особиста власність, яка зберігається в цифровому вигляді: як та, що може зберігатись у нематеріальній формі в мережі Інтернет (тобто у «хмарному» середовищі) або локально, наприклад, на комп'ютері, телефоні, планшеті чи зовнішньому жорсткому диску чи флеш-носієві. Це означає, що широкий обсяг активів можна віднести до «цифрових»: фотографії, відео, доменні імена вебсайтів, блоги, соціальні мережі, ігрові облікові записи або облікові записи електронної пошти, а також криптовалюти. Нерідко транзакції щодо різних цифрових активів у віртуальних середовищах стають взаємозалежними, зокрема продаж NFT, внутрішньоігрової валюти, динаміка використання розробниками так званих *loot boxes* у мережевих відеоіграх [140] тощо. При цьому очікується, що в міру розвитку технологій діапазон майна, який можна класифікувати як цифровий актив, буде розширюватися, обумовлюючись поступальним рухом науково-технічного прогресу [212].

Таким чином, аналізуючи наявні дослідження з цієї тематики, можна прослідкувати два полюси, між якими розташовуються підходи до тлумачення поняття цифрового активу, де, з одного полюсу пропагується найбільш обмежений погляд на такі активи через ототожнення їх з криптовалютами та іншими криптоактивами, а з іншого – навпаки, до цифрових активів

пропонується відносити будь-які об'єкти, що мають або можуть мати цінність (тобто фактично виступати активами), зважаючи на їхню цифрову природу – від тих ж фотографій, які зберігаються у хмарному сервісі в електронному вигляді, до NFT та інших токенизованих активів і криптовалюти.

До прикладу, автори науково-правового висновку, підготовленого в Національній академії правових наук України, здійснюючи класифікацію цифрових активів, пропонують відносити до них, зокрема: 1) криптовалюти та токени; 2) фотографії, зображення, відео або документи, що виражені в цифровій формі; 3) пакети даних; 4) цифрові моделі; 5) цифрові товари (наприклад, засоби цифрового збереження інформації); 6) доменні імена та засоби мережевої інфраструктури, до прикладу IP-адреси; 7) облікові записи користувачів тощо [52, с. 7–8]. Умовно «посередині» розташовуються підходи стосовно обмеження цифрових активів лише тими, що мають фінансову природу, тобто виключаючи такі об'єкти як особисті фотографії, відеозаписи, сторінки у блогах та соцмережах, аватари та інші способи індивідуалізації в мережі тощо.

У нашій роботі вважаємо за доцільне пристати до більш розширеного тлумачення цифрових активів, проте зберігати стосовно таких об'єктів власне сутність категорії «активу» (на противагу максимально загальному підходу, за якого до цифрових активів можна віднести й відеоігри в найширшому сенсі, а також предмети, що продаються у них – з їхньою допомогою [192]), а саме можливості отримання економічної вигоди з їх використання, та виходити з необхідності правового регулювання цифрових активів як об'єктів майнових цивільних прав, що вимагає тісного зв'язку із фінансовими аспектами набуття і передачі прав на них. Щодо деяких типів цифрових активів цей зв'язок є ще більш тісним. Так, як відзначає Т. Л. Хейзен: за винятком сервісних токенів без інвестиційного ринкового потенціалу, багато, якщо не більшість криптовалют, ймовірно, принаймні в певний момент свого життєвого циклу будуть

врегулювуватись (потребуватимуть регулювання) законодавством про цінні папери [179, с. 526–527]. Також одразу обумовимо синонімічність застосування термінів «цифровий» («*digital*») та «віртуальний» («*virtual*»).

Впровадження більш широкого розуміння цифрових активів можна, зокрема і прослідкувати в міжнародних документах консультативного характеру. Так, в оновлених станом на жовтень 2021 року Рекомендаціях FATF (Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей, англ. *Financial Action Task Force on Money Laundering*) щодо ризико-орієнтованого підходу до віртуальних активів та постачальників послуг віртуальних активів [168], віртуальний актив («*virtual asset*») розглядається як цифрове вираження вартості, що може торгуватись або передаватись у цифровому вигляді та використовуватись для оплати чи інвестицій. При цьому відзначається, що віртуальні активи не включають цифрове вираження фіатних валют, цінних паперів та інших фінансових активів, які вже описані в інших рекомендаціях FATF. Таким чином, FATF не пов'язує цифрові активи із технологією блокчейну (розподіленим реєстром) та наявністю унікального ідентифікатора, вказуючи лише на цифрове вираження вартості та функціональність такого активу: він може передаватись або виступати об'єктом торговельної діяльності в цифровому вигляді та використовуватись для оплати чи інвестицій.

Відзначається, що визначення цифрових активів у Рекомендаціях FATF має тлумачитись широко, а також те, що юрисдикції повинні спиратись на фундаментальні концепції, які містяться в цій дефініції, щоб застосувати функціональний підхід, який може врахувати технологічні досягнення та інноваційні бізнес-моделі. Відповідно до загального духу Рекомендацій FATF, ці визначення спрямовані на технологічну нейтральність. Тобто їх слід застосовувати на основі базових характеристик активу чи послуги, а не технології, яку вони використовують [168].

Це ще раз підтверджує справедливість тези стосовно обмеженості підходу до звуження цифрових активів лише тими, що поширюються через технологію блокчейну. Тому заслуговує на критику позиція, згідно з якою цифровий актив – це «новий підхід до поняття токена розподіленого реєстру або блокчейну, і оскільки цифровий актив у певному сенсі можна віднести до інструменту блокчейну, його концептуальне призначення полягає в абсолютній реалізації властивостей даної технології» [48, с. 318].

Цікаво, що О. А. Ушинкіна, відзначаючи появу нових тенденцій до визначення поняття віртуальних активів одночасно вказує на дещо суперечливі позиції. Так, авторка звертає увагу на те, що: 1) на рівні законодавства різних країн спостерігається перехід від поняття «віртуальна валюта» до поняття «віртуальний актив» або «цифровий актив», що є значно ширшим за обсягом; 2) розкриваючи зміст поняття «віртуальний актив», значна кількість країн почала використовувати прив'язку до технології розподіленого реєстру або будь-якого подібного аналога, що, на думку дослідниці, свідчить про більш ґрунтовний підхід до вивчення цього явища; 3) поширюються спроби класифікації віртуальних активів за функціональним критерієм на певні категорії [118, с. 74]. Погоджуючись цілком із означеними висновками, все ж відзначимо, що перехід від використання поняття віртуальної валюти до віртуальної (цифрової) валюти повинен логічно пов'язуватися з одночасною відмовою від прив'язки до DLT як виключного критерію належності до загальної категорії цифрових активів, незалежно від того, що розуміння законодавцем відповідної технології дійсно свідчить про зростання його фактичної обізнаності з нею та технологічними принципами створення та поширення досліджуваних об'єктів.

Втім, термінологічні дебати в цьому випадку можна пов'язати і з відсутністю домовленості між практиками (як економістами, так і спеціалістами в ІТ-галузі) і дослідниками не лише щодо змісту аналізованих понять, але й

їхнього обсягу та самої сфери застосування, – тому під цифровим активом у аналітичних джерелах, присвячених вивченню криптовалюти та засадничої для неї технології блокчейну, цей термін може атрибутуватись до суттєво відмінної категорії явищ, ніж та, що є предметом наукових студій більш гуманітарного спрямування. З іншого боку, в наукових працях економічного спрямування трапляється надто загальне та невизначене розуміння цифрових активів, до прикладу, як таких, що включають обладнання та інтелектуальну власність, передусім програмне забезпечення та телекомунікаційні технології [123, с. 20].

Також важливим пунктом у Рекомендаціях FATF є вказівка на відсутність прив'язки цифрового активу до реальних (фіатних) цінностей, тобто потрібно розуміти, що цифровий актив є самостійним об'єктом з власною цінністю, а отже, є й окремим об'єктом майнових цивільних прав. Тому слід критично ставитись до позицій дослідників, які вважають, що до основних властивостей цифрового активу належить, зокрема, забезпечення його реальними активами, що звужує сутність цифрового активу лише до інструменту підтвердження майнових прав на оцифрований матеріальний, або ж нематеріальний актив, вбачаючи в цьому юридичну властивість аналізованого концепту [52, с. 11].

У зв'язку зі сказаним постає закономірне питання, якими саме реальними активами (матеріальними чи нематеріальними) здійснюється таке забезпечення цифрового активу? Яким чином функціонує цей механізм? Якщо за допомогою процесу «цифровізації» реальних активів, то, по-перше, електронний запис, що підтверджує існування «реального» активу, не створює нової цінності (інакше активами можна вважати інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно), по-друге, сутність цифрових активів якраз полягає не у їх оцифруванні, а в первісному створенні та розповсюдженні у цифровому середовищі за допомогою електронних комунікацій, а отже – і у виключному існуванні в межах цього середовища.

Цифрові валюти (криптовалюти) не є тотожними не лише фіатним грошам, але й електронним грошам. Тому заслуговує на критику підхід до визначення криптовалют як особливого виду електронних грошей, що обґрунтовується у дисертаційній роботі А. Т. Проценко [109, с. 9]. Інші дослідники, зокрема Л. А. Батюк та О. М. Кравченко, наголошують на тому, що, по-перше, віртуальні валюти порівняно з традиційними формами електронних грошей становлять електронну вартість, номіновану в новій валютній одиниці (до прикладу, у біткоінах, одиниця виміру – 1 біткоін), а не в національній валюті, яка є законним засобом платежу; по-друге, віртуальні валюти не є зобов'язаннями кредитної організації, спеціалізованого емітента або будь-якої іншої юридичної особи. При цьому спільними рисами криптовалют і електронних грошей є їхня електронна форма і те, що вони виконують функції грошей (одну або декілька) [5, с. 136]. Цим тезам кореспондує загальне усталене доктринальне розуміння криптовалют як цифрового виміру вартості, що може бути виражений у цифровому вигляді, який не емісується та не гарантується державним регулятором, не має юридичного статусу валюти чи грошей, не прив'язаний до національної валюти, але використовується учасниками ринку криптовалют як засіб обміну і може передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді [37, с. 174; 58, с. 230; 188].

Варто додати й прив'язку до технологічного (механічного, цифрового) аспекту сутності криптовалюти як такого цифрового вираження вартості, що є засобом обміну та використовує криптографію для забезпечення безпеки транзакцій, контролю створення нових одиниць та перевірки передачі активів [57]. Серед криптографічних методів захисту найчастіше згадують такі методи, як: *proof-of-work* (суть полягає у здійсненні складних математичних розрахунків, що потребують значної кількості електроенергії для формування наступного запису (блоку) в базі даних системи) та *proof-of-stake* (тут ключовими параметрами, що збільшують ймовірність формування блоку, є

кількість одиниць криптовалюти на балансі, число операцій та тривалість перебування аккаунта в мережі) [47, с. 240; 148]. Комплексне визначення криптовалюти, яке поєднує всі означені вище характеристики та елементи, дав у дисертаційному дослідженні В. М. Логойда, згідно з яким *«криптовалюта – це віртуальний актив (різновид цифрових приватних грошей) з відкритим вихідним кодом, заснований на технології розподіленого реєстру або подібній технології, який не має центрального адміністратора, захищається засобами криптографії та використовується в однорангових (децентралізованих) віртуальних мережах між їх учасниками та за їх згодою в якості міри вартості та засобів обігу, платежу і збереження вартості»* [53, с. 50].

Дослідники відзначають, що, з правової точки зору, електронні гроші є грошовим зобов'язанням емітента, який повинен обміняти їх на звичайні гроші за вимогою пред'явника; а з технічного погляду – електронним записом про певний обсяг вартості, який захищений відповідними криптографічними алгоритмами [18, с. 31]. Такі особливості дозволяють виділяти е-гроші в самостійну, третю, поруч зі готівковими та безготівковими грошима, форму [126, с. 50]. Водночас віртуальні валюти як різновид цифрових активів досі, принаймні за українським законодавством, не виконують функцію платіжного засобу і не можуть бути предметом обміну на майно (товари, послуги), хоча за межами державного регулювання такі обміни, безперечно, відбуваються і далеко непоодинокими є, по суті, правочини між різними контрагентами, зокрема й українськими, з розрахунком у тих ж біткоінах, Ethereum, Ripple, NEM тощо.

Загалом, сам факт наявності та необхідності звернення до рекомендацій організації, діяльність якої спрямована на боротьбу з відмиванням грошей та іншими злочинами у цій сфері при регулюванні ринку цифрових активів (як до дефініцій віртуальних валют у деяких відповідних актах), вказує на те, що такий ринок перебуває лише на стадії свого становлення, і якщо він в окремих

юрисдикціях і виходить поступово з «тіні», проте значною мірою залишається у «сірій зоні». До способів протидії цьому, насамперед, відносять такі технології регулювання, які здатні забезпечити прозорість діяльності в цифровій сфері, зокрема: KYC – «знай свого клієнта» («*know your client*»), через верифікацію користувачів; AML (*Anti-Money Laundering*) – боротьба з відмиванням грошей, перевірка кожної транзакції; NLP (*Natural Language Processing*) – контроль за документами, звітами та клієнтськими базами даних [9, с. 370].

Щодо цього в п. 93 преамбули проєкту Регламенту Європейського парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи, з метою відмивання грошей або фінансування тероризму, від 20 липня 2021 року відзначається, що *«анонімність криптоактивів наражає їх на ризики зловживання зі злочинною метою. Анонімні гаманці криптоактивів не дозволяють відстежувати передачу криптоактивів, водночас ускладнюючи виявлення пов'язаних транзакцій, які можуть викликати підозру або застосувати відповідний рівень належної перевірки клієнтів»*. У зв'язку з цим, у проєкті документа, узгоджуючись з деякими іншими, вже прийнятими директивами, до яких звернемось далі, постулюється для забезпечення ефективного застосування вимог протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму до криптоактивів необхідність заборонити надання та зберігання анонімних гаманців крипто-активів постачальниками послуг криптоактивів [209].

Дослідники виокремлюють низку ризиків використання цифрових активів у фінансово-інвестиційній діяльності загалом [154; 172; 189, с. 23–26; 201] та у діяльності віртуальних підприємств зокрема. До перших узагальнено належать безпекові ризики, у тому числі фінансово-економічного характеру, низька масштабованість, незрозумілий (не до кінця визначений) правовий статус та ін. [115, с. 192; 206] До останніх відносять можливість використання віртуальних платформ для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; фінансування

тероризму тощо; тінізація доходів, отриманих суб'єктами купівлі-продажу віртуальних товарів, уникнення оподаткування; здійснення розрахункових операцій та укладання смарт-договорів особами, які не досягли відповідного віку або з обмеженою дієздатністю; розповсюдження шахрайства, зокрема і цифрового шахрайства (кібератаки, корпоративне шпигунство тощо) [4, с. 70]. Запровадження обігу цифрових активів у правовій площині повинно сприяти якщо не повному виключенню подібних ризиків, що проблематично, зважаючи на саму природу цих об'єктів, то принаймні зменшенню кількості та обсягу сценаріїв незаконного використання цифрових активів загалом та криптовалют зокрема.

Цікаво, що подібне до закріпленого в рекомендаціях FATF розуміння цифрового активу (хоч і у формулюваннях більш пристосованих до українських правових концепцій, потребу чого слушно відзначає М. Г. Ільченко, але і відносно криптовалюти [36, с. 197]) закладається й у новітнє законодавство України. Мова йде про Закон України «Про віртуальні активи» (початково – законопроект № 3637), ухвалений Верховною Радою України 8 вересня 2021 року [88; 108], який 07 жовтня 2021 року було повернуто до парламенту з пропозиціями Президента України і прийнято парламентом України з підтримкою цих пропозицій 17 лютого 2022 року (проте який ще не набрав чинності, що відбудеться з дня набрання чинності Законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, згідно з п. 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону) [77]. У п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону закріплюється визначення віртуального активу як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Також у цій нормі закріплюється, що існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту

віртуальних активів; віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав.

Крім цього, новий Закон пропонує змінити визначення віртуального активу, узгодивши його з власними приписами, подане в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [96]. Вираження цифрового активу «сукупністю даних в електронній формі», що має вартість, кореспондує, на нашу думку, цифровому вираженню вартості, а отже, співзвучно розумінню, закріпленому в рекомендаціях FATF. Подібна дефініція на сьогодні (оскільки Закон України «Про віртуальні активи» ще не набрав чинності) міститься саме в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», згідно з яким віртуальний актив – це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей. Щодо зазначеної зміни цієї дефініції деякі автори слушно звертають увагу на те, що таке *«звуження функціонального призначення віртуальних активів, тим більше у контексті світових тенденцій до розширення можливостей таких активів, закладає підґрунтя для порушення принципів юридичної визначеності та легітимних очікувань як складових елементів принципу верховенства права»* [24, с. 140].

Схожі концепції закріплюються й у низці зарубіжних нормативних актів різного характеру і ступеню юридичної обов'язковості, зокрема у ст. 2(10) модельного акта, підготовленого в рамках діяльності Комісії з уніфікації права США – Переглянутому уніфікованому Законі про довірений (фідучіарний) доступ до цифрових активів 2015 року (англ. *Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act, RUFADAA*), визначено, що цифровим активом є електронний

запис, стосовно якого особа має право або інтерес, де далі наголошується, що цей термін не включає відповідний актив або зобов'язання, якщо такий актив або зобов'язання не мають електронної форми [217]. Це ж визначення трапляється у законах багатьох американських штатів як у тих, що засновуються на вказаному модельному акті, наприклад у ст. 2(10) Закону штату Массачусетс про довірений (фідуціарний) доступ до цифрових актів [132], у Переглянутому уніфікованому Законі про довірений (фідуціарний) доступ до цифрових активів 2017 року як складової частини Кодексу нерухомості (*Estates Code*) цього штату [223], у Законі штату Род-Айленд про практику та процедуру заповіту – переглянутому законі про довірений (фідуціарний) доступ до цифрових актів [137], ст. 2(1) Закону штату Іллінойс стосовно цифрових активів [211], – так і тих, що з ним пов'язані, до прикладу: ст. 1(8) Закону штату Массачусетс про доступ до облікових записів електронної пошти спадкодавця [138].

Відмінний підхід прослідковується в низці інших американських штатів: у § 5002 (8) глави 50 (також присвяченої питанням фідуціарного доступу до цифрових активів та цифрових аккаунтів) частини V розділу 12 Кодексу штату Делавер поняття цифрового активу розкривається через зазначення складових елементів, а саме: що такий актив означає дані, текст, електронні листи, документи, аудіо, відео, зображення, звуки, вміст соціальних мереж, коди, медичні записи, записи медичного страхування, вихідні коди комп'ютерів, комп'ютерні програми, програмне забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, бази даних або подібне, включаючи імена користувачів і паролі, створені, надіслані, передані, отримані або збережені електронними засобами на цифровому пристрої [225]. Втім, зважаючи на розміщення цієї норми в розділі Кодексу штату Делавер, що стосується майна покійних осіб та фідуціарного доступу до нього, ця дефініція застосовується лише у випадку, якщо власник цифрового активу помер [173], і тому не дозволяє поширити це розуміння на всі

транзакції, пов'язані з відчуженням (передачею) прав на цифрові активи як на усталений у діловому обороті об'єкт цивільних прав.

У деяких американських штатах приймаються й спеціальні закони, предметом яких є безпосередньо регулювання обігу віртуальних (цифрових) активів, зокрема Закон штату Род-Айленд про економічне зростання блокчейну 2022 року (*Rhode Island Economic Growth Blockchain Act*), яким вносяться зміни до Загальних законів штату «Державні справи та урядування» («*State Affairs and Government*») [134], яким поруч з дефініцією цифрового активу запроваджується їхня класифікація. Згідно з § 42-64.34-3(19) цього акта цифровий актив означає відображення економічних прав, права власності або права доступу, яке зберігається у форматі, доступному для зчитування комп'ютером, і включає цифрові споживчі активи (*digital consumer assets*), цифрові цінні папери (*digital securities*) та віртуальну валюту (*virtual currency*). Можна припустити, що в цьому підході було запозичено досвід штату Вайомінг, що у 2019 році став першим американським штатом, де було прийнято законодавство, що легалізує активи, побудовані на технології блокчейну, і встановлює правовий режим цифрових активів, таких як криптовалюти та незамінні токени («NFT»), подібний до нематеріальних об'єктів права власності. У Законі про цифрові активи штату Вайомінг, зі змінами, внесеними у 2021 році [236], закріплено аналогічне визначення цифрового активу.

При цьому коментатори відзначають, що законодавці штату Вайомінг визнали цифрові активи як власність – загальну нематеріальну власність – у рамках загальної правової системи штату в питаннях права власності, захисту власності та забезпечення виконання, продажу, оренди, ліцензування, переуступки та будь-якого іншого розпорядження майном, доступним для інших форм нематеріальної власності [196], поширивши, залежно від виду цифрового активу, режими власності на них: режим загальних нематеріальних

активів (щодо цифрових споживчих активів), цінних паперів та інвестиційної власності (на цифрові цінні папери) та грошей (стосовно віртуальних валют) [219], згідно з відповідними нормами Єдиного комерційного кодексу США (*Uniform Commercial Code*) [230] – повного набору законів, що регулюють усі комерційні операції ув Сполучених Штатах (але він не є федеральним законом, а єдино прийнятим законом штату). Іншими словами, згаданим Законом штату Вайомінг було здійснено імплементацію різних видів цифрових активів у єдину систему комерційного права Сполучених Штатів за допомогою поширення на них регулювання, яке стосується інших правових інститутів за аналогією закону.

Рекомендації FATF беруться до уваги й європейськими законодавцями. У проєкті Регламенту Європейського парламенту та Ради про інформацію, що супроводжує перекази коштів та деяких криптоактивів (переробленому), відзначається, що останні міжнародні події, зокрема в рамках діяльності FATF, тепер передбачають необхідність регулювання додаткових категорій постачальників послуг віртуальних активів, які ще не охоплені, а також розширення поточного визначення віртуальної валюти [208] (на сьогодні в ЄС нормативно визначеним є лише термін криптоактивів). Тому вважаємо справедливими судження про те, що законодавство, яке вже прийнято та (у недалекій перспективі) набере чинності в Україні (*тут знову розуміємо новий Закон України «Про віртуальні активи»*), є одним із найпрогресивніших, детально пропрацьованим (конкретно в аналізованому дефінітивному аспекті, проте не загалом та навіть не у всіх інших дефінітивних відношеннях, про що далі) та таким, що максимально широко охоплює сферу цифрових активів [62, с. 74].

Далі й А. А. Кудь, звертаючись до визначення FATF, коригує власне розуміння віртуального активу та вказує на те, що така дефініція сформована всеосяжним чином і може охоплювати віртуальні активи, реалізовані не лише

на базі технології розподіленого реєстру, але і створені на базі інших технологій (наприклад: бездокументарні цінні папери, електронні гроші), що, у свою чергу, на думку вченого, значно ускладнює завдання визначення правового режиму цього об'єкта [195, с. 16], з чим не можемо не погодитись. У зв'язку з цим, можливою є диференціація правового регулювання, залежно від окремих категорій об'єктів у межах загального поняття цифрових активів – насамперед криптовалют та токенів як таких, що на сьогодні отримали найбільше застосування і поширення та мають ту чи іншу легко верифіковану форму збереження.

Важливим є аналіз й інших нормативних визначень поняття цифрового активу в зарубіжному праві. Французький підхід до правового регулювання обігу цифрових активів на дефінітивному рівні характеризується достатньою визначеністю, прийнятий навіть Закон, що стосується росту та трансформації бізнесу від 22 травня 2019 року («Закон РАСТЕ») [198], згідно з яким до цифрових активів належать дві категорії – токени, визначені французьким законодавством, та віртуальні валюти, визначені європейськими правилами щодо боротьби з відмиванням грошей та боротьби з фінансуванням тероризму (тут цікаві паралелі з Рекомендаціями FATF).

Цифрові активи у Законі РАСТЕ охоплюють токени, зазначені у статті L. 552-2 Валютного фінансового кодексу Франції [151] (до якого вносяться зміни цим Законом), за винятком тих, які відповідають характеристикам фінансових інструментів, встановлених у статті L. 211-1, та *«bons décaissé»* (найближче перекладається як «купони», хоча мова, швидше, йде про криптовалюту або віртуальні валюти), зазначені у статті L. 223-1; та як *цифрове втілення вартості, яке не видається або не гарантоване центральним банком чи державним органом, не обов'язково прикріплене до законодавчо встановленої валюти і не має юридичного статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними чи юридичними особами як засіб обміну, який можна*

передавати, зберігати та продавати в електронному вигляді (виділення наше). Поняття токенів, якому ми приділимо більше уваги в наступному підрозділі, закріплюється як *«будь-який нематеріальний актив, що існує в цифровій формі, одне або кілька прав, які можуть бути видані, зареєстровані, збережені або передані за допомогою спільного електронного пристрою запису, що дає можливість прямо чи опосередковано ідентифікувати власника зазначеного активу»*. Показовим є системне використання посилань на цифрову та нематеріальну природу як криптовалют, так і токенів.

Отже, подібно до Переглянутого уніфікованого Закону США про довірений (фідуціарний) доступ до цифрових активів 2015 року, Французький закон також відштовхується саме від цифрової форми збереження і відтворення, а також вказує на можливість однозначної ідентифікації власника активу (у контексті визначення сутності токenu) і використовує концепти цифрового втілення вартості та нематеріального активу. Варто вказати і на відсутність зв'язку між цифровим активом та державними емітентами валютних цінностей, гарантування цифрового активу останніми. Таким чином, французький підхід є достатньо всеосяжним та багатосторонньо підходить до розуміння сутності та ключових ознак цифрових активів, втілюючись у технологічних характеристиках: електронна (цифрова) форма збереження і відтворення, відслідковування прив'язки до власника (його однозначна ідентифікація) щодо певних видів віртуальних активів; та економіко-правових: відображення у цифровому активі цифрового втілення власності та правова природа нематеріального активу.

Звернення до деяких міжнародних документів дозволяє ще більш утвердитись у підході про можливість поширення на цифрові активи регулювання, пов'язаного власне з нематеріальними активами, ґрунтуючись вже на самому факті віднесення у Міжнародному стандарті ISO 55000:2014 «Управління активами. Загальне уявлення, принципи і термінологія» цифрових

активів до категорії нематеріальних на протигагу фізичним активам [185]. Крім цього, у Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). «Нематеріальні активи», розробленому в рамках діяльності Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (фінансової звітності) (англ. *International Accounting Standards Board, IASB*) [59], нематеріальний актив визначено як немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований (§ 8 Стандарту).

Згідно з § 9 цього Стандарту серед нематеріальних ресурсів вказано: технічні чи наукові знання, розробка та запровадження нових технологій і систем, ліцензії, інтелектуальна власність, ринкові дослідження та торгові марки (включаючи марки товару та назви видань). Розповсюдженими прикладами об'єктів, як вказано в тому ж § 9 Стандарту, що їх охоплюють ці широкі поняття, є комп'ютерне програмне забезпечення, патенти, авторські права, кінофільми, переліки клієнтів, права на іпотечне обслуговування, ліцензії на риболовлю, квоти на імпорт, франшизи, взаємовідносини з клієнтами чи постачальниками, лояльність клієнтів, частка ринку та маркетингові права. У § 10 Стандарту додається, що не всі об'єкти, описані у параграфі 9, відповідають визначенню нематеріального активу, обов'язковими є такі характеристики, як: можливість ідентифікації, контроль над ресурсом та існування майбутніх економічних вигод. Порівнюючи із загальним визначенням активу, даного у цьому ж Стандарті, нематеріальний актив повинен додатково відповідати ознаці можливості ідентифікації. Згідно з § 12 Стандарту актив є ідентифікованим, якщо він: а) може бути відокремлений, тобто його можна відокремити або відділити від суб'єкта господарювання і продати, передати, ліцензувати, здати в оренду або обміняти індивідуально або разом з пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом чи зобов'язанням, незалежно від того, чи має суб'єкт господарювання намір зробити це, або б) виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав, незалежно від того, чи можуть вони

бути передані або відокремлені від суб'єкта господарювання або ж від інших прав та зобов'язань.

При цьому, говорячи про контрольованість суб'єктом господарювання нематеріального активу, Стандарт вказує, що юридичне забезпечення права не є необхідною умовою для контролю, оскільки суб'єкт господарювання може контролювати майбутні економічні вигоди в інший спосіб. Зважаючи на правову природу цифрових активів та нерідкість випадків проблематичного визначення юридичних меж контролю за ними, такий припис, поруч з іншими вимогами Стандарту, що висуваються до нематеріальних активів, дозволяє припустити його поширення на відносини з цифровими активами за подібністю і сукупністю видових ознак при веденні бухгалтерського обліку.

Щодо цього Т. В. Яцик висуває тезу про недоцільність класифікації криптовалюти як нематеріального активу, тому що на сьогодні в Україні зазначений критерій контролю не виконується, оскільки здатність суб'єкта господарювання контролювати майбутні економічні вигоди від нематеріального активу, як правило, виходить з юридичних прав, які можна забезпечити в судовому порядку [129, с. 388]. На нашу думку, з часом, а особливо внаслідок прийняття Закону України «Про віртуальні активи» та виникнення розгалуженої судової практики його застосування, з'явиться та ефективно функціонуватиме і система судового захисту прав на криптовалюти й інші цифрові активи. З іншого боку, віднесення останніх до нематеріальних активів на основі аналізу положень Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). «Нематеріальні активи» свідчить про важливість дефінітивного потенціалу такої «операції».

Погоджуємось із судженнями стосовно доречності визнання криптовалюти як об'єкта бухгалтерського обліку, незважаючи як на відсутність правового забезпечення у вигляді договорів, так і те, що, хоча в системі Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) [60] поки не існує

спеціального стандарту, який регулював би порядок формування в бухгалтерському обліку інформації про криптовалюту (необхідність, втім, наступного перегляду чинних стандартів обліку та звітності в контексті оптимізації регулювання до крипто- та цифрових активів загалом не заперечується ні нами, ні іншими дослідниками [10, с. 155]); в суб'єктів господарювання є всі підстави включити зазначений ресурс до складу своїх активів, зокрема і відображенням на балансі юридичних осіб, адже він задовольняє визначення цього елемента фінансової звітності, зазначене у Концептуальній основі МСФЗ [74, с. 133].

За висновком Н. Поліщук стосовно криптовалют (як різновиду цифрових активів), їхня відповідність ознакам «нематеріальних активів» підтверджується тим, що вони підпадають під всі описані критерії ідентифікованого активу за МСБО 38 – їх можна відокремити, продати та ін. [82, с. 102] Водночас на можливий сумнів щодо дотримання другого із встановлених критеріїв, згідно з яким ідентифікований актив виникає внаслідок договірних або інших юридичних прав, незалежно від того, чи можуть вони бути передані або відокремлені від суб'єкта господарювання або ж від інших прав та зобов'язань [59], можна заперечити.

Так, розглядаючи наявність або відсутність контролю (ключовий аспект цієї проблематики [31, с. 169; 114, с. 80], хоча серед актуальних питань виокремлюють й інші, до прикладу проблему нарахування зносу на такий нематеріальний актив [46, с. 62]) у суб'єкта господарювання над набутою ним криптовалютою, А. В. Озеран та Р. С. Коршикова підкреслюють особливість криптовалюти – вона законодавчо незахищена і не виникає унаслідок укладання договорів між суб'єктами господарювання, юридичними або фізичними особами. А отже, криптовалюта не може вважатися ні самим контрактом, ні юридичними наслідками його виконання. Тим не менш, тільки утримувач має виняткове право доступу до створеної, добутої або одержаної в інший спосіб

криптовалюти та теперішню спроможність зберігати секретність цього ресурсу [74, с. 133].

Кореспондують озвученим підходам і вітчизняні положення стосовно вимог нормативного регулювання нематеріальних активів та їх відображення у балансі компаній. Так, згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 року № 242 [97], нематеріальним активом розглядається немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена.

Серед визначених вказаним Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку у п. 5 груп, за якими ведеться бухгалтерський облік нематеріальних активів, є такі позиції, як: права на об'єкти інтелектуальної та промислової власності, зокрема авторські та суміжні права на комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), а також інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо). Додатково до нематеріальних активів С. Касаткін відносить як ті, що прямо згадуються в цьому стандарті, так і «непоіменовані» об'єкти: портфелі брендів, торговельні марки, патенти, інші об'єкти права інтелектуальної власності, і навіть клієнтські взаємовідносини компанії, інших самостійно створених на етапах проведення компанією досліджень і розробки нематеріальних активів [38].

Деякі з них можуть мати винятково цифрову форму втілення або поширюватись лише за допомогою електронних засобів комунікації, зокрема зберігатись у базах даних суб'єктів господарювання. На необхідності розроблення єдиної системи економічної класифікації нематеріальних активів,

поруч із запровадженням нового більш ґрунтовного визначення поняття «нематеріальних активів», за результатами дослідження актуальних проблем обліку та аудиту таких активів, наголошують А. В. Конєва та З. П. Урусова [43, с. 206]. Безперечно, в таку класифікацію повинні потрапити не лише зазначені вище непоіменовані, але вже звичні об'єкти, а й цифрові активи.

При цьому, на думку дослідників Кембриджського центру альтернативних фінансів (ССАФ), до ознак «нових» цифрових активів, на відміну від інших нематеріальних активів, які базуються на внутрішніх електронних системах обліку (наприклад, дематеріалізовані акції), відносять такі їхні характеристики, як:

1) виразність: права та обов'язки можуть бути безпосередньо закодовані в активах і автоматично виконані;

2) керованість за допомогою криптографічних ключів: криптографічні ключі необхідні для доступу до активів і підписання транзакцій, щоб ініціювати передачу активів;

3) сумісність: цифрові активи можуть, за винятком штучних обмежень, вільно переміщатися по системі, в якій вони були випущені, і взаємодіяти з іншими цифровими активами, які існують у тих самих межах [136, с. 13]. Деякі застереження можна висловити до другої з ознак, яка відповідно стосується лише криптографічних цифрових активів, прив'язаних до технології розподіленого реєстру та ідентифікації і авторизації за допомогою цього реєстру і супутніх механізмів.

Таким чином, характерними рисами нематеріального активу виступає відсутність матеріальної форми, можливість ідентифікації, що, за умов наявності потенційної можливості отримання майбутньої вигоди від нематеріального активу (як і від будь-якого активу, відповідно) і можливості встановлення вартості, зобов'язує суб'єкта господарювання відображати нематеріальний актив у своєму балансі. Подібні дефініції знаходять втілення у

працях інших вітчизняних дослідників. Так, М. З. Николук пропонує розуміти під нематеріальними активами *«оборотні та необоротні немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, є об'єктами інтелектуальної власності та інших майнових прав, визнаних об'єктом права власності конкретної фізичної або юридичної особи, які утримуються на підприємстві для отримання майбутніх економічних вигод»* [69, с. 213].

Грунтуючись на положеннях наведених стандартів та нормативних приписах українського законодавства (окрім Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» деякі норми в цьому світлі містить Податковий кодекс України (далі – ПК України) [81]), А. В. Гусь до критеріїв визнання об'єктів нематеріальними активами у складі майна суб'єктів господарювання відносить: 1) відсутність матеріальної структури; 2) наявність певного строку їх корисного використання, від 1 року і більше (МСБО 38 у цьому зв'язку оперує поняттям строку корисної експлуатації [59]); 3) можливість отримання майбутньої економічної вигоди від його реалізації або використання як потенціалу, який може полягати у сприянні надходженню на підприємство (прямо або непрямо) грошових коштів та їхніх еквівалентів, бути пов'язаним із отриманням майбутньої економічної вигоди, що виникає з нематеріальних активів, або може відноситися як виручка від продажу продуктів або послуг, зниження витрат або виражатись в інших вигодах, що виникають від використання активу підприємством [25, с. 188]. Виходячи з цього, формується авторське розуміння нематеріального активу як ідентифікованого ресурсу, крім грошових коштів, їхніх еквівалентів та дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей, що виражається у праві власності суб'єкта господарювання на використання об'єктів, що не мають матеріальної форми, з метою отримання прибутку протягом строку їх корисного використання [25, с. 188].

У цьому світлі варто погодитись із загальнометодологічною тезою С. І. Бегун та О. С. Огородник, які слушно вказують на необхідність ідентифікації категорії нематеріальних активів у широкому розумінні – *«як сукупності невідчутних немонетарних факторів, що мають характер виключних прав і забезпечують одержання економічних вигод у майбутньому»* [7, с. 22]. Таке бачення відповідно є достатньо гнучким та не вимагає класифікаційного, тобто обмеженого певними критеріями формального, «зовнішнього» характеру, віднесення активів до нематеріальних. Натомість звертається увага на їхнє функціональне призначення і сутність – нематеріальна природа, пов'язаність із певними правами та конкретна прив'язка до активу як загального концепту, тобто того, що повинно призводити до отримання майбутньої економічної вигоди.

Дефініції (іноді достатньо детальні) поняття цифрових активів трапляються й у законодавстві інших держав, зокрема тих, що відомі своєю роллю офшорних зон. До прикладу, у ст. 2 Правил Багамських Островів про індустрію цінних паперів (контракти на різницю) «цифровий актив» означає цифрове представлення вартості, що розповсюджується через технологічну платформу розподіленої книги, де цінність вбудована або щодо якої є договірне право використання, включаючи без обмежень цифрові токени [224]. Тобто до обсягу аналізованого поняття належать лише цифрові активи, побудовані на технології блокчейну. Уряд Кайманових Островів прийняв Закон про віртуальні активи (постачальників послуг) 2020 року (Закон VASP [149]). Положення цього Закону прямо впливають з рекомендацій FATF і передбачають регулювання ведення бізнесу з віртуальними активами, а також реєстрацію та ліцензування осіб, які надають «послуги щодо віртуальних активів» [203], що включають послуги зберігання віртуальних активів, управління платформою для торгівлі віртуальними активами або публічний продаж віртуальних активів [174].

Ст. 2(1) Закону Бермудських Островів про комерційні відносини з цифровими активами 2018 року (англ. *Digital Asset Business Act 2018*) встановлює, що «цифровий актив» означає все, що існує у двійковому форматі і пов'язане з правом на його використання, а також включає цифрове вираження вартості, яке:

а) використовується як засіб обміну, розрахункова одиниця або засіб заощадження і не є законним платіжним засобом, номінованим чи ні як законний платіжний засіб;

б) призначене для представлення таких активів, як борг або доля у компанії;

с) іншим чином призначене для представлення будь-яких активів або прав, пов'язаних з такими активами;

д) або призначене для надання доступу до програми, послуги чи продукту за допомогою технології розподіленого реєстру; але не включає —

е) транзакцію, в якій особа надає вартість у рамках програми спорідненості або винагород, вартість якої не може бути отримана або обміняна з особою на законний платіжний засіб, банківський кредит або будь-який цифровий актив;

ф) або цифрове представлення цінності, видане видавцем або від його імені та використовується в онлайн-грі, ігровій платформі чи сімействі ігор, які продаються тим самим видавцем або пропонуються на тій самій ігровій платформі [159].

В основу зазначеного підходу покладаються ті ж головні три компоненти: технологічна (вираження у двійковому коді або електронному записі), економічна (цифрове вираження вартості) та правова, пов'язана з правом на використання, включаючи володіння, відчуження та право на отримання певної вигоди в майбутньому. Цікавим є пряме виключення з обсягу поняття цифрових активів внутрішньоігрових предметів, які користуються значною популярністю

та вже давно стали невід'ємним елементом не лише онлайн-ігор, виступаючи предметом ігрових «інвестицій» та обмінів між гравцями, а й трансакцій з цифровими активами у визначених цим Законом межах.

На нашу думку, це свідчить про прагнення кристалізації розуміння цифрових активів переважно у фінансово-економічній площині, ніж у соціально-економічній, а також закріплення прив'язки до їхньої ролі як засобу обміну, розрахункової одиниці та, що особливо популярно, засобу заощадження, цифрового вираження боргу та корпоративних часток, але не засобу платежу на території відповідної юрисдикції. Характерно, що виключення внутрішньоігрових предметів та інформації, розміщеної в соціальних мережах, з обсягу поняття цифрових активів не притаманне деяким законам, що встановлюють зміст останнього не з позицій фінансово-економічних операцій, а у вже досліджуваному вище розрізі фідучіарного доступу до активів померлої особи.

Наприклад, у Законі Канади про єдиний доступ до цифрових активів довірених осіб (*Uniform Access to Digital Assets by Fiduciaries Act, UFADAA*) цифровий актив трактується достатньо широко як запис, який створюється, записується, передається або зберігається в цифровій або іншій нематеріальній формі за допомогою електронних, магнітних або оптичних засобів або будь-яким іншим подібним способом. У коментарі до цього положення роз'яснюється, що термін застосовується до наявних записів і технологій, а також до нових видів записів і технологій, які можуть бути винайдені в майбутньому, та стосується будь-якого типу інформації, що зберігається в електронному вигляді, наприклад:

- 1) будь-якої інформації, що зберігається на комп'ютері та інших цифрових пристроях;
- 2) вмісту, завантаженого на вебсайти, від фотографій до документів, та;

3) прав на цифрову власність, як-от: доменні імена або цифрові права, пов'язані з онлайн-іграми та матеріалами, створеними в інтернеті [229].

На цих прикладах прослідковується відмінність у нормативному закріпленні поняття цифрового активу в розумінні джерел фінансового права, що спрямовується на окреслення таких активів як засобів платежу, обміну та інвестицій, та тих правових інститутів, що розглядають цифрові активи крізь призму об'єктів майнових і немайнових прав особи, доступ до яких повинен гарантуватись для їхніх повірених осіб або інших представників. У першому випадку законодавство зарубіжних держав зазвичай встановлює більш жорсткі обмеження та правила віднесення активів до цифрових, що впливає і на порядок здійснення пов'язаних із ними трансакцій, тоді як у другому випадку до цифрових активів відносяться не лише «традиційні» криптовалюти, токенизовані активи тощо, але й об'єкти «цифрового надбання» особи (як складових загального пропонованого в науці концепту «віртуальних об'єктів» [2, с. 7–8]) – від фотографій та аккаунтів у соцмережах до внутрішньоігрових та подібних до них електронних даних.

Підбиваючи результати здійсненого дослідження, пропонуємо розглядати *цифрові активи* як новітні об'єкти майнових цивільних прав, виражені сукупністю даних у електронній формі та поширювані у розподіленому реєстрі або в іншій спосіб за допомогою цифрових технологій, наділені власною відокремленою цінністю, не прив'язаною до реальних (фіатних) коштів або активів. Таким чином, фундаментальними ознаками віртуальних активів в нормативній та доктринальній площинах нами не визнаються риси, притаманні лише криптовалютам (блокчейн-технологія, наявність унікального ідентифікатора), а лише *електронна форма вираження* та можливість *атрибуції цифровому активу певної економічної майнової цінності* (отримання вигоди в майбутньому від їх використання, поширення тощо). При цьому унікальними є механізми формування такої цінності, оскільки вони не встановлюються

національними банками або іншими державними регуляторами, а отже, є децентралізованими та ринковими за своєю природою.

Додатково ми обґрунтовуємо тезу віднесення цифрових активів до нематеріальних, з метою ведення бухгалтерського обліку та згідно з відповідними міжнародними і національними стандартами, шляхом поширення на цифрові активи ключових, притаманних нематеріальним активам рис: відсутність матеріальної форми, можливість ідентифікації, отримання вигоди, а також додаткових, сформованих світовою аналітичною думкою: можливість автоматичного виконання і заcodування прав та обов'язків безпосередньо в цифрових активах, їх вільне переміщення в різних децентралізованих системах, взаємодії з іншими цифровими активами, а стосовно криптовалют та інших активів, заснованих на технології блокчейну – й керованість за допомогою криптографічних ключів, необхідних для доступу до активів і підписання транзакцій, ініціювання передачі активів (тобто спеціальний порядок авторизації доступу до таких активів та передачі прав на них).

Деякі з цих ознак уже були виокремлені вітчизняною науковою думкою, зокрема, природа цифрових активів як нематеріального блага, вираження в електронній формі, наявність вартості (грошово-вартісного змісту), та їхня можливість бути об'єктом правовідносин [3, с. 240]. Засновується на цих характеристиках і пропоноване С. Б. Булецою розуміння віртуальних активів як нематеріальних благ, що є об'єктами цивільних прав та підлягають захисту у визначеному законом порядку, а отже постають власністю осіб та, на думку дослідниці, визначаються як електронні токени економічної цінності (що можуть включати електронні сертифікати, якими можна торгувати або передавати в електронному вигляді як такі, що мають економічну цінність) [12, с. 147].

Також ці ознаки закріплюються на нормативному рівні в аналізованих нами законодавчих актах Великобританії, у праві ЄС та тих поки

небагаточисельних держав-членів ЄС, які розробили власні закони у сфері обігу віртуальних активів. При цьому окремою тенденцією американського законодавства на федеральному рівні та рівні штатів є існування і поступове розширення практики регламентації відносин, пов'язаних з цифровими активами одночасно у галузі комерційного (господарського) права та імплементація в інститут довіреного (фідуціарного) доступу до таких активів.

З певною часткою умовності відмінність між принципами, закладеними в дефініцію цифрового активу, залежно від вказаних галузей, можна вказати на більш широке трактування змісту концепту, коли мова йде про цифровий актив як власність особи, до якої повинен гарантуватись доступ довіреної особи, зокрема, в разі смерті довірителя; у площині комерційного права. У першому випадку цифрові активи можуть охоплювати такі об'єкти, як: дані, текст, електронні листи, документи, аудіо, відео, зображення, звуки, вміст соціальних мереж, коди, медичні записи, записи медичного страхування, вихідні коди комп'ютерів, комп'ютерні програми, програмне забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, бази даних або подібне, включаючи імена користувачів і паролі, створені, надіслані, передані, отримані або збережені електронними засобами на цифровому пристрої. У другому – засадничим є підхід штату Вайомінг, де цифровий актив прирівняно до нематеріальної власності з поширенням, за аналогією закону, на них відповідних режимів власності на традиційні об'єкти (режим загальних нематеріальних активів щодо цифрових споживчих активів; режим цінних паперів та інвестиційної власності стосовно цифрових цінних паперів; та грошей стосовно віртуальних валют).

Виходячи зі сформованого нами розуміння цифрового активу, закріпленого за своїми сутнісними ознаками в новому українському законодавстві стосовно терміна «віртуальний актив», ключовими проблемами розвитку ринку цифрових (віртуальних) активів в Україні залишатимуться питання обліку та оподаткування операцій (в тому числі укладення правочинів,

набуття у спадок тощо), об'єктом яких виступатимуть не лише криптовалюти, але й токенизовані активи, в тому числі NFT, тобто невзаємозамінні токени (англ. «*non-fungible token*»). У результаті впровадження такої дефініції цифрових активів та подальшого вирішення окреслених проблемних питань, можливим стане побудова динамічної системи, коли нові віртуальні активи підпадатимуть під правове регулювання в силу своєї інформаційно-технологічної та економіко-правової природи, а не особливостей створення, збереження чи поширення. Потребуватиме подальшого дослідження та обговорення й проблематика впровадження диференціації нормативного регулювання стосовно обігу різних видів цифрових активів, що, з погляду цивільного права, означатиме окреслення підстав виникнення, реалізації та захисту відповідних майнових прав.

1.2. Типологізація цифрових активів

Тезою, що прямо впливає зі здійсненого вище аналізу змісту поняття цифрового активу та даної йому авторської дефініції, є роль цього концепту як загального, родового поняття, що за принципом парасольки охоплює всі фінансово-економічні інструменти новітньої цифрової епохи, які відповідають суті активу як певного ресурсу, що пов'язаний з отриманням вигоди у майбутньому та має електронну, цифрову природу, а отже, й відповідну форму створення, збереження та поширення. Хоча доктринальні та законодавчі підходи до цього питання, як видно, різняться, для зручності та послідовності наукового дослідження можна прийняти таку позицію як вихідну для систематизації вже видових категорій, розмежувавши сутність криптоактивів та токенів як окремих великих груп цифрових активів, і суміжних з ними понять.

При цьому одразу варто зауважити, що узгодженості в підходах до поділу цифрових активів на групи ще менше [157], як і у питанні виокремлення критеріїв її

здійснення, серед яких у різних джерелах нормативного, рекомендаційного чи аналітичного характеру пропонуються або сфера використання таких активів, або правовий режим власності, або статус захищеності, або технологічна природа виникнення і збереження тощо. Водночас в аналітичних джерелах справедливо підкреслюється, що уніфіковані визначення відповідних класів цифрових активів, зокрема віртуальних валют (наприклад, стейблкоїнів), а також інших активів, таких як NFT, перебувають у центрі майбутніх зусиль зі створення єдиної нормативної бази. Адже майбутня класифікація та обробка цифрового активу як цінного паперу, товару або валюти допоможе прояснити застосовність нормативних вимог, зокрема податкових зобов'язань, вимог до звітності та загальних зобов'язань щодо відповідності [158].

У літературі відмінності між цифровими активами як загальним поняттям та криптоактивами, зокрема і криптовалютами, встановлюються виходячи з нових характеристик, які відрізняють їх від інших цифрових активів, а саме: (i) відсутність офіційного емітента та (ii) унікальна стимулююча роль, що виконується в базовій розподіленій книзі або додатку. Таким чином, криптоактиви визначаються як «(i) одиниця цифрових даних, яка (ii) не має офіційного емітента, (iii) видається та передається лише через відкриті системи DLT (*технологія блокчейну або розподіленого реєстру*) без дозволу, і (iv) відіграє незамінну роль у розробці економічного стимулу базової розподіленої книги або програми так, що відокремлення активу від базової мережі зашкодить системі в цілому». Отже, на відміну від інших цифрових активів, криптоактив не є ані матеріальним об'єктом, ані правом на що-небудь, і тому його складніше пристосувати до існуючих правових рамок [136, с. 13].

У загальному вигляді криптоактиви є різновидами віртуальної валюти, тоді як різноманітні токени подібні до цифрового аналогу цінних паперів і різняться за технологіями (протоколами, стандартами) та функціональним призначенням (сервісні або токени застосунків, токени, подібні до фінансових

інструментів (токени інвестицій, токени-акції), безпекові токени, кредитні токени, унікальні токени (відомі як NFT) тощо). Технологія включає альткойни на основі блокчейнів, отриманих від біткойнів, або нативних блокчейнів, майнінг і інструменти, які не можна майнити, процес верифікації включає підтвердження роботи та підтвердження участі. При цьому блокчейн може характеризуватись обов'язковою вимогою отримання доступу, тобто у якому доступ обмежено, або блокчейн без дозволу, коли доступ є відкритим [199]. Ключовим є те, що за своєю технологічною природою криптовалюти є буквально одиницею інформації (двійкового коду), яка записана у відповідному протоколі передачі даних, а токен – записом в блокчейн-реєстрі. Такі записи, використовуючись або як засіб заощадження, засоби обміну чи платежу, за допомогою різних інструментів, зокрема смарт-контрактів (цивільно-правових договорів, яким уже передбачають провідне місце у забезпеченні не лише обігу цифрових активів, але й сфери новітнього договірного права [26, с. 50]), виступають ідентифікованими взаємозамінними або унікальними (NFT) цифровими активами.

Попри наведене загальне розуміння криптоактивів та пов'язаних понять, більш детальні та правові за своєю природою дефініції досі розробляються та різняться від джерела до джерела. У нормативній площині певні зрушення у сфері регламентування поняття криптовалют, токенів та класифікації інших видів цифрових активів помітні на рівні права ЄС, що далі зазнає імплементації у внутрішнє законодавство держав-членів. Базовим є використання формули «цифрового вираження вартості» для тлумачення правової суті криптоактиву. Так, ст. 3(18) Директиви (ЄС) 2015/849 Європейського парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи, з метою відмивання грошей або фінансування тероризму, яка вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського парламенту та Ради, а також скасування Директиви 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради та

Директиви Комісії 2006/70/ЄС [162], «віртуальні валюти» визначаються як цифрове вираження вартості, яке не випускається чи не гарантується центральним банком чи державним органом, необов'язково прив'язане до законно встановленої валюти та не має правового статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися та торгуватися в електронному вигляді.

Це доповнення було внесено Директивою (ЄС) 2018/843 Європейського парламенту та Ради від 30 травня 2018 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи, з метою відмивання грошей або фінансування тероризму та внесення змін до Директив 2009/138/ЄС та 2013/36/ЄС [163], що стала першим юридичним інструментом, прийнятим для подолання ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму через криптоактиви у Європейському Союзі. У ст. 3(1)(2) МіСА пропонується закріпити дефініцію «криптоактиву» як цифрове вираження вартості або прав, які можуть передаватися та зберігатися в електронному вигляді, використовуючи технологію розподіленої книги або подібну технологію [216]. Це визначення є більш лаконічним та розширює зміст поняття, додаючи до тлумачення крипто-активу як цифрового визначення вартості, цифрове визначення прав.

Регламент пропонує закріпити три «поіменовані» групи криптоактивів, до останньої з яких належить і решта «не поіменованих» активів:

1) «токен, пов'язаний з активом» (*asset-referenced token*) – тип криптоактиву, який прагне підтримувати стабільну вартість, посиляючись на вартість кількох фіатних валют, які є законним платіжним засобом, одного чи кількох товарів, одного чи кількох криптоактивів, або комбінації таких активів. Щодо емітентів цього виду криптоактиву передбачається проходження процедури авторизації компетентним органом держави-члена ЄС та встановлюються чітко регламентовані правила обігу та обов'язки емітентів;

2) «токен електронних грошей», або «токен е-грошей» («*electronic money token*»/«*e-money token*») – тип криптоактиву, головне призначення якого полягає в тому, щоб використовуватися як засіб обміну і який має на меті підтримувати стабільну вартість, посиляючись на вартість фіатної валюти, що є законним платіжним засобом;

3) «службовий токен» («*utility token*») – тип криптоактиву, який призначений для надання цифрового доступу до товару або послуги, доступного на DLT, і приймається лише емітентом цього токена та інші криптоактиви, що не є токенами, прив'язаними до активів, до яких аналіз ст. 4 Регламенту дозволяє віднести, зокрема, криптоактиви, які автоматично створюються шляхом майнінгу як винагорода за підтримку DLT або перевірку транзакцій та криптоактиви, що є унікальними і не взаємодіють з іншими криптоактивами. Втім, останні виведені за межі регулювання Регламенту.

Звернення до п. 9 преамбули Регламенту дозволяє детальніше розкрити особливості перших трьох різновидів криптоактивів, до яких мають висуватись більш конкретні вимоги, на думку розробників, та мету саме такої їх категоризації:

1) «службові токени» мають нефінансову мету, пов'язану з функціонуванням цифрової платформи та цифрових сервісів, і їх слід розглядати як особливий тип крипто-активів;

2) «токени, пов'язані з активами», стабілізуючи свою вартість, часто мають на меті використовувати їх власниками як засіб платежу для покупки товарів і послуг, а також як засіб збереження вартості;

3) криптоактиви, призначені, в першу чергу, як засіб платежу, спрямовані на стабілізацію їх вартості шляхом посилення лише на одну фіатну валюту. Функція таких криптоактивів дуже схожа на функцію електронних грошей, як визначено у ст. 2(2) Директиви 2009/110/ЄС Європейського парламенту та Ради [164]. Як і електронні гроші, такі криптоактиви є електронними сурогатами

монет і банкнот і використовуються для здійснення платежів. Ці крипто-активи визначаються як «токени електронних грошей» або «токени е-грошей» [216].

Зважаючи на об'ємність змісту і структури (включає 126 статей, розміщених у 9 розділах) МіСА, у разі його прийняття він може стати основою для модернізації й українського законодавства у відповідній сфері регулювання. Водночас, слід зважати, що проблематики типології криптоактивів у ЄС стосуються також документи інституційного рівня.

Так, у Глосарії (Додаток 1) до Рекомендацій щодо Первинних пропозицій монет (ICO) та криптоактивів, розроблених Європейським управлінням з цінних паперів і ринків (*European Securities and Markets Authority, ESMA*), надається таке визначення криптоактиву: тип приватного активу, який залежить насамперед від криптографії та технології розподіленої книги (DLT) або подібної технології як частини їхньої передбачуваної або внутрішньої цінності. Якщо не вказано інше, ESMA використовує цей термін для позначення як так званих «віртуальних валют», так і «цифрових токенів». Криптоактив додатково означає актив, який не випущено центральним банком [135].

Рекомендації ESMA оперують і низкою інших понять. Зокрема, під цифровим токеном розуміється будь-яке цифрове представлення інтересів, яке може мати цінність, право на отримання вигоди або виконувати певні функції або не мати певної мети чи використання. Важливим для розуміння порядку поширення криптоактивів має операція з первинного розміщення монет (*Initial Coin Offering, ICO*), закріплена у аналізованих Рекомендаціях європейського регулятора, за допомогою якої компанії, підприємці, розробники чи інші промоутери збирають капітал для своїх проєктів в обмін на створені ними криптоактиви (часто називаються «цифровими токенами» або «монетами»). Крім цього, Рекомендації ESMA виокремлюють три типи криптоактивів:

1) інвестиційні (*investment-type crypto-asset*): тип криптоактиву, який нагадує фінансовий інструмент;

2) платіжні (*payment-type crypto-asset*): тип криптоактиву, який призначений для використання як засіб платежу або обміну на товари чи послуги, які є зовнішніми щодо екосистеми DLT, на якій вони побудовані;

3) службові (*utility-type crypto-asset*): тип криптоактиву, який забезпечує певну «корисну» функцію, крім як засіб платежу або обміну на зовнішні товари чи послуги [135]. Їхньою функцією є забезпечення цифрового доступу до програми чи послуги за допомогою інфраструктури на основі блокчейну, їх прикладами є Ethereum 2.0, Steem, Jur, Bancor, Augur, Kleros та Keep Network.

Рекомендації ESMA присвячені виявленню потенційних ризиків, пов'язаних з функціонуванням ринку цифрових активів, та висуненню пропозицій для законодавців щодо їх попередження. У цьому зв'язку, Рекомендації розподіляють цифрові активи на ті, що можуть вважатись фінансовими інструментами в розумінні Директиви 2014/65/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС та Директиви 2011/61/ЄС (відома як MiFID II) [166] (мова про інвестиційні крипто-активи), та ті, що ними не можуть вважатись.

У розділі С Додатку А до MiFID II закріплений широкий перелік фінансових інструментів, зокрема переказні цінні папери, інструменти грошового ринку, частки в підприємствах спільного інвестування, визначені категорії опціонів, ф'ючерсів, свопів, угод про форвардні курси та будь-яких інших угод з похідними інструментами, що стосуються цінних паперів, валют, відсоткових ставок або прибутковості, дозволів на емісію або інших похідних інструментів, фінансових індексів або фінансових показників, фінансові договори на різницю цін, похідні (деривативні) інструменти для передачі кредитного ризику тощо. У Рекомендаціях ESMA щодо першого з типів цифрових активів, що можуть вважатись фінансовими інструментами, поруч із вказівкою на застосування до них всіх правил, встановлених MiFID II,

наводиться низка рекомендацій стосовно правового регулювання і мінімізації ризиків:

1) ESMA вважає, що необхідна більша чіткість щодо типів послуг/діяльності, які можуть кваліфікуватися як послуги утримання/зберігання/діяльності відповідно до правил ЄС щодо фінансових послуг у рамках DLT;

2) необхідна більша визначеність щодо концепцій розрахунку та остаточності розрахунків, що застосовуються до криптоактивів. ESMA вважає, що в цьому відношенні може виникнути потреба розрізняти DLT з дозволом і без дозволу;

3) ESMA визначила ризики, характерні для базової технології, які можуть вимагати нових/розширених вимог. ESMA вважає, що повинні бути засоби для забезпечення того, щоб протокол і смарт-контракти, що лежать в основі криптоактивів і діяльності з криптоактивами, відповідали мінімальним вимогам до надійності та безпеки. Загалом, нові ризики кібербезпеки, включаючи ризики злому, пов'язані з DLT, слід розглянути, щоб оцінити, чи належним чином вони враховані існуючим набором правил [135]. Таким чином, ESMA пропонує шляхи удосконалення правил ведення господарської діяльності стосовно інвестиційних криптоактивів, засновуючись на наявному регулюванні засад функціонування ринку фінансових інструментів, а отже, визнає правову природу таких активів подібною до останніх та визнає необхідність детальної регламентації порядку їхнього обігу.

У світлі згаданих позицій права ЄС та Рекомендацій ESMA дискусійним питанням, яке потребує додаткової уваги, є диференціація в нормах нового Закону України «Про віртуальні активи» на забезпечені та незабезпечені активи. Так, під забезпеченим віртуальним активом розуміється такий актив, що посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Згідно з ч. 4 ст. 4 цього Закону під забезпеченням віртуального активу

розуміється посвідчення ним майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечення віртуальних активів не є забезпеченням виконання зобов'язання. Під посвідченням майнових прав розуміється підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення.

На нашу думку, наведені формулювання є недостатньо визначеними та можуть тлумачитись всупереч аналізованим нами вище підходам до розуміння «самостійності» цифрових активів щодо активів «реальних», як такі, що вказують на вторинність віртуальних активів. У літературі, крім цього, висловлюються, на наш погляд, виправдані застереження стосовно сумнівності введення власної української класифікації віртуальних активів, яка не відповідає категоріям, що визначені європейським законодавством, особливо в аспекті розроблення фактично нової Директиви ЄС (2019/1937) з регулювання криптоактивів [124] (мова, певно, йде саме про (на той час) проєкт MiCA [210]).

Додатково О. С. Черних вказує на те, що *«визначення віртуальних активів лише за ознакою їхньої забезпеченості невіртуальними активами є небезпечним із точки зору встановлення нечіткого правового режиму регулювання, невідповідності типів крипто-активів в Україні крипто-активів ЄС, що може привести до правових колізій та фактично невизнання українського правового регулювання віртуальних активів ключовими фінансовими інституціями світу»*. Погоджуємось і з тезою автора стосовно необхідності прямої імплементації правового регулювання основних торгових партнерів України, з метою уніфікації правового регулювання в цій та споріднених сферах правового регулювання [124].

Крім цього, Закон України «Про віртуальні активи» не оперує такими поняттями, як: «криптоактив», «токен», «первинне розміщення монет», «розподілений реєстр» та ін., – що також віддаляє його від використовуваної правом ЄС термінології, яка, у свою чергу, віддзеркалює глосарій власне

індустрії віртуальних валют та інших цифрових активів. З іншого боку зрозумілим є прагнення законодавця використовувати загальні правові конструкції в цьому аспекті. Так, у ч. 6 ст. 4 Закону вживається поняття фінансових віртуальних активів, якими є емітований резидентом України забезпечений віртуальний актив, що забезпечений валютними цінностями (ЗВА(ВЦ)); та емітований резидентом України забезпечений віртуальний актив, що забезпечений цінним папером або деривативним фінансовим інструментом (ЗВА(ФІ)). Прямої дефініції фінансового віртуального активу Закон не дає, на сьогодні вона відсутня й у інших законодавчих актах. Чи можна вважати такі активи подібними за своєю природою, відповідно до використовуваних формулювань, до криптовалют чи інвестиційних токенів як фінансових інструментів, також залишається відкритим питанням.

Сумніви стосовно правильності концепту забезпечених віртуальних активів у розумінні українського Закону пов'язані й з усталеним баченням щодо чіткого розмежування цифрових активів від реальних (фіатних) активів, цінних паперів тощо. Щодо цього в Рекомендаціях FATF, безумовно, наголошується на тому, що віртуальні активи не можуть бути просто цифровими репрезентаціями фіатних валют, цінних паперів та інших фінансових активів, які вже розглядаються в інших частинах Рекомендацій FATF, без властивої їм можливості бути об'єктами цифрової торгівлі чи передачі та можливості використовуватися для платежів або інвестицій. Тому в аналізованих Рекомендаціях згадується приклад банківського запису, який хоч і зберігається в цифровому форматі та представляє право власності особи на фіатну валюту, але не є віртуальним активом. Однак цифровий актив, який можна обміняти на інший актив, наприклад, стейблкоїн, який можна обміняти на фіатну валюту або віртуальний актив за стабільним курсом, все ще може кваліфікуватися як віртуальний актив.

Ключове питання в цьому контексті полягає в тому, на думку FATF, чи має віртуальний актив цінність, яку можна продавати, передавати та використовувати для оплати чи інвестування, чи, швидше, є просто засобом запису чи представлення права власності на щось інше. У зв'язку з цим, наголошується, що активи, які не кваліфікуються як віртуальні, не повинні вважатися такими, що не підпадають під дію Стандартів FATF. Натомість вони можуть підпадати під інші види фінансових активів, такі як: цінні папери, товари, похідні інструменти або фіатна валюта [168]. У світлі цього постає запитання: яким саме чином відбувається забезпечення віртуального активу в розумінні нового Закону України «Про віртуальні активи», оскільки якщо мова йде лише про представлення у цифровій формі будь-якої іншої цінності або майна, в тому числі права вимоги, то такий актив не є відокремленим нематеріальним благом? Більше того, подібні підтвердження, як-то: записи в банківських реєстрах, реєстрах фінустанов – існують вже тривалий час і мови про віднесення їх до самостійної категорії цифрових або віртуальних активів не велось та не ведеться.

Тому корисним є звернення до зарубіжного досвіду. Одна з небагаточисельних офіційних дефініцій криптовалюти як «віртуальної валюти» у європейському законодавстві міститься у Законі Нідерландів про боротьбу з відмиванням грошей та фінансуванню тероризму (*The Anti-Money Laundering and Anti-Terrorist Financing Act, Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme – Wwft*), згідно з яким віртуальна валюта – це цифрове відображення вартості, що не видається або не гарантується центральним банком або органом державної влади, не є обов'язково пов'язаним із законно впровадженою валютою та не наділяється правовим статусом валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну та може передаватись, зберігатись або торгуватись у електронній формі [237].

Як бачимо, такий підхід цілком узгоджується як з наведеними вище актами права ЄС, так і відповідає змісту Рекомендацій FATF.

Відсутність закріплення за віртуальною валютою правового статусу фіатної валюти та грошей подібне до положення ч. 7 ст. 4 Закону України «Про віртуальні активи», згідно з яким віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Змістовно споріднені з нідерландським Законом дефініції віртуальних валют або криптовалюток прослідковуються й у інших законах держав Європи (членів ЄС), хоч і з більшим акцентом на інтеграцію віртуальних валют у загальну класифікацію цифрових активів. Так, положеннями вже згаданого французького «Закону РАСТЕ» [198] цифрові активи прямо розподіляються на дві великі категорії, які, втім, доповнюються на основі аналізу інших положень Закону та виокремлюються в супровідних коментарях:

1) токени, тобто нематеріальні цифрові активи, що включають права, які можуть бути випущені, зареєстровані, збережені й передані електронним шляхом, якщо вони не кваліфікуються як фінансові інструменти;

2) будь-яке цифрове представлення вартості, яке не випущено й не гарантується центральним банком або державним органом, необов'язково прив'язано до законно встановленої валюти й не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засоби обміну, які можуть передаватися, зберігатися й продаватися в електронному вигляді [124]. Вказані категорії є відповідно сервісними або службовими токенами (*utility tokens*), оскільки з їхнього обсягу виключаються фінансові інструменти, до яких подібні токени інших типів (інвестиційні токени), та криптовалютами (*Bitcoin, Ethereum* тощо).

Дослідники крізь призму французького правового регулювання, звертають увагу і на такі об'єкти як NFT та безпекові токени (*security tokens*). Щодо NFT відзначається відсутність правової дефініції, даної французьким

законодавцем, проте видається, що вони виключаються з обсягу цифрових активів, оскільки, по-перше, є нематеріальними активами, що не можуть використовуватись як об'єкти обліку та відповідно як засоби обміну, а отже, не підпадають під визначення криптовалюти. По-друге, вони не передбачають доступу до спеціального сервісу або технології (токен), тому що представляють лише актив або зображення і тому лише надають право власності на останнє.

Стосовно безпекових токенів, то вони представляють фінансовий інструмент або мають такі ж характеристики, відповідаючи європейському визначенню цього поняття та охоплюють пайові цінні папери, боргові цінні папери, частки в колективних інвестиційних фондах та фінансових контрактах [204]. Таким чином, класифікація цифрових активів, здійснювана Законом РАСТЕ, з одного боку, відповідає підходам ЄС у сфері фінансових інструментів, а з іншого – є достатньо обмеженою та функціональною, охоплюючи лише сервісні й безпекові токени та криптовалюти, виключаючи невзаємозамінні токени (NFT) з поля правового регулювання Закону РАСТЕ.

З огляду на можливість розроблення власних, принаймні формально незалежних від первинних і вторинних актів права ЄС, а також репутацію «безпечної гавані» для розміщення й обміну різними видами активів, у тому числі, криптовалютами, цікавим є підхід Швейцарії. Керівництво ICO («*initial coin offering*» – первісна пропозиція монет) Швейцарської служби з нагляду за фінансовими ринками (FINMA – фінансовий регулятор Швейцарії) використовує класифікацію токенів на інвестиційні, службові (сервісні), платіжні та гібридні [170]. Усі з них є цифровими активами, проте різної природи і призначення. Інвестиційні токени використовуються як інвестиції та повинні відповідати тестам і законодавчому регулюванню для підтвердження залежності транзакції від користувача або третьої сторони, природа платіжних токенів найбільше дозволяє прирівняти їх до криптовалюти, що можуть виступати засобом оплати (хоча в суворому розумінні вони не є

криптовалютами за своєю суттю), тоді як службові токени втілюють право на послугу або продукт (право доступу до них), що надаються емітентом токена.

Як бачимо, інвестиційні токени можна умовно розглядати як забезпечені цифрові активи, що обертаються в рамках жорсткого законодавчого регулювання (ними є, до прикладу, акції, боргові зобов'язання, опціони), а платіжні можуть функціонувати, незалежно від прив'язки до конкретних реальних цінностей у межах розподіленого реєстру та використовуються як платіжний засіб або спосіб передання цінності. Можна припустити, що службові або сервісні токени є утилітарними та призначеними для надання доступу до програмного продукту через розподілений реєстр.

Хоча у Великобританії ще не запроваджено єдиного нормативного акта чи підходу до розуміння віртуальних активів, певні рекомендації все ж розробляються: у 2019 році Управлінням з фінансового регулювання контролю Великобританії (FCA) було опрацьовано Керівництво щодо криптоактивів [169], яке має на меті дати учасникам ринку та зацікавленим сторонам ясність щодо типів криптоактивів, які підпадають під регуляторну компетенцію FCA, і пов'язані з цим зобов'язання перед компаніями – учасниками ринку та регулюючими органами захисту прав споживачів. Керівництво надає інформацію про ті криптоактиви, які знаходяться за межами компетенції FCA, і значення цього для фірм та споживачів. Керівництво FCA у цьому аспекті подібне до Керівництва ICO, розробленого швейцарським фінансовим регулятором, пропонує розмежовувати категорії криптокотокенів, а саме:

1) біржові (обмінні) токени, які не випускаються та не підтримуються жодним центральним органом влади і призначені для використання як засіб обміну. Вони, як правило, є децентралізованим інструментом купівлі-продажу товарів та послуг без традиційних посередників. Ці токени зазвичай знаходяться поза компетенцією FCA (у зв'язку, як вбачається, зі своєю децентралізованою

природою та відсутністю прив'язки до категорії цифрових фінансових інструментів);

2) сервісні токени, що надають власникам доступ до наявного або майбутнього продукту чи послуги, але не надають власникам таких самих прав, як ті, що надаються за певні інвестиції. Хоча сервісні токени не є визначеними інвестиціями, вони за певних обставин можуть відповідати визначенню електронних грошей (як і інші токени). У цьому випадку діяльність з їх участю може регулюватися та відповідно підпадати під компетенцію FCA;

3) безпекові токени – це токени зі специфічними характеристиками, які означають, що вони надають права та обов'язки, подібні до визначених інвестицій, наприклад, акції або боргові інструменти. Регулювання обігу цих токенів повністю знаходиться у компетенції FCA.

Вказане дозволяє говорити про прагнення відповідних регуляторів проводити диференціацію видів криптографічних токенів як різновидів цифрових активів у зв'язку з їхнім конкретним регулятивним та контролюючим потенціалом. Більш суворий нагляд відповідно пропонується встановлювати над тими активами, що можна вважати «забезпеченими», – в першу чергу, інвестиційними токенами (у тому розумінні, що вони є подібними до відомих фінансових інструментів «реального» сектору економіки, але існують та відображаються лише в цифровій формі, а не у значенні цифрового представлення реальних цінних паперів, боргових інструментів, акцій тощо). Натомість платіжні або сервісні токени і їхній обіг можуть перебувати поза межами регуляторного впливу і контролю держави, корелюючи з механізмами децентралізації і приватним характером обороту відповідних цінностей.

Однією з передових держав, що запровадили спеціальні закони у сфері регулювання обігу цифрових активів, стала Мальта. Серед низки запроваджених у країні законів для нас найбільший інтерес становлять положення Закону про віртуальні фінансові активи (*Virtual Financial Assets Act, the VFA Act*, повна

назва – Закон, що регулює сферу первинних пропозицій віртуальних фінансових активів і віртуальних фінансових активів, а також передбачає створення допоміжних або побічних засобів форматування, пов'язаних з ними), прийнятого у 2018 році (далі – VFA або Закон про віртуальні фінансові активи) [133]. Одразу відзначимо, що VFA стосується лише активів, заснованих на технології розподіленого реєстру (DLT), визначаючи це поняття як систему баз даних, у якій інформація записується, спільно розподіляється та синхронізується в мережі з кількох вузлів, як описано далі в Додатку¹ до Закону Мальти про інноваційні технології та послуги від 2018 року [184], незалежно від того, чи сертифікована вона відповідно до цього Закону чи в іншому випадку.

Запроваджуючи термін «DLT активу» (*DLT asset*) VFA, класифікує такі активи наступним чином:

- (a) віртуальний токен;
- (b) віртуальний фінансовий актив (далі – ВФА);
- (c) електронні гроші;
- (d) фінансовий інструмент, який, по суті, залежить від технології розподіленої книги або використовує технологію розподіленої книги.

VFA також визначає поняття первинної пропозиції віртуальних фінансових активів (власне *Initial Coin Offerings (ICO)*) як «метод залучення коштів, за допомогою якого емітент випускає віртуальні фінансові активи та пропонує їх в обмін на кошти». Це визначення підкреслює центральну роль первинних пропозицій ВФА як засобу залучення капіталу шляхом продажу віртуальних фінансових активів інвесторам та змістовно відрізняє VFA від інших законів держав-членів ЄС, зосереджуючись лише на цифрових активах, що: а) засновані на технології блокчейну; б) за своєю природою є фінансовими інструментами, фактично аналогічними інвестиційним віртуальним активам у інших державах.

У аналітичних матеріалах стосовно VFA підкреслюється, що як VFАА, так і Закон Мальти про інноваційні технології та послуги (*ITAS Act*) визначають DLT як цифрову або електронну базу даних або книгу, в якій інформація записується, спільно поширюється та синхронізується в мережі з кількох вузлів: 1) є розподіленою, децентралізованою, спільною та реплікованою; 2) може бути загальнодоступною або приватною, доступ до якої може надаватись за дозволом чи без дозволу або бути гібридною в цьому аспекті; 3) є незмінною і захищеною за допомогою криптографії; 4) підлягає аудиту [227].

Також VFA чітко визначає необхідні ліцензійні вимоги та умови, яких повинні дотримуватися фізичні чи юридичні особи, які видають ВФА або які здійснюють певну визначену діяльність щодо них, окреслюючи нормативну базу для ІСО та ВФА і містить положення щодо питань, які є допоміжними або побічними. Крім того, стосовно вказаних вище типів ВФА, які можуть бути видані через початкову пропозицію ВФА та допуск до торгів на біржі через технологію розподіленої книги (DLT), яка має бути розроблена із зареєстрованим документом, який надсилається до Управління фінансових послуг Мальти як компетентного органу.

Закон містить і конкретні вказівки щодо того, яку інформацію має включати такий технічний документ, як можна використовувати зібрані кошти та як забезпечити виконання принципу належної обачності осіб, які представляють організацію, яка залучає кошти. У ньому також чітко роз'яснюється, що підприємства будуть нести відповідальність за відшкодування збитків будь-кому, хто втратить гроші через неправдиві твердження, що містяться в офіційному документі.

Грунтовність підходу, що реалізується мальтійським регулятором у сфері обігу ВФА, підтверджується і фактом розроблення спеціального тесту у форматі Excel-таблиці (*Financial Instrument Test*) [202], з метою визначення того, чи актив DLT, з огляду на його його специфічні характеристики, охоплюється

(i) чинним законодавством ЄС та відповідним національним законодавством, (ii) Законом про віртуальні фінансові активи або (iii) виключається з обсягу їхньої дії. Тест застосовується до (i) емітентів, які пропонують активи DLT громадськості або бажають допустити такі активи DLT на біржу DLT на Мальті або випустити з неї; та (ii) особи, які надають будь-які послуги та/або здійснюють будь-яку діяльність у контексті Закону про віртуальні фінансові активи або законодавства про традиційні фінансові послуги щодо активів DLT, класифікація яких не визначена [231].

Варто звернутись і до правового досвіду держав, що не є членами ЄС. У вже згадуваному Законі штату Род-Айленд про економічне зростання блокчейну 2022 року [134], до цифрових активів віднесено: а) цифрові споживчі активи (*digital consumer assets*), б) цифрові цінні папери (*digital securities*) та в) віртуальну валюту (*virtual currency*) (§ 42-64.34-3(19) Закону). Проте цей акт дає дефініцію лише першому поняттю: «цифровий споживчий актив» означає цифровий актив, який використовується або купується в основному зі споживчою, особистою або побутовою метою і включає:

(i) відкритий токен блокчейну, що становить нематеріальну особисту власність (*intangible personal property*), як це передбачено законом; та

(ii) будь-який інший цифровий актив, який не входить до сфери застосування цього розділу (§ 42-64.34-3 (20) Закону).

У свою чергу, «відкритий блокчейн-токен» означає цифровий блок, який:

(i) створюється у відповідь на перевірку або збір певної кількості транзакцій, що стосуються цифрової книги (*digital ledger*) або бази даних;

(ii) створений шляхом розгортання комп'ютерного коду в цифровому реєстрі або базі даних, яка може включати блокчейн, що дозволяє створювати цифрові токени або інші блоки;

(iii) створений за допомогою комбінації методів, зазначених у §§ 42-64.34-8 (за допомогою так званої «фінансової пісочниці», «*financial sandbox*») або 42-

64.34-26 9 (через «депозитарні установи спеціального призначення», «*special purpose depository institutions*»);

(iv) записаний у цифрову книгу або базу даних, яка може включати блокчейн; або

(v) може торгуватись або передаватись між особами без посередника або зберігача вартості (§ 42-64.34-3.(45) цього Закону).

Окремо Закон вказує на те, що віртуальні валюти та цифрові цінні папери не вважаються відкритим токеном блокчейну. Дефініція віртуальної валюти натомість була визначена ще до прийняття аналізованого акта та закріплена в іншому розділі Загальних законів штату, § 19-14-1(40), згідно з яким «віртуальна валюта»:

(i) означає цифрове представлення вартості, яке: (a) використовується як засіб обміну, розрахункова одиниця або засіб заощадження; та (b) не є законним платіжним засобом, незалежно від того, чи деномінований як законний платіжний засіб чи ні; і

(ii) не включає: (a) трансакцію, в якій продавець надає у межах програми спорідненості або винагород вартість, яку не можна отримати або обміняти з продавцем на законний платіжний засіб, банківський кредит або віртуальну валюту; (b) цифрове представлення цінності, видане видавцем або від імені видавця і використовується виключно в онлайн-грі, ігровій платформі чи сімействі ігор, що продаються одним і тим же видавцем або пропонуються на тій самій ігровій платформі; (c) нативний цифровий токен, що використовується у власній платформі служби блокчейну; або (d) подарунковий сертифікат; подарункова карта магазину; передплачена картка загального користування; або картка лояльності, нагорода або рекламна подарункова картка, як ці терміни визначені у відповідному федеральному регламенті, без застосування будь-яких винятків, зазначених у відповідному законі, або будь-яка картка, код чи

пристрій чи інший пристрій, який може перераховувати кошти до цих продуктів [221].

Цікаво, що таке розуміння, за винятком кількох доповнень стосовно виключень з обсягу поняття віртуальної валюти (нативний цифровий токен, подарункові сертифікати та далі по списку), співзвучне дефініції власне цифрових активів, сформульованій у Законі Бермудських Островів про комерційні відносини з цифровими активами 2018 року, який ми аналізували вище. Ймовірно, це свідчить про запозичення тими чи іншими розробниками відповідних напрацювань.

Непоодиноким є й розроблення власних дефініцій та правил обігу цифрових активів і криптовалют самостійно приватними компаніями і криптобіржами, користаючись з певного нормативного вакууму в цій сфері. До прикладу, у Правилах (*Rulebook*) компанії Bitnomial, заснованій у 2014 році для створення ринку, що з'єднує хеджери рідних цифрових активів з інституційними трейдерами та яка пропонує вдосконалену технологію обміну деривативами в поєднанні з новими системами розрахунків цифрових активів, поняття цифрового активу, зі зрозумілих причин, тісно пов'язується із криптовалютами та визначається як *«біткойн та будь-яка інша «цифрова валюта», яка є «товаром» відповідно до Закону про товарні біржі з відповідними змінами. Для цієї мети «цифрова валюта» означає будь-який тип цифрової одиниці, яка використовується як засіб обміну або форма цінності, що зберігається в цифровому вигляді (включаючи цифрові одиниці обміну, які: (i) мають централізоване сховище або адміністратора, (ii) є децентралізовані та не мають централізованого репозитарію чи адміністратора, та/або (iii) можуть бути створені чи отримані за допомогою обчислювальних чи виробничих зусиль)»* (правило 1101) [142].

З цього визначення відповідно легко прослідковується розуміння ключових ознак віртуальних та криптовалют як підвиду цифрових активів, а

саме вказівки на їх використання, перш за все, як засобу обміну, що має цифрову форму та характеризується централізованим або децентралізованим способом збереження і адміністрування. Деякі інші платформи обміну цифрових активів у власних правилах використання закріплюють більш лаконічні визначення. У правилах, що одночасно є користувацькою угодою, платформи Bitcoiva (адмініструє її діяльність індійська компанія Bitcoiva Exchange) під цифровими активами розуміються біткойни, ріплі (*ripples*) та інші цифрові активи, які можна придбати, продати або торгувати через служби сервісу [141]. Аналогічні дефініції закріплюються у правилах й низки інших платформ.

Отже, в законодавстві деяких американських штатів подібно до поступового усталення у праві ЄС парадигми класифікації токенів та інших цифрових активів, залежно від їхньої природи і функціонального призначення (сервісні, безпекові, інвестиційні токени та окремо криптоактиви), на понятійному рівні, хоч із застосуванням іншої термінологічної бази (цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери та окремо віртуальні валюти) закладаються подібні принципи категоризації. Безперечною основою для цього є єдине коло явищ легально описуваної «віртуальної дійсності» у формі використовуваних на ринку різновидів цифрових активів.

Досліджені засади правового розуміння криптовалют та інших криптоактивів, токенів як різновидів сучасних цифрових активів засновуються на прагненні юридизації і легалізації або лише прикладного, функціонального регулювання, у випадку локальних нормативних актів криптобірж та інших суб'єктів господарювання, наявних технологічних концепцій, що описують електронну та інформаційну сутність цих понять. Врахування встановлених відмінностей між визначеними цифровими активами є ключовим у світлі майбутнього аналізу способів цивільно-правового захисту майнових прав на криптовалюту, токенизовані активи та інші види віртуальних активів.

Висновки до розділу 1

На основі здійсненого дослідження дефініцій цифрових активів встановлено два підходи, в рамках яких сформульовані погляди до тлумачення цього поняття, де, з одного боку, пропагується найбільш обмежений погляд на такі активи через ототожнення їх з криптовалютами та іншими криптоактивами, а з іншого – навпаки, до цифрових активів пропонується відносити будь-які об'єкти, що мають або можуть мати цінність (тобто фактично виступати активами), зважаючи на їх цифрову природу – від фотографій, які зберігаються у хмарному сервісі в електронному вигляді, до NFT та інших токенизованих активів і криптовалют.

Подібно до Переглянутого уніфікованого Закону США про довірений (фідуціарний) доступ до цифрових активів 2015 року французький Закон RASTE також відштовхується саме від цифрової форми збереження і відтворення, а також вказує на можливість однозначної ідентифікації власника активу (у контексті визначення сутності токenu) та використовує концепти цифрового втілення вартості і нематеріального активу. Варто вказати і на відсутність зв'язку між цифровим активом та державними емітентами валютних цінностей, гарантування цифрового активу останніми.

Французький підхід є достатньо всеосяжним та всебічно підходить до розуміння сутності та ключових ознак цифрових активів, втілюючись у технологічних характеристиках: електронна (цифрова) форма збереження і відтворення, відслідковування прив'язки до власника (його однозначна ідентифікація) щодо певних видів віртуальних активів; економіко-правових: відображення в цифровому активі цифрового втілення власності та правова природа нематеріального активу.

Загалом, конститутивні ознаки цифрових активів закріплюються на нормативному рівні в законодавчих актах Великобританії, у праві ЄС та тих

поки небагаточисельних держав-членів ЄС, що розробили власні закони у сфері обігу віртуальних активів. При цьому окремою тенденцією американського законодавства на федеральному рівні та рівні штатів є існування і поступове розширення практики регламентації відносин, пов'язаних з цифровими активами одночасно в галузі комерційного (господарського) права та імплементація в інститут довіреного (фідуціарного) доступу до таких активів.

З певною часткою умовності відмінність між принципами, закладеними в дефініцію цифрового активу, залежно від галузі (з одного боку – цивільне та комерційне право, з іншого – фінансове), можливо вказати на більш широке трактування змісту концепту, коли мова йде про цифровий актив як власність особи, до якої повинен гарантуватись доступ довіреної особи, зокрема, в разі смерті довірителя; у площині комерційного права.

У першому випадку цифрові активи можуть охоплювати такі об'єкти, як: дані, текст, електронні листи, документи, аудіо, відео, зображення, звуки, вміст соціальних мереж, коди, медичні записи, записи медичного страхування, вихідні коди комп'ютерів, комп'ютерні програми, програмне забезпечення, ліцензії на програмне забезпечення, бази даних або подібне, включаючи імена користувачів і паролі, створені, надіслані, передані, отримані або збережені електронними засобами на цифровому пристрої. У другому – засадничим є підхід штату Вайомінг, де цифровий актив прирівняно до нематеріальної власності з поширенням, за аналогією закону, на них відповідних режимів власності на традиційні об'єкти (режим загальних нематеріальних активів щодо цифрових споживчих активів; режим цінних паперів та інвестиційної власності стосовно цифрових цінних паперів; та грошей стосовно віртуальних валют).

Попри наведене загальне розуміння криптоактивів та пов'язаних понять, більш детальні та правові за своєю природою дефініції досі розробляються та різняться від джерела до джерела. У нормативній площині певні зрушення у сфері регламентування поняття криптовалют, токенів та класифікації інших

видів цифрових активів помітні на рівні права ЄС, що далі зазнає імплементації у внутрішнє законодавство держав-членів. Базовим є використання формули «цифрового вираження вартості» для тлумачення правової суті криптоактиву.

Інвестиційні токени можливо умовно розглядати як забезпечені цифрові активи, що обертаються в рамках жорсткого законодавчого регулювання (ними є, до прикладу, акції, боргові зобов'язання, опціони), а *платіжні* – можуть функціонувати, незалежно від прив'язки до конкретних реальних цінностей у межах розподіленого реєстру та використовуються як платіжний засіб або спосіб передання цінності. Можна припустити, що службові або сервісні токени є утилітарними та призначеними для надання доступу до програмного продукту через розподілений реєстр.

За результатами дослідження, можемо відзначити прагнення відповідних регуляторів проводити диференціацію видів криптографічних токенів як різновидів цифрових активів у зв'язку з їхнім конкретним регулятивним та контролюючим потенціалом. Більш суворий нагляд відповідно пропонується встановлювати над тими активами, що можна вважати «забезпеченими», – в першу чергу, інвестиційними токенами (у тому розумінні, що вони є подібними до відомих фінансових інструментів «реального» сектору економіки, але існують та відображаються виключно в цифровій формі, а не у значенні цифрового представлення реальних цінних паперів, боргових інструментів, акцій тощо). Натомість платіжні або сервісні токени і їхній обіг можуть перебувати поза межами регуляторного впливу і контролю держави, корелюючи з механізмами децентралізації і приватним характером обороту відповідних цінностей.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВА ОХОРОНА ТА ОБІГ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

2.1. Підходи до нормативної регламентації обігу цифрових активів у ЄС та державах-членах Союзу

Розглядаючи засади та динаміку правового регулювання обігу цифрових активів у державах-членах ЄС, слід одночасно звертатись до національних джерел та загальносоюзних регламентів і директив, беручи до уваги їхній тісний взаємозв'язок як у контексті взаємодії правових систем ЄС та її членів, так і з огляду на функціонування єдиних загальноєвропейських фінансових ринків. Власне процес правової та фінансової інтеграції цифрових активів у рамках усталеного функціонування відповідних ринків і є ключовим завданням сьогодення у цій сфері, єдиним не лише для економік західних держав, але й у глобальному вимірі, що веде до обов'язковості повсякчасного врахування вказаних зв'язків.

У розвиток цієї думки, як відзначається в деяких аналітичних дослідженнях, врахування національними законотворцями нормативних підходів, прийнятих на рівні ЄС, прямо впливає із *«транснаціонального характеру віртуальних валют та пов'язаної з ними діяльності (емісія, депозит, маркетинг тощо)»*, а отже *«регулювання їхньої екосистеми має бути розглянутим на міжнародному рівні або, принаймні, на рівні ЄС, щоб якомога більше регуляторів та наглядових органів займали та поділяли спільні позиції»*. Стверджується, що *«у протилежному разі неузгоджені регуляторні підходи можуть виявитися неефективними та створити стимули для регуляторного арбітражу»* [73, с. 166]. Вбачається, що перспективним є закріплення загальних правил щодо правового режиму віртуальних активів на міжнародному конвенційному рівні, проте на сучасному етапі вже значним досягненням буде

закріплення сутнісно подібних принципів у регіональних та національних правових системах. Водночас для вчених сучасний стан ринку віртуальних активів спричиняє додаткові труднощі, оскільки аналізовані явища правової дійсності та їх нормативне регулювання саме зараз перебувають на динамічному етапі свого становлення та трансформації, узгодження і апробації на практиці, коли чимало законодавчих підходів зазнає суттєвих змін у найближчі роки після їх впровадження. Це вимагає як усвідомлення мінливості особливостей регламентації відповідних суспільних відносин, так і одночасно доктринального пошуку фундаментальних принципів ефективної побудови обігу цифрових активів у національному та європейському правових просторах.

Сприйняття цих ідей та принципів, хоч початково і декларованих крізь призму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням терористичної діяльності за допомогою децентралізованих інструментів віртуальних валют (на що ми звертали увагу вище), відбувається й у нормотворчій діяльності інституцій ЄС та повинно надалі враховуватись не лише державами-членами ЄС, але й Україною при розбудові правової бази функціонування ринку цифрових активів у його «нормальному» стані щоденного комерційного обороту. Тим більше, що в ЄС відповідна робота набула системного далекоглядного характеру, на протипагу суто реагуванню на сучасні виклики цифрових активів [51, с. 71; 238, с. 2].

Так, 24 вересня 2020 року Європейська комісія прийняла Пакет з цифрових фінансів (*Digital Finance Package*), що включає стратегію з цифрових фінансів і законодавчі пропозиції щодо криптоактивів і цифрової стійкості (*digital resilience*) з метою «побудови конкурентоспроможного фінансового сектору ЄС, який надає споживачам доступ до інноваційних фінансових продуктів, забезпечуючи при цьому захист споживачів і фінансову стабільність» [161]. Вказані законодавчі ініціативи охоплюють згадуваний нами Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського парламенту та Ради про ринки

криптоактивів та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 і Директив 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937, прийнятий 31 травня 2023 року (відомий за аббревіатурою МіСА, далі його так і будемо іменувати), який набере чинності у 2024 році – за 18 місяців від дати прийняття, щоб *«дати можливість прийняти нормативні технічні стандарти, імплементаційні технічні стандарти та делеговані акти, необхідні для визначення певних елементів цього Регламенту»* [216], та також прийнятий 30 травня 2022 року Регламент (ЄС) 2022/858 Європейського парламенту та Ради про пілотний режим для ринкових інфраструктур на основі технології розподіленої книги та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 909/2014 і Директиви 2014/65/ЄС [215] (далі – Регламент (ЄС) 2022/858).

До таких актів належать і Регламент (ЄС) 2022/2554 Європейського парламенту та Ради від 14 грудня 2022 року про цифрову операційну стійкість фінансового сектору та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1060/2009, (ЄС) № 648/2012, (ЄС) № 600/2014, (ЄС) № 909/2014 та (ЄС) 2016/1011 [214] та проєкт Директиви Європейського парламенту та Ради про внесення змін до Директив 2006/43/ЄС, 2009/65/ЄС, 2009/138/ЄС, 2011/61/ЄС, ЄС/2013/36, 2014/65/ЄС, (ЄС) 2015/2366 та ЄС/2016/2341, спрямований на уточнення або зміну певних пов'язаних правил щодо фінансових послуг ЄС [207]. Тобто мова йде не лише про запровадження новітнього регулювання ринку криптоактивів у рамках ЄС, але й імплементацію сучасних механізмів віртуальної комерції в наявних фінансово-економічних умовах ведення відповідної діяльності в межах ЄС.

До прикладу, відповідно до ст.1 Регламенту (ЄС) 2022/858 він встановлює вимоги до ринкових інфраструктур DLT та їхніх операторів щодо: (а) надання та скасування спеціальних дозволів на експлуатацію ринкових інфраструктур DLT відповідно до цього Регламенту; (б) надання, зміни та скасування винятків, пов'язаних із певними дозволами; (с) обов'язковості, зміни

та скасування умов, пов'язаних із винятками, а також щодо обов'язковості, зміни та скасування компенсаційних або коригувальних заходів; (d) діючої ринкової інфраструктури DLT; (д) нагляду за інфраструктурою ринку DLT; і (f) співпраці між операторами ринкових інфраструктур DLT, компетентними органами та Європейським наглядовим органом (Європейським органом з цінних паперів і ринків), створеним Регламентом (ЄС) № 1095/2010 (ESMA) [215]. Для цього Регламент (ЄС) 2022/858, серед іншого, закріплює перелік та вимоги до фінансових інструментів DLT, що допускаються до торгівлі в ринковій інфраструктурі DLT або реєструються в ринковій інфраструктурі DLT, на момент допуску до торгів або в момент запису в розподіленій книзі (ст. 3(1)).

Найбільше нас цікавить саме MiCA, спрямований у поєднанні з іншими наведеними вище актами та їхніми проектами на створення регуляторної структури ЄС (*EU framework*), яка забезпечує як функціонування ринків криптоактивів, так і токенизацію традиційних фінансових активів і ширше використання технології розподіленого реєстру (DLT) у фінансових послугах, а також на забезпечення належного рівня захисту споживачів і цілісності ринку, досягнення фінансової стабільності. MiCA повинен замінити наявні національні закони, що застосовуються до криптоактивів, на які не поширюється чинне законодавство ЄС про фінансові послуги. Амбіційність цієї мети та Регламенту загалом підкреслюється тим фактом, що MiCA іменують першим у світі комплексним пакетом правил, спрямованих на регулювання індустрії криптовалют, що, за своїм обсягом та змістом, випереджає подібні законодавчі ініціативи США та Великої Британії [146]. При цьому, враховуючи, що обсяг регулювання ринку криптоактивів у ЄС та ширшої категорії цифрових активів у національних законах деяких держав-членів ЄС значною мірою виходить за межі суто цивільно-правових та пов'язаних із ними регуляторних механізмів, ми, насамперед, зосередимось на вивченні та аналізі останніх відповідно до мети та завдань цього дисертаційного дослідження.

Попередньо ми встановили, що МіСА не охоплює всього спектра цифрових (віртуальних) активів, а оперує лише поняттям криптоактиву як цифрового вираження вартості або прав, прив'язуючи їх передавання та зберігання в електронному вигляді до DLT або до подібної технології. Також Регламент встановлює дефініції і правовий режим обігу трьох основних груп криптоактивів (категорії ґрунтуються на тому, чи прагнуть криптоактиви стабілізувати свою вартість шляхом посилання на інші активи [234]): токенів, пов'язаних з активом (*asset-referenced tokens*), токенів електронних грошей (*e-money tokens*, пов'язаних лише із однією фіатною валютою, але не тотожних електронним грошам (*e-money*) як таким, що регулюються окремою Директивою Європейського парламенту та Ради [165]), службових токенів (*utility tokens*) та інших криптоактивів, що не є токенами, прив'язаними до активів або такими, що надають цифровий доступ.

Додатково МіСА (згідно з преамбулою до Регламенту) планує включити до обсягу правового регулювання так звані стейблкоїни, або стейблкоїн-токени (*stablecoins*) – цифрові валюти, прив'язані до «стабільного» резервного активу, такого як долар США чи золото, та розроблені для зменшення волатильності (нестабільності) порівняно з неприв'язаними криптовалютами, такими як біткойн [233], коливання яких є перманентним та нерідко значним у вартісному вимірі явищем. Важливим є непоширення МіСА на будь-які об'єкти, засновані на технології розподіленої книги, зокрема криптоактиви, які є унікальними та не взаємозамінними з іншими криптоактивами, виходять за рамки регулювання (ст. 4(2)(с) МіСА). Погоджуємось із тією позицією, що ця заувага безпосередньо стосується NFT [218]. Щодо криптоактивів, які, за своїми характеристиками, кваліфікуються як інші регульовані інструменти згідно з існуючими фінансовими правилами в ЄС, такі як переказні цінні папери, структуровані депозити, електронні гроші або сек'юритизації – вони залишаються поза сферою

дії нового режиму та підпадають під дію інших нормативних актів фінансового сектора [152].

Таким чином, перелік криптоактивів, що врегульовуються MiCA, є визначеним та, за винятком сервісних токенів та решти «непоіменованих» токенів, які пропонуються публічно, включає дві основні групи унормованих криптоактивів (токени, пов'язані з активами та токени електронних грошей), які прив'язуються до способів стабілізації їхньої вартості за допомогою інших активів (кількох чи однієї фіатної валюти, інших цінностей або їх сукупності).

У п. 8 преамбули MiCA справедливо стверджується, що будь-яке законодавство, прийняте у сфері криптоактивів, має бути конкретним, орієнтованим на майбутнє та бути здатним йти в ногу з інноваціями та технологічними розробками, а отже, «криптоактиви» та «технологія розподіленої книги» (DLT) повинні бути визначені якомога ширше, щоб охопити всі типи криптоактивів, які наразі не підпадають під дію законодавства Союзу про фінансові послуги¹. Підтверджується і необхідність сприяння такого законодавства боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, у зв'язку з чим будь-яке визначення «криптоактивів», як і список послуг із використанням криптовалютних активів, мають відповідати визначенню «віртуальних активів» та включати список послуг щодо віртуальних активів відповідно [216], викладених у рекомендаціях FATF [168], які ми аналізували в попередньому розділі.

Цікаво, що і Закон України «Про віртуальні активи» у ч. 3 ст. 24 прямо визначає, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в межах своєї компетенції враховує міжнародний досвід розвитку ринку віртуальних активів, рекомендації міжнародних чи міжурядових організацій, а також

¹ З цього приводу уповноважені органи ЄС (зокрема ESMA) та матеріали доповідей для Європейського Парламенту однак у необхідності запропонованого режиму щодо крипто-активів бути достатньо гнучким, щоб охопити широкий спектр характеристик і факторів ризику, пов'язаних із нефінансовими інструментами/неелектронними грошима. Крім того, він має бути максимально нейтральним до технологій, щоб зробити його максимально перспективним у майбутньому [179].

забезпечує імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Така вказівка лише підкріплює доцільність врахування національними законодавцями при розробці регуляторних актів поглядів та підходів, утілених у міжнародних рекомендаційних джерелах *soft law*, над опрацюванням яких залучають провідних спеціалістів у аналізованій галузі.

Вбачається, що у випадку МіСА така відповідність не лежить у площині ототожнення понять криптоактивів та віртуальних (цифрових) активів загалом, але – у змістовній подібності їх визначень і відповідно, правової природи. У майбутньому це має дозволити розширювати обсяг правового регулювання цього Регламенту, заклики до чого в частині унормування випуску криптоактивів, у яких немає ідентифікованого емітента, наприклад, біткойну, а також вирішення питання регулювання децентралізованих фінансів, де немає посередників, у майбутньому «МіСА 2» вже лунають від вищих посадових осіб ЄС [153]. Поруч із цим у ЄС відбуваються процеси тестування цифрового євро (*digital euro*), щодо чого, відповідно до офіційних позицій, очікуються нормативні зрушення протягом 2023 – 2024 років [235].

Предметом МіСА, відповідно до ст. 1 Регламенту, є встановлення єдиних правил до осіб, які займаються випуском криптоактивів або надають послуги, пов'язані з криптоактивами в Союзі (ст. 2), для:

(а) вимог щодо прозорості та розкриття інформації щодо випуску та допуску до торгівлі крипто-активами;

(b) авторизації та нагляду за постачальниками послуг криптоактивів і емітентами токенів, пов'язаних з активами, і емітентами токенів електронних грошей;

(с) діяльності, організації та управління емітентами токенів, пов'язаних із активами, емітентами токенів електронних грошей і постачальниками послуг криптоактивів;

(d) правил захисту прав споживачів щодо випуску, торгівлі, обміну та зберігання криптоактивів;

(e) заходів щодо запобігання зловживанням ринком для забезпечення цілісності ринків криптоактивів [216].

Отже, МіСА, за своїм змістом і спрямуванням, є засадничим регуляторним актом, що визначає загальні правила функціонування ринку криптоактивів у фінансово-економічному просторі ЄС у трьох взаємопов'язаних аспектах:

1) встановлення умов і вимог для ведення підприємницької і операційно-організаційної діяльності постачальниками криптоактивів та емітентів відповідних токенів;

2) закріплення способів і механізмів контролю та нагляду уповноваженими органами ЄС або держав-членів за вказаними видами діяльності;

3) забезпечення захисту прав споживачів та дотримання вимог законодавства у сфері конкуренції, запобігання зловживанням на ринку криптоактивів.

Окреслюючи територіальний, предметний (залежно від типу криптоактивів) та суб'єктний (зокрема, виключаючи з обсягу регулювання Європейський центральний банк, національні центральні банки держав-членів, коли вони діють як грошово-кредитний орган або інші державні органи) обсяги регулювання у ст. 2 МіСА, окрім закріплення дефініцій різних видів криптоактивів, також встановлює кілька інших важливих визначень, на які варто звернути увагу. При цьому варто зауважити притаманне правовим актам ЄС поєднання практично-орієнтованого та ціннісно-зумовленого підходів при конструюванні дефініцій.

Так, Регламент розмежовує емітента криптоактивів («*issuer of crypto-assets*») – юридичну особу, яка пропонує громадськості (йдеться про публічну

пропозицію третім особам придбати криптоактив в обмін на фіатну валюту або інші криптоактиви) будь-який тип криптоактивів або прагне допуску таких криптоактивів до торгової платформи для криптовалют (ст. 3(1)(6) MiCA), та постачальника послуг криптоактивів («*crypto-asset service provider*»), яким може бути будь-яка особа, чиєю діяльністю або бізнесом є надання однієї або кількох послуг криптовалютних активів третім особам на професійній основі (ст. 3(1)(8) MiCA).

У свою чергу, до таких послуг, згідно зі ст. 3(1)(9) MiCA, можуть належати будь-які послуги та дії, пов'язані з будь-якими криптоактивами, а саме:

- (a) зберігання та адміністрування криптоактивів від імені третіх сторін;
- (b) функціонування торгової платформи для криптоактивів;
- (c) обмін криптоактивів на фіатну валюту, яка є законним платіжним засобом;
- (d) обмін криптоактивів на інші криптоактиви;
- (e) виконання замовлень щодо криптоактивів від імені третіх сторін;
- (f) розміщення криптоактивів;
- (g) отримання та передача замовлень на крипто-активи від імені третіх сторін;
- (h) надання консультацій щодо криптоактивів.

Під «розміщенням криптоактивів», до прикладу, розуміється здійснення маркетингової діяльності стосовно щойно випущених криптоактивів або криптоактивів, які вже випущені, але які не допущені до торгівлі на торговій платформі для криптоактивів, визначеним покупцям, не передбачаючи публічної пропозиції або пропозиції існуючим власникам криптоактивів емітента (ст. 3(1)(15) MiCA); а надання консультацій щодо криптоактивів означає пропозицію, надання або згоду надати персоналізовані чи конкретні рекомендації третій особі на її запит або за ініціативою постачальника послуг

криптоактивів, який надає консультації щодо придбання або продажу одного чи кількох криптоактивів або використання послуг криптовалютних активів (ст. 3(1)(17) МіСА) та ін.

За межами вступного розділу нормативний масив МіСА охоплює:

1) встановлення загальних правил випуску (публічної пропозиції) та обсягу зобов'язань емітентів криптоактивів, інших, ніж токенів, заснованих на інших активах та токенів електронних грошей;

2) деталізоване регулювання діяльності стосовно токенів, пов'язаних із іншими активами, включно з авторизацією – порядком отримання дозволу пропонувати токени, пов'язані з активами, для громадськості та домагатися їх допуску до торгівлі на торговій платформі для криптоактивів, встановленням зобов'язань для всіх емітентів токенів, пов'язаних з активами, включно зі створенням та підтриманням резерву активів, закріпленням особливих вимог стосовно значних токенів, пов'язаних із активами (*significant asset-referenced tokens*) – їх класифікацією як таких, особливих додаткових зобов'язань для емітентів токенів, пов'язаних із значними активами;

3) вимоги, які мають виконувати всі емітенти токенів електронних грошей, включно з їх авторизацією, спеціальні положення щодо значних токенів електронних грошей (*significant e-money tokens*);

4) авторизацію та умови роботи для постачальників послуг криптовалютних активів, зобов'язання для всіх таких суб'єктів, зобов'язання щодо надання певних послуг криптовалютних активів, придбання постачальників послуг криптовалютних активів та ін.;

5) нормативний блок, який стосується засад недопущення зловживань на ринку криптоактивів та повноважень компетентних органів і співпраці між ними, насамперед, стосовно Європейського органу банківського нагляду (*European Banking Authority, ЕВА*) та Європейського управління з нагляду за

ринком цінних паперів (*European Securities and Markets Authority, ESMA*) та включно з ними.

На прикладі підходів до врегулювання обігу токенів, пов'язаних з активами можна прослідкувати загальну логіку та структуру MiCA. Ключовим є процес авторизації – отримання дозволу публічно пропонувати на всій території Союзу (виключно для юридичних осіб, заснованих у ЄС²) відповідні токени і домагатися їх допуску до торгівлі на торговій платформі для крипто-активів. Для цього, відповідно до положень ст. 16(2) MiCA, емітенти токенів, пов'язаних з активами, повинні подати до компетентного органу своєї держави-члена Союзу, свою заявку на отримання дозволу, яка повинна містити, зокрема, повну інформацію про юридичну особу-емітента як таку (адресу та статут, детальний опис механізмів управління, особи членів керівного органу, включно з доказами їхньої доброї репутації та належних знань і досвіду для управління емітентом-заявником тощо), програму операцій із зазначенням бізнес-моделі, якої має намір дотримуватися заявник-емітент, юридичний висновок про те, що токени, пов'язані з активами, не кваліфікуються як фінансові інструменти, електронні гроші, депозити чи структуровані депозити, білу книгу криптоактивів (*crypto-asset white paper*), політики та процедури, пов'язані із управлінськими та фінансовими аспектами відповідної діяльності, а також описи інших політик та механізмів у сферах безперервності ведення бізнес-діяльності, внутрішнього контролю та процедур управління ризиками, забезпечення безпеки та кібербезпеки, конфіденційності інформації та ін.

Регламентуються і вимоги до змісту та форми білої книги криптоактивів, що повинна містити детальний опис механізмів управління емітента, включаючи опис ролі, обов'язків та підзвітності сторонніх організацій,

² У аналітичних джерелах з цього приводу відзначається, що вимога до емітентів крипто-активів бути юридичною особою, заснованою в ЄС, була предметом багатьох дебатів під час розгляду закону, і остаточний компроміс відходить від обов'язкової присутності для емітентів крипто-активів, крім токенів, пов'язаних з активами, та токенів електронних грошей – зокрема через побоювання підірвати привабливість європейських ринків у порівнянні з глобальною конкуренцією на криптовалютних ринках [212].

зазначених у ст. 30(5)(h) МіСА (з якими можуть укладатись угоди про управління резервом активів); детальні описи такого резерву активів та механізмів зберігання резервних активів, включаючи відокремлення активів, опис інвестиційної політики щодо резервних активів, якщо вони інвестуються; детальну інформацію щодо характеру та можливості реалізації прав, включаючи будь-яке пряме право викупу або будь-які претензії (позови), які власники токенів, пов'язаних з активами, і будь-яка юридична чи фізична особа можуть мати на резервні активи або проти емітента, включаючи те, як такі права можуть розглядатися в процедурах банкрутства та деякі інші вимоги процедурного та процесуального характеру, зокрема детальний опис процедури розгляду скарг тримачів токенів (ст. 17(1) МіСА).

Обов'язки всіх емітентів токенів, пов'язаних з активами, хоч і визначаються в достатньо лаконічний спосіб, проте наскрізно проходять через усю структуру МіСА. Ст. 23 Регламенту передбачає, що емітенти вказаних токенів повинні: (а) діяти сумлінно, чесно та професійно; (б) комунікувати з власниками токенів, пов'язаних із активами, чесно, чітко та без введення їх в оману. Також емітенти токенів, пов'язаних із активами, повинні діяти в найкращих інтересах власників таких токенів і ставитись до них однаково, якщо будь-який преференційний режим не розкривається в технічному документі щодо криптоактивів і, якщо це застосовно, в маркетингових повідомленнях.

Грунтуючись на цих приписах, наступні норми відповідного розділу МіСА розкривають зміст вимог до публікації білої книги криптоактивів та її доступності для власників (ст. 24), маркетинг-комунікацій (ст. 25), постійного інформування для власників токенів (ст. 26), процедури розгляду скарг (ст. 27), запобігання, виявлення, управління та розкриття конфліктів інтересів (ст. 28), інформування компетентних органів (ст. 29), механізми управління емітентів (ст. 30), а також вимоги до власних коштів вказаних суб'єктів (ст. 31) та в окремій главі – порядок і правила до організації і ведення резервного фонду за

принципом 1:1 щодо залучених емітентами коштів на основі випущених токенів, при цьому емітенти токенів, прив'язаних до активів, які інвестують частину резервних активів, повинні інвестувати ці резервні активи лише у високоліквідні фінансові інструменти з мінімальним ринковим і кредитним ризиком (ст. 34(1) МіСА). Поруч із цим регламентуються також зобов'язання емітентів щодо прав власників (тримачів прав на токени, пов'язані з активами – *holders of asset-referenced tokens*), а також самі такі права, зокрема згідно зі ст. 35(1) МіСА емітенти токенів, пов'язаних з активами, повинні встановити, підтримувати та впроваджувати чіткі та детальні політики та процедури щодо прав, наданих власникам токенів, пов'язаних з активами, включно з будь-якими прямими вимогами або правами викупу від емітента цих токенів, пов'язаних з активами, або щодо резерву активів.

Покладені у вказані та інші правові положення аналізованого Регламенту принципи прозорості діяльності емітентів токенів (аналогічно для емітентів токенів е-грошей та токенів, що не пов'язані з іншими активами) перед громадськістю загалом та власниками прав на токени зокрема співзвучні загальній процедурній та фінансовій підзвітності суб'єктів підприємницької діяльності у криптосфері контролюючим та наглядовим органам Союзу і держав-членів. Разом вони покликані винести «з тіні» ринок криптовалют та в майбутньому цифрових активів загалом, створити умови для стабільного і передбачуваного інвестування в новітні цифрові форми вираження вартості та цінності.

Отже, як бачимо, МіСА як Регламент та джерело вторинного права ЄС є комплексним системоутворювальним актом, спрямованим на формування єдиної екосистеми обігу криптоактивів – від їхньої публічної пропозиції і підготовки білої книги до регулювання всього спектра можливих та потенційно важливих для кінцевого споживача і контролюючих органів операцій (послуг) із ними. У цьому світлі МіСА виконує кілька взаємопов'язаних функцій,

заснованих на цілісному розумінні правової й ціннісно-економічної природи криптоактивів та їх цифрового походження:

1) перебуваючи у тісному зв'язку із положеннями інших актів Союзу або їхніх проєктів, що стосуються технології DLT, МіСА виходить з коректного технологічного розуміння способів створення та поширення криптоактивів (включно з покладенням на суб'єктів підприємницької діяльності у аналізованій сфері зобов'язань з кібербезпеки, захисту конфіденційної інформації та ін.), спрямовується на використання їхніх фінансових переваг та мінімізацію можливих ризиків, не стримуючи, а стимулюючи розвиток відповідного фінансового сектора, зокрема не забороняючи використання криптоактивів як засобів платежу чи способів заощадження;

2) саме на змісті та особливостях різних типів криптоактивів Регламент засновує диференціацію правового регулювання, основну увагу приділяючи дискусійно найважливішим та поширеним на сучасному етапі розвитку ринку цифрових активів токенам електронних грошей та токенам, прив'язаним до інших активів;

3) МіСА розглядає ринок криптоактивів крізь призму поєднання та узгодження інтересів емітентів криптоактивів, постачальників послуг криптоактивів, кінцевих користувачів, що отримують правову охорону на основі механізмів захисту прав споживачів, та функцій контролюючих і наглядових органів, які здійснюють авторизацію (допуск на ринок на основі аналізу, серед іншого, установчих документів та білої книги криптоактивів) перших двох суб'єктів у світлі відповідності умовам та правилам випуску криптоактивів і здійснення операцій з ними, та подальший нагляд із можливістю витребування необхідної інформації та призупинення надання відповідних послуг тощо.

Сказане підтверджує тезу про те, що МіСА не тільки має потенціал для створення гармонізованої нормативної бази ЄС для криптоактивів, а й може

стати каталізатором для розробки послідовного підходу до широкого спектра видів діяльності, пов'язаних із криптоактивами [73, с. 266]. Цьому сприяє поєднання спеціальних для криптоактивів механізмів авторизації і контролю за наданням послуг у цій сфері із пристосуванням усталених інститутів права ЄС, зокрема права захисту прав споживачів, інститутів фінансового, банківського та кредитного права Союзу, до потреб ринку цифрових активів. У свою чергу, це узгоджується із сформульованими дослідниками принципами регулювання крипто-активів, що в аспекті фінансово-правової регламентації повинно переслідувати мету узгодження діяльності та організацій, пов'язаних із криптоактивами та криптоактивами як фінансовими інструментами, з існуючим регулюванням для гармонізації регуляторних стандартів на основі ризику. За таким баченням криптоактиви, які є фінансовими активами або пропонуються фірмами як фінансові послуги та діяльність, повинні підлягати фінансовому регулюванню [199], а не спеціальним актам у сфері цифрових активів.

Безперечно, МіСА є лише першим або, переважно, засадничим актом щодо обігу криптоактивів та функціонування їхнього ринку, який зазнаватиме значних доповнень та змін у майбутньому, потенційно розширивши в цьому ж Регламенті або додаткових законодавчих актах предмет та межі свого регулювання, доповнивши їх іншими видами віртуальних активів. Аналіз наслідків дії МіСА та пов'язаної із ним правозастосовної практики в найближчі роки стане одним із першочергових завдань не лише регуляторів чи контролюючих органів, але й дослідників та юристів з держав-членів ЄС та далеко за їхніми межами.

З іншого боку, варто погодитись із позицією К. Г. Некіт, що українському законодавцю пропоновані (на сьогодні – вже прийняті) зміни на рівні ЄС слід сприймати з обережністю (звернувши увагу, насамперед, на класифікацію криптоактивів та диференційований підхід до регулювання, залежно від їхнього типу, що ми детальніше розглянемо далі), оскільки мають місце побоювання,

що MiCA «перевиконає свою ціль» та надмірно «зрегулює» сферу криптоактивів, замість стимулювання його розвитку [66, с. 38]. У найближчі роки стане зрозуміло, чи подібні побоювання стосовно ролі та впливу MiCA на ринок та обіг цифрових активів були виправданими, проте процес нормативної регламентації цих питань у державах-членах ЄС та Україні потребує врахування підходів аналізованого Регламенту вже зараз.

Серед європейських юрисдикцій, до яких найчастіше звертаються в контексті вивчення передового досвіду врегулювання обігу віртуальних активів (оскільки в багатьох державах досі відсутнє спеціальне нормативне регулювання відповідного ринку та подекуди криптоактивів як таких, зокрема в Італії та Іспанії [73, с. 149, 168]), варто відзначити Німеччину: ще у 2013 році, німецький орган фінансового регулювання (BaFin) поспішив запровадити віртуальні валюти, такі як біткоїн, у загальну схему ліцензування фінансових послуг. Відповідно саме таким чином, як підкреслюється в аналітичних джерелах, за відсутності спеціальної нормативної бази для віртуальних валют та інших віртуальних активів, застосовується загальний режим фінансового регулювання, який підводить різні види токенів DLT під дію законів про ринки капіталу, банківську діяльність, фінансові послуги, протидію відмиванню коштів (ПВК) та інших законів [73, с. 265].

Враховуючи, що MiCA досі не набрав чинності та вступає в силу лише у 2024 році (хоча з цього приводу є різні відомості – від липня 2023 року [35], коли MiCA буде схвалено всіма державами-членами ЄС, до періоду від середини 2024 року до початку 2025 року [167]), а також те, що цей європейський Регламент все одно не охоплюватиме весь спектр цифрових активів (про що ми говорили вище), вивчення підходів, сприйнятих у національному законодавстві держав-членів ЄС, є виправданим та потрібним. Так, у ФРН, не очікуючи набрання чинності MiCA [226], уже прийнято зміни до двох важливих актів фінансового сектору із імплементацією до обсягу

регулювання деяких віртуальних активів. Серед них – зміни до Закону ФРН про банківську діяльність (Gesetz über das Kreditwesen або Kreditwesengesetz, KWG) [175] та зміни до Закону ФРН про електронні цінні папери (Gesetz zur Einführung elektronischer Wertpapiere (eWpG) [176].

Зрушення в контексті використання криптоактивів у інвестуванні також відобразились у змінах до Кодексу ФРН щодо капіталовкладень (Kapitalanlagegesetzbuch, KAGB) [193] та Законі ФРН про інвестиції в активи (Gesetz über Vermögensanlagen, VermAnlG) [177], якими визначено, що токен може бути кваліфікований як інвестиції в активи відповідно до вичерпного переліку, до якого належать інвестиції, що надають участь у прибутку компанії, трастові активи, пайові або субординовані кредити, право на участь у прибутку, іменні облігації або інші інвестиції, що обіцяють відсотки та повернення коштів (§ 1 Розділу 1 VermAnlG).

У тексті KWG серед фінансових послуг, що надають відповідні установи іншим особам на комерційній основі або в обсязі, що вимагає комерційно організованої діяльності, і які не є кредитними установами, вказуються також послуги щодо зберігання, управління та безпеки криптоактивів або приватних криптографічних ключів, які використовуються для утримання, зберігання або розпорядження криптоактивами для інших осіб, а також послуги стосовно безпеки приватних криптографічних ключів, які використовуються для захисту криптоцінних паперів для інших осіб, для утримання, зберігання або розпорядження (бізнес із зберігання криптовалют), відповідно до § 3 Закону про електронні цінні папери (eWpG), (§ 1(1a)(6) KWG), а також послуги з ведення реєстру криптографічних цінних паперів (§ 1(1a)(8) KWG).

Згідно з цим же Законом, криптоактиви розглядаються як цифрове представлення будь-якої вартості, що не випускаються чи не гарантуються жодним центральним банком чи державним органом і не мають юридичного статусу валюти чи грошей, але приймаються будь-якою фізичною чи

юридичною особою за угодою чи відповідно до фактичної практики як засіб обміну чи платежу чи з інвестиційною метою і який можна передавати, зберігати та торгувати ним в електронному вигляді. Цікавою у цьому підході є вказівка можливості використання криптоактивів як засобу платежу, обміну чи інвестування за угодою сторін чи згідно з усталеною практикою відповідних суспільних відносин. Отже, таке їх використання не лише констатується, але й визначається KWG як елемент реалій сучасної комерції.

KWG, закріплюючи вимоги до ліцензування надання банківських та фінансових послуг, поширює їх на суб'єктів підприємницької діяльності, які зареєстровані у Німеччині, проте охоплює і транскордонні операції з криптоактивами, емісія або надання послуг стосовно яких здійснюються на німецькому ринку. Загалом ліцензія відповідно до KWG особливо актуальна і зазвичай потрібна для платформ криптобірж та аналогічних моделей торгівлі токенами [73, с. 278]. Відповідно до § 53(1), якщо компанія із зареєстрованим офісом за кордоном має філію в Німеччині, яка займається банківською діяльністю або надає фінансові послуги, філія вважається кредитною установою або установою фінансових послуг. Якщо компанія має декілька філій у Німеччині, вони вважаються однією установою.

Зміни до eWpG запроваджують, поруч із центральним реєстром цінних паперів, реєстр криптографічних цінних паперів, що визначаються лаконічно – як електронні цінні папери, внесені до цього реєстру (§ 4(1)(2) eWpG). § 17 цього Закону встановлює вимоги до інформації, яка має міститися в реєстрі стосовно таких електронних цінних паперів, а саме: основний зміст об'єкта, включаючи унікальний ідентифікаційний номер та ідентифікацію його як цінного паперу, обсяг емісії, номінальну вартість, визначення емітента, вказівку на те, чи є це індивідуальним чи колективним записом, дані про власника та інформацію про змішані акції відповідно до § 9 (3) Закону.

Також встановлюється вимога для емітента негайно організувати публікацію у Федеральній газеті запису про криптовалютний цінний папір у реєстрі криптовалютних цінних паперів та змін у такій інформації, негайно повідомивши про це контролюючий орган. При цьому така публікація повинна містити дані про емітента, інформацію про реєстр криптовалютних цінних паперів, офіс реєстрації, основний зміст права, включаючи унікальний ідентифікаційний номер та ідентифікацію як цінний папір, дату внесення криптовалютного цінного паперу до реєстру криптовалютних цінних паперів та у разі зміни – дату такої зміни (§ 20 Закону). § 21 eWpG закріплює зобов'язання емітента, серед яких – емітент повинен вживати необхідних технічних та організаційних заходів для забезпечення цілісності та автентичності криптоцінних паперів протягом усього періоду, на який зареєстровано криптоцінні папери. Якщо відповідність вимогам, застосовним до реєстру криптовалютних цінних паперів, відповідно до цього Закону, більше не може бути забезпечена, емітент повинен виправити ситуацію протягом розумного періоду часу. Якщо він не виправить ситуацію, наглядовий орган може вимагати від емітента перевести криптовалютний цінний папір до іншого електронного реєстру цінних паперів.

Згідно з положеннями § 23 eWpG німецьким законодавцем дозволяється розроблення Федеральним міністерством юстиції та захисту прав споживачів і Федеральним міністерством фінансів Німеччини більш детальних порядків щодо реєстрів криптовалютних цінних паперів за допомогою спільного розпорядження, яке не вимагає згоди Федеральної Ради (Бундесрату). У такому порядку можуть встановлюватись додаткові правила стосовно, зокрема, технічних вимог до та форми емісії таких цінних паперів, запровадження та ведення відповідного реєстру, вимог до конфіденційності, цілісності, доступності та достовірності даних, доступність використовуваного вихідного коду, використовуваних методів контролю та заходів контролю, забезпечення

відповідальності та ідентифікаторів, концепції авторизації для зміни та оновлення даних у системі запису та вмісту реєстру, використовуваних криптографічних процедур та всіх засобів та методів трансформації даних, щоб приховати їхній семантичний зміст, запобігти їх несанкціонованому використанню або запобігти їхній непомітній модифікації, вимоги до включення та видалення криптовалютних цінних паперів, формат, зміст і управління списком наглядовим органом, критерії участі в реєстрі, які забезпечують справедливий і відкритий доступ, процедури комунікації з учасниками, включаючи інтерфейси, через які вони підключаються до офісу ведення реєстру та системи запису, вимоги до необхідних технічних та організаційних заходів емітента тощо.

Отже, враховується технологічний та інформаційний аспекти обігу криптоцінних паперів з усвідомленням доречності встановлення спеціальних правил у цих питаннях на підзаконному рівні, що простіше та ефективніше підлаштовувати шляхом внесення змін уповноваженими органами виконавчої влади у зв'язку з реаліями фактичних операцій із подібними цифровими активами, їхніми ризиками та перевагами. В аналітичних джерелах стверджується про здійснення через внесення змін до eWpG першого кроку щодо стимулювання випуску справжніх цінних паперів DLT у бездокументарній формі (на противагу іншій технічній концепції випуску токенів, пов'язаних з цінними паперами, які зберігаються в центральному депозитарії ФРН та які мають назву «дзеркальних DLT-цінних паперів»), хоча *«на початковому етапі він обмежується електронними облигаціями та паями інвестиційних фондів, у недалекому майбутньому цілком може стати основою для випуску електронних акцій»* [73, с. 292].

Вбачається, що після набрання чинності MiCA та узгодження з її положеннями національного законодавства держав-членів ЄС ці процеси лише посиляться, що дозволить перенести значну частину емісії та послуг, пов'язаних

із обігом віртуальних фінансових інструментів лише в цифрову площину. Це сприятиме і детальнішому та глибшому правовому регулюванню власне цивільно-правових та господарських режимів і механізмів розпорядження такими криптоцінними паперами, правами на них та дивідендами.

Вище ми вже згадували деякі засадничі положення Валютного фінансового кодексу Франції (*Code monétaire et financier*, далі – ВФК Франції) [151], до якого було внесено суттєві зміни у сфері регулювання цифрових активів Законом РАСТЕ у 2019 році [198], що на сьогодні встановлює окремі правові режими діяльності надавачів послуг у сфері цифрових активів (використовується саме поняття «*actifs numériques*», а не криптоактиви чи віртуальні валюти) та емітентів токенів, і одночасно відображає європейські підходи щодо боротьби з відмиванням грошей та боротьби з фінансуванням тероризму за допомогою віртуальних активів. Нас цікавить перший з аспектів.

Так, відповідно до ст. L54-10-2 ВФК Франції, послуги щодо цифрових активів включають:

1) обслуговування цифрових активів від імені третіх осіб або надання доступу до цифрових активів, де це застосовно, у формі приватних криптографічних ключів для утримання, зберігання та передачі цифрових активів;

2) купівлю або продаж цифрових активів за допомогою законного платіжного засобу;

3) обмін цифрових активів на інші цифрові активи;

4) функціонування платформи для торгівлі цифровими активами;

5) послуги, пов'язані з отриманням та передачею замовлень щодо цифрових активів від імені третіх осіб, управлінням портфелем, консультуванням передплатників цифрових активів, андеррайтингом цифрових активів, гарантованим розміщенням цифрових активів, незабезпеченим розміщенням цифрових активів.

При цьому під цифровими активами тут розуміються будь-які токени, дефініція яких надається у ст. L552-2 ВФК Франції (цитувалась нами раніше), за винятком фінансових інструментів (цінних паперів та фінансових контрактів) та готівкових сертифікатів (тобто «класичних» об'єктів фінансового права), але включаючи будь-яке цифрове представлення цінних паперів, які не випущені та не гарантовані центральним банком чи державним органом, які не обов'язково пов'язані з валютою, що є законним платіжним засобом, і які не мають правового статусу валюти, але які приймаються фізичними або юридичними особами як спосіб обміну, який можна передавати, зберігати або обмінювати в електронному вигляді (ст. L54-10-1 ВФК Франції). Отже, до цифрових активів французьким законом прямо відносяться крипто-цінні папери та подібні їм віртуальні активи.

Подібно до вимог, встановлюваних МіСА та німецьким законодавством, ст. L54-10-3 ВФК Франції передбачає здійснення Управлінням фінансових ринків (*Autorité des marchés financiers*, AMF) перевірки, чи відповідають надавачі послуг у сфері цифрових активів такому:

1) чи мають особи, які забезпечують їх ефективне управління, хорошу репутацію та належну компетентність, необхідну для виконання своїх функцій;

2) чи можуть фізичні особи, які тримають (прямо чи опосередковано) понад 25% капіталу чи прав голосу постачальника послуг або здійснюють будь-якими іншими засобами контроль над цим постачальником послуг, гарантувати надійне та розумне управління постачальником послуг і мати необхідну репутацію та компетентність;

3) у внутрішній структурі постачальників послуг запроваджено організацію, процедури та систему внутрішнього контролю для забезпечення дотримання положень ВФК Франції (глав I та II розділу VI цієї книги), які застосовуються до них. Тобто ключовими вимогами є репутація та компетентність, а також розроблення та ефективна реалізація системи

внутрішнього контролю за діяльністю постачальника послуг щодо цифрових активів.

Поруч із цим ця ж стаття ВФК Франції закріплює реєстраційний порядок діяльності постачальників відповідних послуг. АМФ наділяється достатнім спектром повноважень для перевірки наданих постачальником документів та відомостей, може запросити від нього будь-які додаткові дані, незалежно від носія, необхідні для виконання ним своїх наглядових завдань. Як результат реєстрації постачальник послуг вноситься до спеціального списку, який публікує АМФ.

Додаткові вимоги до діяльності постачальників послуг у сфері цифрових активів сформульовані ст. L54-10-5 ВФК Франції уже не як передумови реєстрації таких суб'єктів, а як правила організації їхньої поточної діяльності на регулярній основі, та включають:

1) страхування професійної цивільної відповідальності або власного капіталу, рівень якого встановлюється загальними положеннями АМФ;

2) відповідну систему безпеки та внутрішнього контролю;

3) надійну та безпечну комп'ютерну систему;

4) систему управління конфліктами інтересів. Також постачальники повинні надавати своїм клієнтам чітку, точну інформацію, яка не вводить в оману, зокрема інформацію рекламного характеру, яка ідентифікується як така, попереджати клієнтів про ризики, пов'язані з цифровими активами. Постачальники повинні оприлюднювати свою цінову політику, встановлювати і впроваджувати політику для управління скаргами своїх клієнтів і забезпечувати швидке їх вирішення.

Далі ст. L54-10-5 ВФК Франції розмежовує зобов'язання для постачальників послуг, залежно від того, які саме послуги вони надають. До прикладу, якщо постачальник послуг надає послуги щодо зберігання цифрових активів від імені третіх осіб або доступу до цифрових активів, де це застосовно,

у формі приватних криптографічних ключів, для утримання, зберігання та передачі цифрових активів, він повинен виконувати такі зобов'язання, зокрема, згідно з умовами та обмеженнями, передбаченими загальними положеннями АМФ:

- 1) укласти угоду зі своїми клієнтами, що визначає їхні цілі та відповідальність;
- 2) встановити політику утримання;
- 3) забезпечити впровадження засобів, необхідних для якнайшвидшого повернення цифрових активів або доступу до цифрових активів, які зберігаються від імені їхніх клієнтів;
- 4) відокремити активи, які зберігаються від імені своїх клієнтів від своїх власних активів;
- 5) утримуватися від використання цифрових активів або криптографічних ключів, які зберігаються від імені їхніх клієнтів, за винятком випадків, коли вони мають однозначну та попередню згоду клієнтів.

Якщо постачальник здійснює надання послуг щодо купівлі або продажу цифрових активів за допомогою законного платіжного засобу, обміну цифрових активів на інші цифрові активи, він повинен встановити недискримінаційну комерційну політику, публікувати фіксовану ціну цифрових активів або метод визначення їхньої ціни, публікувати обсяги та ціни транзакцій, які вони здійснили, виконувати замовлення своїх клієнтів за цінами, які відображаються під час їх отримання. Також, залежно від того, які послуги надаються, їхні постачальники підлягають або обов'язковій реєстрації, або необов'язковому ліцензуванню.

Перший з порядків стосується саме вищевказаних послуг, коли суб'єкт має намір запропонувати послуги щодо зберігання (доступу до) цифрових активів від імені третіх осіб або надавати послугу купівлі чи продажу цифрових активів за валюту, що має законний платіжний засіб (тобто фіатні валюти). У

літературі підкреслюється, що така реєстрація не означає отримання ліцензії постачальника послуг, а більше схожа на декларацію, та потрібна перед будь-яким наданням вищезазначених послуг щодо цифрових активів. Іншими словами, діяльність постачальника послуг щодо зберігання активів у електронному гаманці та покупця або продавця цифрових активів проти фіатних грошей заборонена для будь-якої організації, яка не була попередньо зареєстрована в АМФ [171].

Ст. L54-10-5(VIII) ВФК Франції стосовно всіх постачальників послуг у сфері цифрових активів встановлює, що відкликання реєстрації (авторизації) постачальника послуг оголошується АМФ на вимогу зазначеного постачальника послуг або цим органом автоматично, якщо зареєстрований постачальник послуг більше не відповідає умовам, передбаченим цією статтею, або зобов'язанням, виконання яких було умовою його схвалення чи надання подальшого дозволу. Відкликання авторизації може бути оголошене АМФ на постійній основі або доти, поки зареєстрований постачальник послуг знову не виконає умови авторизації. У випадку, якщо після отримання або без запиту дозволу від АМФ особа поширює інформацію, яка містить неточну або таку, що вводить в оману інформацію щодо видачі дозволу, його обсягу або його наслідків, АМФ може оприлюднити заяву із зазначенням цих фактів та осіб, відповідальних за ці повідомлення.

Окремо глава 2 розділу V книги V ВФК Франції врегульовує діяльність емітентів токенів (*émetteurs de jetons*). Будь-який емітент, який здійснює публічну пропозицію токенів (фактично – ICO), може звернутись за отриманням дозволу (*visa*) від АМФ (ст. L552-1). Публічна пропозиція токенів полягає в пропозиції громадськості в будь-якій формі підписатися на ці токени, тому пропозиція токенів, відкритих для підписки обмеженою кількістю осіб, визначених загальними правилами АМФ, які діють за власний рахунок, не є публічною пропозицією токенів (ст. L552-3 цього Кодексу).

Проте подібно до реєстрації постачальників послуг у сфері цифрових активів, ВФК Франції наразі не містить таких же детальних вимог та правил до емітентів токенів. Передбачається, що вони можуть (але не повинні) отримати дозвіл від АМФ та підготувати документ, призначений для надання всієї корисної інформації громадськості щодо запропонованої пропозиції та самого емітента – на практиці він також іменується «білою книгою» [171]. Цей інформаційний документ і повідомлення рекламного характеру, що стосуються публічної пропозиції, повинні представляти точний, зрозумілий і такий, що не вводить в оману зміст і давати змогу зрозуміти ризики, пов'язані з пропозицією. У ньому зазначають умови, за яких щорічно надається інформація абонентам (підписникам).

Детальніші ж правила встановлює АМФ у підзаконному правовому акті – загальних положеннях (ст. L552-4 ВФК Франції). Додатково, згідно зі ст. L552-5 ВФК Франції АМФ перевіряє, чи містить публічна пропозиція токенів необхідні для неї вказівки на застосування засобів, що дозволяють відстежувати та охороняти активи, зібрані відповідно до такої пропозиції, та чи є емітент токенів юридичною особою, заснованою або зареєстрованою у Франції.

Отже, в наведених підходах проаналізованих законодавств держав-членів ЄС у сфері регулювання реєстрації та здійснення підприємницької діяльності емітентами токенів та інших криптоактивів, постачальниками послуг у сфері цифрових активів, прослідковується єдина для європейського правового простору логіка регулювання, співзвучна у ключових аспектах підходам, втіленим у МіСА. Такі суб'єкти підлягають контролю та нагляду з боку уповноважених державних органів на предмет відповідності та постійного дотримання вимог щодо організації та внутрішнього управління, доброї репутації і належної комунікації як з державою, так і з кінцевими споживачами. Правила щодо комунікації охоплюють і маркетингові стратегії, і цінову політику, а також перебувають у прямому зв'язку з використанням належних і

відповідних здійснюваній діяльності способів захисту інформації, записів у розподіленому реєстрі (якщо застосовується ця технологія) і кібербезпеки.

Цей досвід, як у найбільш загальних питаннях та підходах, так і у тонкощах диференціації правового режиму обігу цифрових активів, залежно від їхнього виду або надаваних послуг (за прикладом Франції, де дозволи або реєстрація можуть вимагатись чи залишатися на розсуд суб'єктів господарювання), використання для їх стабілізації інших цінностей чи відсутності такої, повинен стати підґрунтям для модернізації українського законодавства про цифрові активи вже сьогодні, на моменті прийняття першого комплексного спеціального закону у цій сфері, але доки він ще не набрав чинності. Це дозволить попередити можливі його недоліки, що виникнуть у практиці правозастосування і відповідних суспільних відносин загалом.

2.2. Стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні

Вважаємо, що із прийняттям Закону України «Про віртуальні активи» (далі – Закон № 2074-IX або Закон) та наступним набранням ним чинності з дня набрання чинності Законом України про внесення змін до ПК України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами обіг цифрових активів нарешті отримає відповідне часові та реаліям суспільних відносин у цій сфері правове регулювання. Безумовно, Закон № 2074-IX, прийняття якого, за висловом Д. Кобильніка та М. Никонової, *«стало важливим кроком до розробки правової моделі регулювання обігу віртуальних валют в Україні»* [40, с. 117] спричинить певні зрушення в частині детінізації та введення в комерційний оборот цифрових активів. Ці цілі прямо відзначаються серед можливостей Закону № 2074-IX Міністерством цифрової трансформації України [17]. Крім цього, унормування сфери обігу цифрових активів

сприятиме захисту прав власників (на що справедливо звертають увагу інші дослідники [22, с. 65; 70, с. 186]). Проте проблематику потенційної ефективності нового Закону доцільно розглянути детальніше, звернувшись до аналізу та критики його положень із урахуванням вивченого досвіду ЄС та держав-членів Союзу.

Важливість такого дослідження зумовлена і зростанням обсягів обігу цифрових активів, що, на думку Н. В. Рогової, з якою ми погоджуємось, вимагає регламентації діяльності нових спеціальних суб'єктів інфраструктури цифрової економіки, а також суб'єктів господарювання. Вчена також відзначає, що поряд із цим доцільне розроблення нових методів ідентифікації походження цифрових активів, концепції проведення і моніторингу операцій із ними, використовуючи можливості сучасних цифрових технологій; водночас облік, оподаткування і регулювання цифрових фінансових активів повинні бути випереджальними, ефективними та відповідати діловій практиці [122, с. 160].

Загалом, варто враховувати, що законодавче регулювання обігу віртуальних активів є полігалузевим та складним. Огляд міжнародного та зарубіжного нормативного досвіду в цій сфері дозволяє виокремити такі напрями регламентації: 1) протидія відмиванню коштів, фінансування тероризму; 2) оподаткування операцій із віртуальними активами; 3) визначення правового режиму віртуальних активів як об'єкта цивільних прав; 4) надання фінансових послуг; 5) залучення інвестицій та емісія цінних паперів, у тому числі маркетинг; 6) захист прав споживачів; 7) вимоги щодо ліцензування діяльності; 8) застосування режиму «тестових майданчиків»; 9) декларування; 10) захист персональних даних [144].

З погляду прийняття нормативно-правових актів та юридичної техніки, виділяються три найбільш поширених підходи до правового регулювання обігу віртуальних активів: 1) аналогія закону (поширення дії чинних правових актів на відносини щодо обігу віртуальних активів, зокрема режимів оподаткування,

обороту цифрових активів як фінансових активів тощо); 2) внесення зміни до чинних правових актів (часткова адаптація до відносин у сфері обігу віртуальних активів); 3) прийняття спеціального нормативно-правового акта, що регулює лише питання, пов'язані з обігом віртуальних активів [143]. Зрозуміло, що всі з означених вище змістовних аспектів неможливо та недоцільно охоплювати в межах єдиного, навіть профільного законодавчого акта. Проте засади правового режиму віртуальних активів, умов їхнього обігу в рамках єдиного фінансового ринку, питання отримання дозволів та покладення пов'язаних із цим обов'язків на емітентів віртуальних активів і постачальників відповідних послуг, захисту прав споживачів і захисту конфіденційної інформації та персональних даних є взаємопов'язаними та повинні адресуватись у системній єдності.

На сьогодні таким нормативним актом в українському законодавстві є саме Закон № 2074-ІХ, що йде шляхом встановлення режиму легалізації (регулювання) віртуальних активів (на противагу режимам декриміналізації (який діяв у нашій державі до прийняття цього Закону) та криміналізації її обігу), виводячи Україну в один ряд із законодавством таких держав, як: Австралія, Аргентина, Великобританія, Німеччина, Данія, Канада, США, Саудівська Аравія, Сінгапур, Франція, Швейцарія, Швеція, Південна Корея, Японія та ін. [45, с. 1003]. Водночас вважаємо, що увагу слід зосередити саме на проблемних або дискусійних елементах нового Закону, які у майбутньому і покликані сформулювати засади обігу віртуальних активів у нашій державі.

Насамперед, варто відзначити, що Закон № 2074-ІХ фактично не здійснює деталізовану диференціацію правового режиму цифрових активів, залежно від їхньої технологічної чи фінансово-економічної природи. Так, Закон оперує категоріями забезпечених та незабезпечених віртуальних активів, а також визначає окремий тип та підвиди фінансових віртуальних активів, до яких належать: 1) емітований резидентом України забезпечений віртуальний актив,

що забезпечений валютними цінностями (далі – ЗВА(ВЦ); 2) емітований резидентом України забезпечений віртуальний актив, що забезпечений цінним папером або деривативним фінансовим інструментом (далі – ЗВА(ФІ)). Таким чином, за логікою Закону № 2074-ІХ, фінансові віртуальні активи належать до загальної категорії забезпечених віртуальних активів.

Водночас комплексний аналіз положень нового Закону вказує на відсутність суттєвих відмінностей у правовому режимі забезпечених та незабезпечених віртуальних активів. Цьому питанню, насамперед, присвячений Розділ ІІ Закону № 2074-ІХ, який, окрім встановлення дефінітивних відмінностей між цими видами цифрових активів у ст. 4 Закону, також встановлює:

1) момент створення віртуальних активів та загальні правила введення віртуальних активів у цивільний оборот та виведення віртуальних активів із цивільного обороту. Так, згідно зі ст. 5 Закону № 2074-ІХ моментом створення віртуального активу є момент, з якого перший власник отримує можливість володіти, користуватися та розпоряджатися віртуальним активом у системі забезпечення обороту відповідного віртуального активу, якщо немає можливості достовірно встановити інший момент створення віртуального активу, виходячи з технічних особливостей системи забезпечення обороту віртуальних активів.

Відмінності між видами віртуальних активів у цьому нормативному приписі пов'язуються лише з прив'язкою до різних регуляторних органів, які повинні розробити порядки, згідно з якими здійснюється оборот ЗВА(ВЦ) – Національний банк України (НБУ), та усіх інших віртуальних активів, що розробляється, – відповідно Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Ці засади відображаються і в інших положеннях нового Закону, зокрема у ч. 1 ст. 16, яка визначає органи, відповідальні за

державне регулювання ринку віртуальних активів, залежно від встановлених вище видів;

2) засадничі положення щодо набуття права власності на віртуальний активів та здійснення правочинів із ними, де жодних відмінностей у правовому режимі, залежно від типу цифрового активу, не відображено (ст. 6 Закону № 2074-IX);

3) положення щодо юридичних наслідків розпорядження забезпеченими віртуальними активами та обмеження щодо вчинення правочинів з відчуження віртуальних активів (ст. 7–8 нового Закону). У цих нормах ситуація щодо розмежування правових режимів аналогічно попередньому пунктові.

Відповідно решта положень Закону № 2074-IX засновані на вказаному розмежуванні регуляторних та наглядових функцій, які, залежно від виду віртуальних активів, покладаються на НБУ (ЗВА(ВЦ), ст. 17) або на НКЦПФР (ЗВА(ФІ), ч.ч. 2–4 ст. 16). Проте новий Закон не містить положень щодо відмінного правового режиму між забезпеченими та незабезпеченими віртуальними активами в контекстах закріплення різних (або додаткових) прав та обов'язків учасників ринку віртуальних активів, включно з постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів та власниками прав (кінцевими споживачами), відмінних організаційних (управлінських) та фінансових вимог до таких суб'єктів, включно з необхідністю створення резервного щодо залучених коштів фонду, відмінних вимог до публічної пропозиції віртуальних активів та інформації, яку вона має включати.

Згідно з ч. 2 ст. 15 Закону № 2074-IX, публічна інформація повинна включати:

- 1) найменування особи, яка здійснює публічну пропозицію;
- 2) адресу вебсайту особи, яка здійснює публічну пропозицію;
- 3) загальну інформацію про віртуальні активи, що пропонуються до продажу, та опис прав, які посвідчують ці віртуальні активи (за наявності);

- 4) умови придбання віртуальних активів;
- 5) умови відчуження віртуальних активів;
- 6) умови вилучення віртуальних активів з обороту, якщо таке вилучення з обороту є можливим;
- 7) інформацію про можливі ризики, пов'язані з придбанням віртуальних активів.

Хоча ч. 2 ст. 18 Закону і передбачає, що діяльність постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, допускається лише за умови отримання дозволу на надання послуг, пов'язаних з оборотом *віртуальних активів відповідного виду*, визначеного цим Законом (виділення наше), подальші приписи (ч. 4 та ч. 6 ст. 19), які встановлюють вимоги до заявника (особи, яка планує провадити діяльність постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів), стосуються без конкретизації постачальників послуг стосовно будь-якого з видів віртуальних активів. На нашу думку, в цій частині новий Закон слід значно розширити як шляхом внесення вже згаданих вище доповнень, так і через ретельне вивчення європейського досвіду, щодо чого ми висловимо власну позицію наприкінці цього підрозділу.

Недостатньо визначеним, на нашу думку, є й підхід українського законодавця, сформований у Законі № 2074-IX, до врегулювання діяльності емітентів віртуальних активів – категорії учасників відповідного ринку, відмінної від постачальників послуг у цій сфері та кінцевих споживачів (власників прав). Звернення до нечисленних положень, які безпосередньо стосуються емітента, дозволяє встановити, що Закон розглядає його як «особу, яка здійснює публічну пропозицію віртуальних активів» (ч. 1 ст. 15). Згідно з п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону № 2074-IX, публічна пропозиція віртуальних активів – пропозиція, звернена до невизначеного кола осіб, про придбання віртуальних активів за ціною та на умовах, визначених такою пропозицією, що здійснюється з урахуванням вимог, встановлених цим Законом.

При цьому логіко-юридичне тлумачення п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону, згідно з яким учасниками ринку віртуальних активів є постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, а також будь-які особи, які здійснюють операції з віртуальними активами у своїх інтересах; та п. 8 цієї ж частини ст. 1, відповідно до якої постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, це лише суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять в інтересах третіх осіб один або декілька з таких видів діяльності: зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів; обмін віртуальних активів; переказ віртуальних активів; надання посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами, – дозволяє не лише виснувати про неналежність емітентів до категорії постачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, але й взагалі поставити під сумнів пряме віднесення законодавцем емітентів віртуальних активів до учасників ринку взагалі.

Тим часом у п. 51 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» міститься дещо відмінний перелік операцій, що можуть здійснювати постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, зокрема, замість вказівки на надання посередницьких послуг, наводиться участь і надання фінансових послуг, пов'язаних із пропозицією емітента та/або продажем віртуальних активів [96] (далі – Закон № 361-ІХ). Тобто послуги та функції емітента віртуальних активів, згідно з цим Законом, прямо віднесені до таких, що здійснюються постачальниками послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, що відповідно потребує узгодження із текстом п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону № 2074-ІХ. Проте пп. 8 п. 3 Прикінцевих та перехідних положень останнього передбачає, навпаки, внесення змін до тексту наведеної норми Закону № 361-ІХ, що, знову ж таки, залишить після набрання чинності Законом

№ 2074-IX емітентів віртуальних активів поза межами правового регулювання в частині вимог до здійснення ними операцій.

Додатково лише в кількох інших положеннях Закону № 2074-IX згадується публічна пропозиція віртуальних активів та пов'язана з цим діяльність. Так, ч. 1 ст. 13 Закону до посередницьких послуг, пов'язаних з віртуальними активами, відносить вчинення правочинів щодо віртуальних активів (зокрема і щодо здійснення публічної пропозиції віртуальних активів) в інтересах третіх осіб, а п. 24 ч. 3 ст. 16 Закону серед іншого, визначає, що НКЦПФР, відповідно до покладених на неї завдань, встановлює вимоги до порядку здійснення публічної пропозиції віртуальних активів. На сьогодні ці положення не відображені в тексті Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку [84].

Але самостійного правового статусу емітенти віртуальних активів – суб'єкти, що здійснюють їхню публічну пропозицію, не отримують, і складається ситуація з прогалиною у правовому регулюванні Закону, де публічна пропозиція, принаймні в загальних рисах, є нормативно визначеною юридичною дією, але особа, яка її здійснює, не наділена жодними особливими обов'язками (як стосовно власників прав на віртуальні активи, що вона пропонує, так і щодо контролюючих органів) чи правами. Вважаємо, що залишати це питання для вирішення в підзаконному нормативному акті як, вочевидь, це закріплює п. 24 ч. 3 ст. 16 Закону № 2074-IX, не доцільно та шкідливо для гарантування не лише реалізації принципу правової визначеності, але й загалом належного функціонування ринку віртуальних активів.

Не передбачає Закон № 2074-IX і отримання дозволу емітентами віртуальних активів на їх випуск (публічну пропозицію), що у випадку деяких цифрових активів є допустимо, проте щодо токенів, пов'язаних з іншими активами чи токенів електронних грошей може бути проблематичним. Звернення до ч. 1 ст. 19 Закону дозволяє однозначно встановити лише те, що

дозвіл надається на надання послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, а саме на їх зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів, на їх обмін та переказ, надання посередницьких послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів. На необхідності закріплення норм, що передбачатимуть врегулювання питань публічної пропозиції віртуальних активів, з метою забезпечення захисту прав інвесторів та недопущення шахрайства в процесі залучення інвестицій, наголошував і НКЦПФР щодо тексту законопроекту № 3637 [32].

Також потребує переосмислення використовувана у Законі № 2074-ІХ концепція забезпеченості віртуальних активів, до критики використовуваних дефініцій у рамках якої ми вже звертались. У практичній ж площині правового регулювання та наступної правозастосовної практики, вважаємо, що законодавець міг некоректно сприйняти вжиту в МіСА класифікацію криптоактивів, залежно від їх відсилання до фіатних валют, інших активів або цінностей.

Проте у європейському Регламенті токени, що пов'язані з активами, та токени електронних грошей прив'язуються до інших активів для стабілізації їхньої вартості, а не з метою посвідчення або забезпечення криптоактивів чи інших цифрових активів майновими правами, до чого вдається Закон України «Про віртуальні активи». Так само не є забезпеченням віртуального активу в розумінні формулювань українського закону різні способи його захисту (так звані *secured virtual assets*), що, як резюмує А. Грачов, можуть реалізовуватись як у «*безпосередньому контролі над ним забезпеченими кредиторами, так і у встановленні договором особливих процедур реалізації права власності на віртуальні активи кредиторами та кредиторами спільно (можливість опублікувати обтяження активу, його реєстрація, зобов'язання попередити про намір розпорядження активами, забезпечення взаємного доступу сторін забезпеченого контракту до цифрового активу тощо)*» [181].

Натомість Закон № 2074-IX поруч з уже цитованими вище приписами ч. 3 та ч. 4 ст. 4 у ч. 5 цієї ж статті встановлює, що об'єктом забезпечення віртуального активу є інший об'єкт цивільних прав, права вимоги на який посвідчує такий віртуальний актив. Об'єкт забезпечення віртуального активу визначається правочином, згідно з яким такий віртуальний актив створено. Майнові права, зокрема права вимоги, на об'єкт забезпечення віртуального активу передаються набувачу такого віртуального активу.

Тобто, згідно із Законом № 2074-IX, передбачається зворотний вищезазначеному правовий зв'язок, за якого забезпечуються не права на віртуальний актив (зокрема і права доступу чи розпорядження), а за допомогою останнього «забезпечуються» майнові права на інші об'єкти цивільних прав, які одночасно є об'єктами забезпечення самого віртуального активу. У зв'язку з цим, формулювання ч. 5 ст. 4 Закону є недосконалим, з погляду юридичної техніки, та суперечливим.

Слушні критичні зауваження з приводу класифікації віртуальних активів на забезпечені та незабезпечені висловлювали Н. О. Патачиц та Н. Ю. Філатова-Білоус, які обґрунтовано вважають, що такий підхід фактично нівелює їхню вартість і самостійну цінність. На думку дослідників, забезпечені віртуальні активи визначені таким чином, що розпорядження ними означає розпорядження тим об'єктом, який вони посвідчують, а отже, не зрозуміло, чи є такі віртуальні активи самостійним об'єктом цивільних прав взагалі, а також як визначається вартість таких об'єктів. Стосовно незабезпечених віртуальних активів, які не посвідчують жодних майнових прав, відзначається, що такі активи фактично не мають економічної вартості, що нівелює саму сутність криптовалют і токенів, які *a priori* мають певну економічну цінність і часто – дуже високу [78, с. 72].

Водночас деякі дефініції токенів як цифрових фінансових активів (а отже таких, що можуть розумітися як «забезпечені») прямо вказують на їхню самостійну цінність, навіть коли посвідчують отримання певних дивідендів у

майбутньому. Так, Т. В. Яцик резюмує, що *«токен – це цифровий актив, боргове зобов'язання, цифрова розписка або гарантія на отримання певних економічних вигід, які отримує інвестор від творців ICO. Його наявність означає причетність користувача до певного проекту і є доказом участі в ньому»* [130, с. 298]. Варто відзначити, що в українській правовій науці висловлюються й позиції щодо збереження класифікації віртуальних активів на основі критеріїв прив'язки до матеріального забезпечення (отже – забезпечений та незабезпечений) із розширенням регулювання щодо форми забезпечення, якою може виступати інший об'єкт цивільного права, валютні цінності, цінні папери тощо [128, с. 106].

Зрозуміти початково закладений у нього зміст та загалом логіку розподілу віртуальних активів на забезпечені та незабезпечені дозволяє звернення до дорожньої карти 2020, розробленої Міністерством цифрової трансформації України. Останні в цьому документі розглядаються як криптоактив (незабезпечений токен) – віртуальний актив, який використовується учасниками цивільного обігу переважно для цілей обміну його на інші віртуальні активи, гроші та інше майно та при цьому не надає його власнику будь-яких прав вимоги щодо об'єктів цивільних прав, які належать на праві власності емітенту віртуального активу (якщо такий є), та/або будь-яким третім особам. У свою чергу забезпеченим віртуальним активом (токеном) є віртуальний актив, який використовується учасниками цивільного обігу переважно для цілей обміну його на інші віртуальні активи або гроші, та *надає його власнику право вимоги щодо об'єктів цивільних прав*, які належать емітенту віртуального активу, та/або будь-яким третім особам на праві власності [17] (виділення наше).

До забезпечених токенів документ відносить токенизовані матеріальні активи, ігрові активи, бонуси лояльності тощо, що торгуються та передаються; USDT, USDC та інші стейблкоїни, що забезпечені грошима та мають емітента; Binance token, Nuobi token та інші токени, що посвідчують права вимоги

зобов'язань емітента, а до незабезпечених, – зокрема, BTC, ETH та інші протокольні криптоактиви, DAI, BitUSD та інші стейблкоїни без емітента, CryptoKitties, Decentraland та інші Collectible and Non-fungible Tokens без емітента тощо [17].

Втім, щодо віднесення ігрових активів до забезпечених можна висловити зауваження. Так, А. С. Овчаренко, виділяючи серед віртуальних активів самостійну категорію віртуальних товарів, визначає, що останні є нематеріальними об'єктами, які купуються користувачами соціальних мереж і онлайн-ігор, а тому не мають матеріальної цінності та не забезпечуються реальними активами (активи гравців віртуальних ігор: зброя, спорядження, артефакти, внутрішньоігрові гроші тощо). Відповідно такі активи є, за своєю природою, неконвертованими, адже використовуються в обмежених мережевих доменах [71, с. 102]. Разом із тим, погоджуючись із незабезпеченістю таких активів, теза щодо відсутності у останніх як об'єктів цивільних прав матеріальної цінності заслуговує на критику.

Так, слід погодитись із С. Б. Булецою, яка резюмує, що із розвитком блокчейну та віртуального світу віртуальна інтелектуальна власність є правом нематеріальної власності через інтелектуальні алгоритми, зберігання даних та креативний дизайн, яке задовольняє виробничі та життєві потреби людей у віртуальній реальності. У зв'язку з цим виникають дві засадничі проблеми, із якими, в основному, стикається віртуальна власність у метавсесвіті на концептуальному рівні, а саме обсяг віртуальної власності, тобто який стандарт слід використовувати для оцінки того, чи належить віртуальний предмет до віртуальної власності; а також – відносини власності та володіння віртуальних предметів, тобто як визначити право власності у метавсесвіті [11, с. 131–132]. Закономірно, що визначені аспекти потребують принципового нормативного регулювання із закріпленням підходів у ЦК України та/або у спеціальному законі.

Іншою проблемою, вже законодавчого характеру, є зауваження до тексту тоді ще доопрацьованого законопроєкту № 3637 від 11 червня 2020 року (який на різних етапах свого проходження нерідко піддавався критиці [75, с. 254]), прийнятого надалі як Закон № 2074-ІХ, висловлене в довідці до цього законопроєкту НКЦПФР. Комісія звернула увагу на те, що формулювання, згідно з яким *«забезпечені віртуальні активи посвідчують майнові або немайнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав»* (у чинній редакції ч. 3 ст. 4 Закону № 2074-ІХ норма є аналогічною, за винятком відсилання до посвідчення також немайнових прав), дозволяє віднести забезпечені віртуальні активи за своєю економічною сутністю під визначення деривативного контракту [32].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 31 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», деривативний контракт – це договір, умови якого передбачають обов'язок однієї або кожної із сторін такого договору щодо базового активу та/або умови якого встановлюються залежно від значення базового показника, а також можуть передбачати обов'язок проведення грошових розрахунків. Ч. 4 цієї статті згаданого Закону поруч із поіменованими типами деривативних контрактів за типом базового активу та/або базового показника (деривативні контракти грошового ринку, товарні деривативні контракти, фондові деривативні контракти) виділяє й інші деривативні контракти, *«базовим активом яких є право вимоги, інший деривативний контракт (крім деривативних контрактів грошового ринку, товарних або фондових деривативних контрактів), інше майно, що визначається базовим активом у нормативно-правових актах Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, або базовим показником яких є показники статистичної інформації (що визначаються незалежно від сторін деривативного контракту), фізичні, біологічні, хімічні показники стану навколишнього природного середовища, інші показники, що визнаються базовими показниками*

у нормативно-правових актах Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також деривативні контракти, що поєднують ознаки декількох видів деривативних контрактів, визначених цією частиною, та деривативні контракти, що не можуть бути віднесені до інших видів деривативних контрактів, визначених цією частиною» [103]. Зазначимо, що ключовим у наведених приписах є саме відсилання до права вимоги як базового активу деривативного контракту.

Таким чином, має місце неузгодженість нормативно-правового регулювання, щодо якої НКЦПФР у довідці встановлює необхідність закріплення правового режиму забезпечених віртуальних активів як деривативних контрактів; й відповідно регулювання правовідносин щодо забезпечених віртуальних активів повинно здійснюватися НКЦПФР відповідно до законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки [32]. Наразі ж оборот на території України одного з видів забезпечених віртуальних активів, що забезпечений валютними цінностями (ЗВА(ВЦ) відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону № 2074-ІХ, здійснюється в порядку, встановленому НБУ. Ця неузгодженість повинна бути усунена або шляхом внесення відповідних уточнюючих змін до Закону № 2074-ІХ, або, швидше, до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», де слід передбачити, які саме забезпечені віртуальні активи можуть виступати деривативними контрактами, а які – ні, та відповідно їхній оборот може виходити за межі регулятивних та контролюючих функцій НКЦПФР.

Тому, сприймаючи вище висловлені нами та іншими дослідниками зауваження щодо необхідності використання уніфікованих підходів до класифікації цифрових активів та потенційної небезпечності розмежування таких активів лише як забезпечених або незабезпечених, вважаємо, що норми ч.ч. 3–5 ст. 4 Закону № 2074-ІХ потребують узгодження з найбільш поширеними в міжнародних та зарубіжних правових актах (як законодавчих,

так і актах «*soft law*») способами класифікації і, відповідно до цього, засадами правового режиму для різних видів цифрових активів. Щонайменше ці положення нового Закону слід викласти в логічно та змістовно несуперечливо, усунувши можливості для різного тлумачення і застосування, для чого в нагоді може стати цитована дорожня карта, розроблена Міністерством цифрової трансформації України, з урахуванням зауважень щодо ігрових активів, які не мають забезпечення активами реальними.

Ще більше запитань у контексті пропонованого Законом № 2074-IX підходу до забезпечення віртуальних активів у контексті правового зв'язку з іншими активами викликає норма ст. 7, згідно з якою розпорядження забезпеченим віртуальним активом – це розпорядження майновим правом на об'єкт забезпечення цього віртуального активу, у взаємозв'язку зі ст. 8 Закону: на оборот забезпечених віртуальних активів поширюються всі обмеження, що застосовуються до обороту об'єктів цивільних прав, якими такі віртуальні активи забезпечені. У разі, якщо забезпечений віртуальний актив забезпечено об'єктом цивільних прав, який перебуває під приватним чи публічним обтяженням, або забезпечено об'єктом цивільних прав, який вилучено з цивільного обороту, відчуження такого віртуального активу не дозволяється, а будь-який вчинений правочин щодо відчуження такого віртуального активу є нікчемним. Зокрема незрозуміло, яким чином це буде реалізовуватись та контролюватись з процедурного та технічного боку, оскільки слід завжди зважати на децентралізовану та легко відчужувану природу віртуальних активів.

Окремо варто розглянути положення ч. 7 ст. 4 Закону № 2074-IX, згідно з яким віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Зворотний означеному підхід закріплюється у МіСА, у п. 2 преамбули до якого визнається, що використання платіжних токенів як платіжного засобу може створювати

можливості для дешевших, швидших і ефективніших платежів, зокрема на транскордонній основі, за рахунок обмеження кількості посередників. П. 9 преамбули МіСА також вказує на те, що токени, які пов'язані з іншими активами, стабілізуючи свою вартість, часто націлені на те, щоб їхні власники використовували їх саме як засіб платежу для купівлі товарів і послуг і як засіб збереження вартості [216].

Сприймаючи пов'язані з цими можливостями ризики в майбутньому, МіСА, тим не менш, не забороняє використання таких токенів як засобів платежу, а йде шляхом покладення на емітентів токенів, пов'язаних з активами, більш суворих вимог, ніж до емітентів інших криптоактивів. Іншим аспектом стане необхідність внесення змін до положень ст. 5 Закону України «Про валюту і валютні операції» [86], згідно з ч. 1 якої гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні з урахуванням особливостей, встановлених частиною другою цієї статті, і приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків, зокрема шляхом включення до вказаної ч. 2 цієї статті нового винятку із загального правила.

Додаткові аргументи стосовно визнання та використання криптовалюти як засобу платежу наводяться у науковій літературі. Так, деякі автори наголошують на:

1) зростаючій тенденції у світі щодо використання криптовалют як засобу розрахунку не тільки у мережі Інтернет, а й при придбанні найрізноманітніших товарів та послуг у звичайних магазинах;

2) тому, що дедалі більшого розповсюдження сьогодні також набувають договори, за умовами яких певні товари (роботи, послуги тощо) надаються сторонами в обмін саме на криптовалюту. При цьому невизнання криптовалюти засобом платежу ставить під сумнів можливість примусового виконання таких договорів у разі неперерахування стороною відповідної криптовалюти як еквівалента за отриманий товар (роботу, послугу тощо);

3) як результат – збільшення толерантності до криптовалюти з боку інституційних фінансових установ сприятиме зменшенню волатильності ринку, що сприятиме збільшенню використання криптовалюти як засобу платежу [78, с. 73].

У цілому дискусійний характер питання зняття законодавчої заборони на використання віртуальних активів як засобу платежу є вартим окремого аналітичного дослідження із залученням стейкхолдерів у національному масштабі. Закон № 2074-IX у ч. 1 ст. 14 серед загальних принципів державного регулювання обороту віртуальних активів поруч із доцільністю, адекватністю, ефективністю, збалансованістю та передбачуваністю прямо визначає й прозорість та врахування громадської думки – відкритість для фізичних та юридичних осіб, їхніх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їхніми об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їхніх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності. Таку позицію законодавця, зважаючи на природу та сучасний стан ринку цифрових активів в Україні та світі, варто не лише привітати, але й ефективно реалізовувати.

Додатковим аргументом є позиція Міністерства цифрової трансформації України. У згаданому підсумковому звіті «Форсайт: віртуальні активи в Україні – 2030» йдеться про прагнення масового прийняття віртуальних активів та пов'язаних із ними продуктів у щоденне використання – криптовалюта повинна стати щоденною практикою широких верств населення, та про запровадження CBDC – цифрової валюти центрального банку (а також токенизації цінних паперів, появи приватних грошей та інструментів паралельно та рівноправно з CBDC), тобто криптогривні, яка мобілізує внутрішній капітал

населення, NFT як технології для регулювання авторських прав та обігу нематеріальних активів та ін. [78, с. 73]; та водночас буде забезпечуватися і гарантуватися національним банком країни, яка здійснює їхню емісію [113; 232]. Наміри легалізувати віртуальну валюту як засіб платежу та створити криптогривню висловлюються Міністерством уже тривалий час [61] та, вочевидь, відображають довгострокову стратегію цього органу центральної влади. Загалом, віртуальні активи продовжують бути одним з найбільш актуальних питань цифрового порядку денного як на внутрішньому українському рівні співпраці між НБУ (пілотний проєкт НБУ з вивчення можливості випуску власної цифрової валюти на базі технології блокчейн тривав ще у 2016–2018 роках [63]) та Мінцифри, так і у зовнішній політиці – у квітні 2023 року повідомлялося, що НБУ до роботи з Міжнародним валютним фондом запросив окремий блок технічної допомоги, пов'язаний із віртуальними активами та цифровими технологіями [64], що, безумовно, слід оцінити позитивно.

Тим більше, що пп. г п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» цифрові гроші Національного банку України поруч з електронними, номінованими у гривні, охоплюються поняттям гривні як національної валюти України. Відповідно до п. 2¹ ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» [99], серед функцій НБУ визначено здійснення емісії цифрових грошей Національного банку, визначення порядку їх випуску, зберігання та погашення, а також особливостей виконання платіжних операцій з їх застосуванням. Частина 4 ст. 34 цього Закону встановлює, що обіг цифрових грошей Національного банку здійснюється лише в безготівковій формі відповідно до Закону України «Про платіжні послуги» [101], а ч. 2 ст. 35 взагалі закріплює, що цифрові гроші Національного банку як електронна форма грошової одиниці України є законним платіжним засобом на території України, приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних

операцій та розрахунків лише у випадках, передбачених законодавством України. А. І. Шкляр відзначає, що якщо центральні банки зможуть подолати технічні труднощі, CBDC зможе забезпечити швидші та дешевші міжнародні грошові перекази та покращити доступ до легальних платіжних засобів у країнах, де пропозиція готівки скорочується, а також надати державі додатковий інструмент для контролю за незаконною діяльністю [220, с. 136].

Крім цього, ініціативи щодо випуску CBDC, актуальність запровадження якої переважно обумовлюється поступовими тенденціями цифровізації економіки, а також появою децентралізованих криптовалют, які створили конкуренцію банківським системам, у майбутньому сприятимуть поступовому звуженню банківської системи на рівні центральних банків, дозволяючи фізичним особам та суб'єктам господарювання зберігати вклади безпосередньо на рахунках центральних банків; підвищенню довіри суб'єктів господарювання та фізичних осіб до фінансової системи; а також посиленню фінансової стабільності економіки (як у межах окремої країни, так і на світовому рівні) [23, с. 99]. Але при забороні чи обмеженні використання цифрових активів як засобів платежу цього досягти та забезпечити ефективне використання «криптогривні», зрозуміло, не вдасться.

Таким чином, високо оцінюючи факт прийняття Закону № 2074-IX та пов'язані з ним очікувані [28] законодавчі та правозастосовні зрушення у сфері правової регламентації обігу та ринку цифрових активів в Україні, вважаємо, що аналізований засадничий Закон потребує суттєвого доопрацювання та внесення змін наступними актами ще до набрання ним чинності в кількох взаємопов'язаних площинах.

По-перше, сприйняту у Законі парадигму до диференціації (або класифікації) забезпечених та незабезпечених віртуальних активів слід скоригувати в один з двох способів:

1) або через зміну нормативних формулювань у частині «посвідчення майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав» забезпеченими віртуальними активами на посилення щодо стабілізації вартості таких активів через відсилання до інших активів або цінностей (фіатних валют, золота тощо), у світлі чого виокремлення віртуальних активів, забезпечених валютними цінностями (ЗВА(ВЦ)) та фінансовими інструментами (ЗВА(ФІ)) може бути збережено за своєю суттю (особливо беручи до уваги небажання українського законодавця закріплювати та оперувати на нормативному рівні поняттям криптовалют [70, с. 182] і відповідно криптоактивів);

2) або шляхом повної зміни прийнятої у Законі № 2074-IX «таксономії» віртуальних активів за прикладом MiCA (грунтуючись на криптоактивах та їхніх різновидах залежно від використання інших активів для стабілізації вартості, проте із розширенням обсягу регулювання іншими видами цифрових активів, зокрема тих, що не ґрунтуються на DLT чи подібних технологіях, що навіть виведе український закон до «авангарду» нормативного регулювання на європейському континенті) чи з урахуванням досвіду держав-членів ЄС у цьому світлі. При цьому поділ цифрових активів варто здійснювати залежно від їхнього технологічного виникнення та поширення і економічної природи використання, способів стабілізації вартості чи відсутності її такої, але не на основі забезпеченості чи незабезпеченості як це має місце у Законі № 2074-IX наразі. На важливості первинної диференціації різновидів токенів та розширення їхнього переліку акцентують увагу й інші автори [110, с. 217].

Другий з означених підходів вважаємо більш перспективним, як у світлі адаптації українського законодавства до права ЄС, так і зважаючи на потребу в ефективному та відповідному ринковим реаліям регулюванні класифікації віртуальних активів та диференціації їхніх правових режимів відповідно. Ця теза неодноразово висловлювалась іншими українськими дослідниками, аналітиками та представниками бізнесу.

Тут погоджуємось із О.Кремінським, який критикує введення в законодавство нових термінів, багато в чому відмінних від європейських, що здійснюється, виключаючи із законодавчого обороту сам термін «віртуальна валюта (криптовалюта)». Автор підкреслює хибність такого підходу, що не лише порушує принцип *entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem* («сутності не потрібно примножувати», що відомий також як максима класичної логіки – «бритва Оккама», – доповнення наше), але й суперечить загальнодержавному вектору розвитку сфери цифрових активів в Україні, який фактично уже було обрано на державному рівні у зв'язку з взятим нашою державою курсом на входження в ЄС. А отже, *«потрібно із самого початку унормування віртуальної валюти адаптувати його до конвенційного законодавства ЄС, щоб у подальшому не довелося «новостворене» законодавство знов гармонізувати до європейських стандартів»* [45, с. 1006]. Сприйняття цього напрямку є виправданим і з точки зору юридичної техніки – доцільніше втілити у вітчизняне законодавче регулювання «нову» та взаємоузгоджену систему типізації віртуальних активів, ніж постійно вносити коригуючі зміни в нині закріплений на рівні Закону № 2074-IX поділ на забезпечені та незабезпечені віртуальні активи.

Важливість збереження та розвитку ринку віртуальних активів, пов'язаних із фінансовими інструментами, варто згадати окремо. На цьому наголошується і в підсумковому звіті «Форсайт: віртуальні активи в Україні – 2030», підготовленому за підтримки Міністерства цифрової трансформації України, де серед умов розвитку екосистеми віртуальних активів в Україні наводиться взаємодія із традиційним фінансовим сектором шляхом інтеграції віртуальних активів із традиційним фінансовим сектором, зокрема: створення шлюзів з фіатними грошима, запровадження технологій блокчейну в банківський сектор, цифровізація фінансового ринку, спрощення виходу на фінансовий ринок надавачів послуг із галузі віртуальних активів [119].

Ефективність укладання ф'ючерсного контракту на основі віртуальних активів досліджувалася Є. І. Невмержицьким та М. С. Єщенко. Виходячи з того, що такий контракт має бути виконаний автоматично та без нагляду третьої сторони, автори на прикладі криптовалюти Ether (ETH) встановили її здатність до розв'язання цієї проблеми, – це стало можливим завдяки використанню технології блокчейн, що лежить в основі ETH, і умов ф'ючерсу, що перевіряються програмно та виконуються автоматично, в рамках смарт-контракту, за фактом вдалої перевірки на досягнення умови в зовнішньому світі по відношенню до такого контракту [65, с. 115–116].

На сьогодні п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2074-IX вносяться лише декілька доповнень регуляторного характеру. Так, вартим уваги приписом є пп. 7 п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2074-IX, який вносить зміни до ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції», шляхом доповнення її ч. 4 такого змісту: *«Постачальники послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, які є небанківськими фінансовими установами, надають фінансові послуги, пов'язані з оборотом забезпечених віртуальних активів, що посвідчують права на валютні цінності, на підставі ліцензії на здійснення валютних операцій»*.

Вважаємо, що таких змін недостатньо для повноцінного запровадження віртуальних активів як фінансових інструментів у межах наявного профільного регулювання. Сумнівно, що це завдання може бути виконано і шляхом прийняття низки підзаконних нормативних актів.

По-друге, вказана зміна повинна полягати не лише у дефінітивному аспекті, але й у якісному розширенні і диференціації вимог до здійснення операцій з цифровими активами, залежно від їхнього виду і, таким чином, фінансової природи. Це стосується як вимог для проведення авторизації суб'єктів підприємницької діяльності у сфері віртуальних активів, так і їхнього подальшого функціонування: здійснення постійної ефективної комунікації з

кінцевими споживачами та правил підзвітності встановленим новим Законом контролюючим та наглядовим органам.

По-третє, поруч із цим потрібно чітко розмежувати емітентів цифрових активів та постачальників послуг, пов'язаних з їхнім обігом, встановити їхній відмінний правовий статус та вимоги до надання контролюючими органами дозволів для ведення відповідних видів підприємницької діяльності. Додатково потрібно розглянути можливість правової та адміністративно-організаційної імплементації засад і способів захисту прав власників віртуальних активів до національної системи захисту прав споживачів, що здійснюється на рівні ґрунтового в цьому питанні європейського Регламенту (MiCA). Пп. 4 п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2074-IX вносить лише одну зміну до Закону України «Про захист прав споживачів» [98], а саме викладає ч. 2 ст. 2 останнього в такій редакції: *«Особливості захисту прав споживачів фінансових послуг, а також послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, визначаються відповідними законами»*. Тобто норма має лише бланкетний характер і залишає врегулювання захисту прав споживачів послуг, пов'язаних із оборотом віртуальних активів на невизначене майбутнє.

2.3. Особливості набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи

Згідно з ч. 1 ст. 4 Закону № 2074-IX віртуальні активи є нематеріальними благами, особливості обороту яких визначаються ЦК України та цим Законом. Це віддзеркалює підхід країн сім'ї континентального права, що тяжіють до визначення цифрового активу як активу нематеріального (таким чином включивши його до системи об'єктів права власності) на противагу англо-американській сім'ї, держави-представниці якого схиляються до розуміння таких активів як прав вимоги. Відзначається, що цифрові активи кидають

виклик традиційному розумінню концепцій власності та володіння, хоча очевидно, що ринок очікує, що закон розглядатиме цифрові активи як об'єкти прав власності – і прийнято говорити про цифрові активи як про об'єкти власності та володіння, проте закон у різних юрисдикціях не завжди однозначно застосовує ці концепції до цифрових активів [136, с. 23].

У цьому аспекті слід відзначити, що не вирішено досі й проблеми змісту ст. 316 ЦК України щодо поняття права власності, на чому наголошував Є. О. Харитонов, відзначаючи, що вітчизняна концепція права власності (як і класичне бачення сутності права власності, взагалі), відображене у вказаній нормі ЦК України (згідно з ч. 1 якої правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб), не враховує реалій сьогодення, зокрема викликів інформаційного суспільства, що ґрунтується на провідній ролі інформації, а саме – появи віртуальної власності та Інтернету речей [120, с. 86]. Поруч із цим інші автори наголошують на: 1) необхідності визнання віртуальних активів майном або нематеріальними активами, що створюватиме можливості для захисту прав їх власників через законодавство; 2) важливості розмежування права віртуальної власності та права інтелектуальної власності, адже віртуальні майнові права у віртуальному світі – це не лише права на ігрові предмети, а й нові конкретні об'єкти, такі як криптовалюта тощо; 3) для визнання об'єкта віртуальним активом він повинен відповідати трьом базовим критеріям: становити певну вартість, володіти можливістю обігу в цифровому форматі, а також можливістю обміну на інші об'єкти цивільного права (тобто відповідати платіжним чи інвестиційним цілям володіння та розпорядження активом) [156, с. 119].

Загалом варто погодитись із тезою О. Ю. Черняк, яка резюмує, що нормативне закріплення питань належності права власності на цифрові активи (у тому числі криптоактиви та токени), підтвердження права володіння та

передачі титулу від одного правоволодільця до іншого, ще перебуває на етапі становлення в Україні та іноземних державах. За висновком дослідниці цей етап характеризується тісним зв'язком між вирішенням окреслених правових проблем та зверненням законодавців і регуляторів до засад і технологічних особливостей використання технології розподіленого реєстру, адже саме запис у DLT постає ключовим ідентифікатором та доказом права володіння на криптоактив, а його зміна відображає передачу титулу та, відповідно, зміну правоволодільця [125, с. 555].

Втім, певні нормативні кроки у напрямку поширення на віртуальні активи правового режиму об'єктів права власності, все ж, реалізуються українським законодавцем. Так, нещодавно в Україні на законодавчому рівні підвалини розуміння і застосування означених концепцій були закріплені в ЦК України (згідно із Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» від 10 серпня 2023 року [91]) через:

1) зміни та доповнення до ст. 177 ЦК України, згідно з якими об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, *цифрові речі*, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та *нематеріальні блага*; закріплення, що об'єкти цивільних прав можуть існувати в матеріальному світі та/або *цифровому середовищі*, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них;

2) доповнення Кодексу ст. 179¹, відповідно до ч. 1 якої цифрова річ тлумачиться як благо, яке створюється та існує *лише в цифровому середовищі та має майнову цінність* (дефініція узгоджується із пропонованими в українській правовій доктрині підходами [54; 55]). Цифровою річчю є *віртуальні активи*, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті (виділення наші).

Втім, поруч із загальною критикою цих пропозицій, зважаючи на логічну та системно-юридичну недосконалість введення нової категорії цифрових речей, відзначимо також, що і ці норми залишають особливості правового режиму цифрових речей (звертаємо увагу, що саме цифрових речей загалом, тоді як Закон № 2074-IX стосується лише віртуальних активів) на розсуд спеціального закону, хоча і передбачають застосування до цифрових речей положень цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі (пропонована ч. 2 ст. 179¹). Окрім того, що поки не зрозуміло, чи здійснюється відсиланняву цитованій нормі ЦК України до Закону № 2074-IX, також постає очевидним, що наявного регулювання питань права власності на цифрові речі в основному акті цивільного законодавства ще недостатньо.

Водночас можна погодитись і з зауваженнями аналогічного змістовного характеру до попередніх пропозицій. Так, М. В. Дубняк відзначає, що простого доповнення ст. 190 ЦК України (за прикладом формулювання положення: «Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, *віртуальні активи*, а також майнові права та обов'язки»), як це вже мало місце до прийняття наведених вище змін до ЦК України (до прикладу: у проєкті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні) № 7246 від 30 жовтня 2017 року [88] та у проєкті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами № 2461 від 15 листопада 2019 року [89]), недостатньо для повноцінного визначення правового статусу, характерних ознак для віртуальних активів [33, с. 24].

На нелогічності нормативної бази та алгоритму легалізації криптовалют (і загалом, додаємо, цифрових активів як таких) у цьому світлі наголошують А. В. Кісіль та В. Ю. Пряміцин, які пояснюють це тим, що законодавець вносить

зміни до ПК України, одразу вирішуючи питання оподаткування, однак питання тлумачення криптовалюти залишається відкритим. А тому, на думку авторів, варто спочатку внести зміни до ЦК України, який має врегулювати всі ці правовідносини, закріпивши, що таке криптовалюта, що саме можна робити з цими активами, які права надаються користувачу та який механізм їхнього захисту [39, с. 9]. Знову ж, сказане можна вільно поширити і на всю категорію цифрових активів – попри те, що дефінітивна площина та низка засадничих положень щодо прав, які з ними пов'язані, вже охоплюються Законом № 2074-ІХ, цього недостатньо для встановлення повноцінного цивільно-правового режиму обігу таких активів, та навіть кількох таких режимів, розмежування яких, залежно від типології цифрових активів, ми обґрунтовували вище.

Така ситуація спричиняє необхідність якнайшвидшого внесення змін до ЦК України, зокрема шляхом пропонованого в літературі запровадження права віртуальної власності (як обмеженого речового або квазіречового права, що, незалежно від остаточно обраного законодавцем правового підходу щодо цього, становитиме особливий вид права власності з визначеною специфікою змісту, здійснення та захисту [67, с. 91]), а не якнайшвидшого прагнення до врегулювання податкових зобов'язань, як це має місце сьогодні. Це підкреслюється самим фактом того, що набрання чинності Законом № 2074-ІХ ставиться у залежність від прийняття закону про внесення відповідних змін до ПК України, пов'язаних із оподаткуванням віртуальних активів. Втім, на сьогодні лише один законопроект у цьому напрямку включено до порядку денного Верховної Ради України – «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами» від 13 березня 2022 року № 7150 [90].

На нашу думку, вирішення цієї проблеми напряму пов'язане із загальною рекомендацією необхідності та/або бажаності встановлення, яким чином цифрові активи та криптоактиви можуть бути об'єктами права власності в

законодавстві у відповідних юрисдикціях – чи то шляхом внесення змін до загальних положень, чи через створення ізольованого спеціального режиму (другий з варіантів актуальний для держав континентальної правової сім'ї, до якої належить й Україна), про що говорять у наукових джерелах інші дослідники [136, с. 24]. Щодо володіння цифровими активами це потребує встановлення ефективних правових механізмів: (i) у законодавстві, що регулює передачу активів, і (ii) у законодавстві, яке регулює доступні засоби правового захисту для захисту прав власності на актив [136, с. 25].

Здійснюючи класифікацію віртуальних активів та виокремлюючи віртуальні активи класичних систем обліку цифрових даних (електронні гроші, бездокументарні цінні папери, монети в комп'ютерних іграх тощо) та віртуальні активи розподіленого реєстру, автор розмежовує останні на криптоактиви, здійснення відносин щодо застосування яких регулюється суб'єктами державного фінансового моніторингу та профільним законодавством; та токенизовані активи, відносини щодо застосування яких регулюються нормами цивільного законодавства та нормами міжнародного права. Додатково дослідник відзначає, що систему обліку на базі технології розподіленого реєстру можна використовувати як середовище укладання правочину, де контрагенти, верифіковані самою інформаційною платформою, мають облікові записи (особисті кабінети), а всі дії автоматично реєструються в системі. Відповідно такі відносини мають вважатися договірними та підпадати під сферу регулювання цивільного та/або господарського законодавств [50, с. 6, 8]. А. С. Овчаренко щодо цього резюмує, що для того, щоб об'єкт вважався віртуальним активом і став об'єктом фінансового моніторингу, він має відповідати трьом критеріям – наявності вартості, можливості до обігу в цифровому форматі й можливості до його обміну на інші об'єкти цивільного права [72, с. 201].

За сучасного ж стану правового регулювання можна лише прослідкувати базові засади регулювання питань набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи так та тією мірою, якою вони закріплюються у спеціальному Законі № 2074-IX, із наступним визначенням принаймні ключових напрямків, у яких повинно рухатися надалі законодавче забезпечення цього питання в суто цивільно-правовій площині – на рівні норм та інститутів ЦК України. Зрозуміло, що на основі таких засад слід у майбутньому будувати підходи до імплементації цифрових активів як об'єктів майнових та особистих немайнових цивільних прав у окремій главі ЦК України, не лише закріпивши їхню належність до об'єктів цивільних прав, як це має місце сьогодні.

Насамперед, слід виходити з того, що п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону № 2074-IX визначає оборот віртуальних активів як усі правовідносини, які стосуються віртуальних активів, які виникають між учасниками ринку віртуальних активів, а також між ними та державою. Крім цього, п. п. 2–4 ч. 1 ст. 2 цього ж Закону встановлюють, що він застосовується до правовідносин, які виникають у зв'язку з вчиненням правочину, предметом якого є віртуальний актив, якщо сторони визначили право України як таке, що підлягає застосуванню до правочину в цілому або до окремої його частини; якщо обидві сторони правочину є резидентами України; якщо особа, яка здійснює операції з віртуальними активами у своїх інтересах (набувач віртуального активу), є резидентом України.

З погляду цивільно-правового регулювання, яке ґрунтується на диспозитивному методі, набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи повинно визначатися з урахуванням публічно-правових обмежень все ж як правочини між суб'єктами з рівним правовим статусом – фізичними та юридичними особами, які вільні набувати та відчужувати такі права на відповідні об'єкти. А тому суто цивільно-правовий аспект проблематики, хоч і тісно пов'язаний, але прямо не охоплює адміністративних,

ліцензійно-дозвільних та інших складових поняття обороту цифрових активів, а повинен прагнути до встановлення приватноправових механізмів та інструментів.

У зв'язку з цим, можна звернутися до норм Закону № 2074-ІХ для початкового визначення особливостей майнового обороту цифрових активів, що закріплюються на рівні цього спеціального акта, потребуючи наступного розширення і визначення у ЦК України. До відповідних положень можна віднести (наступні виділення наші):

1) загальні приписи стосовно правового режиму цифрових активів як нематеріального блага (ст. 4 Закону); положень стосовно посвідчення забезпеченими активами майнових прав (концепт, який ми критикували вище та не вважаємо за потрібне запроваджувати далі в нормах ЦК України); визначення *моментом створення віртуального активу моменту, з якого перший власник отримує можливість володіти, користуватися та розпоряджатися віртуальним активом у системі забезпечення обороту відповідного віртуального активу, якщо немає можливості достовірно встановити інший момент створення віртуального активу, виходячи з технічних особливостей системи забезпечення обороту віртуальних активів (ч. 1 ст. 5 Закону); засади набуття права власності та здійснення правочинів із цифровими активами, зокрема те, що *право власності на віртуальний актив набувається за фактом створення віртуального активу, вчинення та виконання правочину щодо віртуального активу, на підставі норм закону або рішення суду і засвідчується володінням ключа такого віртуального активу, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті (до них належать випадки, коли:**

а) ключ віртуального активу або віртуальний актив знаходиться на зберіганні у третьої особи відповідно до умов правочину між зберігачем та власником цього віртуального активу; б) віртуальний актив передано на зберігання будь-якій особі відповідно до закону або рішення суду, що набрало законної сили; в) ключ

до віртуального активу набуто особою неправомірно), а також низка приписів щодо того, що, зокрема, умови набуття, умови переходу та обсяг прав на віртуальні активи можуть виражатися у формі алгоритмів та функцій системи забезпечення обороту віртуальних активів, у межах якої здійснюється оборот віртуальних активів, та того, що зміст права власності на віртуальний актив *включає право володіти віртуальним активом, право користуватися віртуальним активом та право розпоряджатися віртуальним активом на свій розсуд*, якщо це не суперечить закону, зокрема шляхом передачі права власності на віртуальний актив – при цьому володіння, користування та розпорядження віртуальним активом *фіксується у системі забезпечення обороту віртуальних активів* (ст. 6 Закону); спеціальні норми щодо розпорядження забезпеченими цифровими активами (ст. ст. 7–8 Закону), – всі ці норми містяться в розділі II Закону № 2074-IX;

2) окремі положення інших структурних розділів Закону № 2074-IX, звернення до яких дозволяє кристалізувати низку базових принципів набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи з погляду механізмів цивільного права: свобода здійснення операцій – укладення правочинів з віртуальними активами учасниками ринку та свобода самостійно визначати та встановлювати вартість віртуальних активів, за якими здійснюються операції з віртуальними активами (п. 1, п. 7 ч. 1 ст. 9 Закону); права на належну якість послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів, на судовий та інші способи захисту своїх прав на віртуальні активи з боку держави та з боку інших учасників ринку віртуальних активів (п. 3, п. 5 ч. 1 ст. 9 Закону); окремі положення щодо правил укладення договорів, пов'язаних із наданням послуг з віртуальними активами, зокрема, згідно з ч. 3 ст. 10 Закону № 2074-IX, на договори про надання послуг із зберігання або адміністрування віртуальних активів чи ключів віртуальних активів поширюються положення ЦК України

щодо договорів про зберігання з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом, та низка інших.

Як бачимо, набуття, володіння, користування та розпорядження правами на цифрові активи Законом № 2074-IX нерозривно пов'язується із системою забезпечення обороту віртуальних активів, що визначається як програмний або програмно-апаратний комплекс обміну електронними даними, який забезпечує ідентифікацію та оборотоздатність віртуальних активів (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону № 2074-IX). Видається, що таке формулювання звужує розуміння цифрових активів та відповідно обмежує можливість вчинення врегульованих цим Законом правочинів, виключно тими, що створюються та поширюються за допомогою технології розподіленої книги або подібної до неї, на що вказує вимога забезпечення ідентифікації та оборотоздатності цифрових активів. Отже, з правового регулювання виключаються віртуальні активи, не засновані на DLT чи схожих цифрових механізмах (ті ж NFT).

Щодо цього в дослідженні, підготовленому в рамках діяльності Робочої групи з питань цифрових активів та приватного права, організованої під егідою UNIDROIT (Міжнародного інституту з уніфікації приватного права), відзначається, що застосування норм майнового права, як правило, залежить від ідентифікації власності та певної форми публічності, а також від подальшого переходу прав власності від однієї особи до іншої, що також іноді вимагає «відстеження» прав, для чого можуть знадобитися формули або інші методології (такою формулою відповідно і є в Законі № 2074-IX концепція системи забезпечення обороту віртуальних активів). Водночас далі дослідники виснують про те, що ці концепції є особливо складними в контексті цифрових активів, оскільки деякі з них є взаємозамінними (Ether, Bitcoin), а деякі – ні.

Проблематика невзаємозамінних цифрових активів полягає у їхній сутності унікального активу, який неможливо легко замінити іншими цифровими активами, навіть якщо два незамінні цифрові активи здаються

схожими один на одного. Такі NFT можуть включати метадані, візуальні елементи, серійні номери та інші характеристики, які роблять їх унікальними, а отже, унікальними цінностями. Приклади невзаємозамінного цифрового активу включають унікальні цифрові предмети, такі як: криптоарт, криптоколекціонування та крипто-ігрові токени [187]. Таким чином, можна говорити про необхідність розроблення пристосованої до сутності NFT та подібних цифрових активів концепції відслідковування укладених з ними правочинів та відповідно переходу прав власності та інших речових прав на них. Можна врахувати позицію К. Г. Некіт щодо необхідності виокремлення специфічних віртуальних активів, що використовуються на онлайн-ігрових платформах, які не є доцільним для регулювання у рамках нормативного акта, спрямованого на визначення правового режиму обігу криптоактивів, зважаючи на їхню відмінну правову природу [68, с. 49]. Проте обидві категорії можуть отримати базове нормативне закріплення на рівні ЦК України.

Також варто в загальному відзначити, що окреслених норм Закону № 2074-IX, які мають цивільно-правову природу та спрямування, недостатньо для повноцінного запровадження приватноправового режиму обігу, реалізації прав стосовно набуття, володіння, користування та розпорядження цифровими активами. Визнання останніх як нематеріального блага, право власності на який включає класичну тріаду прав володіння, користування та розпорядження, закріплення моменту створення віртуального активу, набуття права власності на нього за фактом створення, вчинення та виконання правочину, на підставі норм закону чи відповідно до рішення суду (за умови засвідчення володінням ключа такого активу) є важливими засадами, проте, за винятком прив'язки до системи забезпечення обороту цифрових активів (як першої, на сьогодні – нормативно визначеної особливості набуття та розпорядження відповідними правами), не характеризують унікальні для досліджуваних об'єктів майнових цивільних прав риси.

Окрім наявності та застосування подібних систем ідентифікації та оборотоздатності цифрових активів, до особливостей здійснення правочинів (операцій) з такими об'єктами майнових прав також можемо віднести:

1) форму договорів (правочинів) з розпорядження цифровими активами, зокрема тих, що укладаються як смарт-контракти або за своєю правовою сутністю, самі є такими;

2) відсутність матеріального вираження;

3) децентралізований характер емісії;

4) часткова анонімність;

5) складність оцінки вартості таких активів, необхідність врахування контрагентами можливої різкої зміни їхньої ціни, визначення способів фіксації такої ціни на момент укладення договору;

та, окремо щодо криптовалют:

6) безособовість володіння (втрата доступу передбачає безповоротну втрату активу);

7) вільне розпорядження (активи доступні кожному, хто має ключ);

8) відсутність провайдера – суб'єкта, що здійснює зберігання та має інформацію щодо активу (окрім тих, що зберігаються на біржах);

9) відсутність можливості зовнішнього управління (що в контексті спадкування таких активів, за судженням С. Аліні, означає неможливість розподілу між спадкоємцями, виконання заповідального розпорядження коштом цих активів [1, с. 193]).

Щодо першої з ознак цікавими є пропозиції В. Варавки не лише щодо закріплення законодавчої дефініції смарт-контракту як одного з видів цивільно-правового договору, що виражений у формі програмного коду й автоматично виконується в розподіленій мережі, але й, з метою мінімізації недоліків, передбачити обов'язкову ідентифікацію сторін смарт-контракту, а також запровадити обов'язковий електронний текстовий додаток до смарт-контракту,

в якому будуть визначатися суттєві умови договору, і який матиме юридичну силу в разі виникнення помилки програмного коду та необхідності вирішення суперечностей між сторонами в судовому порядку [13, с. 149].

З означеного випливає й необхідність запровадження ефективних стандартів гарантування оборотності цифрових активів, зокрема, подібно до матеріальних рухомих речей, відсутності обізнаності чи повідомлення про заборону, добросовісності заволодіння (передачі), які для цифрових активів, ймовірно, включатимуть прийняття еквівалента володіння або передачі матеріальних рухомих речей [187]. Частину цих функцій дійсно можна реалізувати за допомогою DLT чи подібної технології, інші ж вимагають впровадження додаткових стандартів юридичної (контрактної) та технологічної природи у їхньому тісному взаємозв'язку. Іншим аспектом, на який звертають увагу, є спосіб фіксації передачі прав на цифровий токен, якщо він пов'язаний із іншим активом, до відчуження якого законом висувуються особливі, більш суворі вимоги. Щодо цього рекомендується запровадити системи гарантування належної взаємодії між токеном та таким активом, включаючи спеціально вимоги для того, щоб переконатися, що розподілена книга задовольняє всі формальні вимоги (наприклад, щодо форми укладення договору, підпису тощо) для передачі прав власності на базовий актив, і, ймовірно, необхідно буде переконатися, що компетентна посадова особа мала певний привілейований доступ до цифрової книги активів [136, с. 27]. Про необхідність забезпечення можливості доступу до цифрових активів у світлі врахування особливостей укладення договорів, об'єктом яких виступають цифрові речі, наголошують й Г. В. Анікіна та Л. В. Грицишина [3, с. 243].

Проблемою більш загального характеру можливо визначити універсальне питання забезпечення права власності на цифрові активи, враховуючи технологічну природу системи, в якій вони створюються, зберігаються та обробляються. Наприклад, як відзначають автори Робочої групи з питань

цифрових активів та приватного права UNIDROIT, якщо система розподіленої книги не покладається на центрального контрагента з повноваженнями змінювати книгу у відповідь на ухвалу суду, виникатимуть питання щодо того, як права власності на відповідну книгу застосовуються. Однак, далі резюмують дослідники, загальне питання про те, як забезпечити дотримання прав власності у випадку невідомих власників, саме по собі не є новим, і, можливо, існуючі концепції можна адаптувати для примусового захисту прав власності на цифрові активи [187].

На нашу думку, хоча ці питання є винятково важливими для гарантування надійності транзакцій з цифровими активами, належного, заснованого на юридичному факті переходу майнових прав на них, їхнє регулювання не варто переносити в цивільно-правову площину, проте слід наскрізно імплементувати наслідки застосування таких технологій і механізмів у приватноправових положеннях. Це вимагає втілення у ЦК України при посвідченні майнових прав на цифрові активи та факту їхнього переходу від одного власника (користувача) до іншого, вимог технологічного характеру, першим кроком до чого виявляється і слугує використовувана у Законі № 2074-IX вказівка на звернення до системи забезпечення обороту віртуальних активів. Проте в жодному разі нею не слід обмежувати можливі способи верифікації транзакцій та ідентифікації сторін правочину, що потребує внесення відповідних доповнень до Закону та врахування їх при підготовці комплексного цивільно-правового регулювання питань набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи у нормах ЦК України.

Такі механізми можуть функціонувати *ad hoc* стосовно конкретного активу, який не обертається в системі, а існує як унікальний об'єкт майнових прав. Тому нормативною вимогою, закріпленою у ЦК України для належного встановлення об'єкта правочину, слід визначити не систему забезпечення обороту цифрових активів, а більш гнучку прив'язку до будь-якого

технологічного способу автентифікації, що дозволить досягти цієї ж мети. У майбутньому практика відповідних суспільних відносин та правозастосовна практика в цьому ж аспекті дозволять встановити та апробувати подібні способи та засоби.

Також варто звернути увагу на те, що одним із безперечно бажаних наслідків запровадження ефективного правового режиму обігу цифрових активів в Україні та одночасно обов'язковим результатом втілення цієї мети є гарантування належного правового захисту для власників майнових прав на такі об'єкти, їхніх емітентів, постачальників, пов'язаних із цифровими активами послуг, та інших суб'єктів ринку. Зрозуміло, що ще до набрання чинності Законом № 2074-IX про побудову цілісних підходів у межах вітчизняної судової практики говорити зарано, проте окремі зрушення в контексті застосування цивільно-правових способів захисту майнових прав на цифрові активи все ж мали місце.

Так, в ухвалі від 20 червня 2023 року у справі № 910/8378/22 [117] Велика Палата Верховного Суду розглядала спір між сторонами договору, укладеного в простій формі в цифровому середовищі (за допомогою хмарного сховища Google Диск) про створення, розвиток та підтримку функціонування своїх бізнесів, внесення вкладу та ін., за яким було здійснено розрахунок у формі 970 000,00 USDT (токенізований долар) на електронний гаманець відповідача (ОСОБА_1). При цьому, згідно з позицією позивачів у справі підстави для утримання ОСОБОЮ_1 зазначених віртуальних активів відсутні, тому 970 000,00 USDT (токенізований долар), що еквівалентно 970 000,00 доларів США, мають бути повернуті як безпідставно набуті. Ключовим аспектом правової позиції Великої Палати Верховного Суду в цій справі стала проблема посилення Касаційного господарського суду, який передав справу на розгляд Великої Палати, на те, що потребує вирішення виключна правова проблема щодо критеріїв можливості розгляду судом справи, яка мала б розглядатися в

порядку іншого судочинства, однак «суд, встановлений законом» відмовив у відкритті провадження за аналогічним спором, а позивач не оскаржував відповідну відмову. Варто відзначити, що касаційна скарга була мотивована, зокрема, тим, що, на думку заявників, *«суд першої інстанції дійшов правомірного висновку, що звернення позивачів до господарського суду з цим позовом зумовлено можливим порушенням їх особистих немайнових прав, як сторін припиненого правочину, та їх особистих майнових прав на віртуальний актив, що свідчить про відсутність між сторонами господарських правовідносин і, як наслідок, помилковість визначення позивачами приналежності цього спору до господарської юрисдикції»* [117] (виділення наше).

При цьому, колегія суддів Касаційного господарського суду вважала, що в цьому контексті існує суперечність між тим, що справа має бути розглянута «судом, встановленим законом», проте відповідна сторона не вжила всіх, наданих їй законом заходів для захисту своїх прав (не оскаржила ухвалу про відмову у відкритті провадження, на чому і акцентує увагу скаргник у межах справи № 910/8378/22), та можливою «відмовою у доступі до правосуддя» у випадку відмови у відкритті або закриття провадження судом першої інстанції за вимогами, щодо яких вже було відмовлено у відкритті провадження. Таким чином, проблемним питанням, згідно із висновком суду касаційної інстанції, є те, чи відповідатиме п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини 1950 року [42] розгляд справи судом, не встановленим законом з метою не допустити порушення права позивача на доступ до правосуддя, попри те, що правом на апеляційне (касаційне) оскарження рішення суду, яким йому вже було відмовлено в належному розгляді його позовних вимог, позивач не скористався.

Враховуючи вищевикладене, Велика Палата Верховного Суду погодилась із вказаними висновками Касаційного господарського суду про наявність

підстав для розгляду Великою Палатою Верховного Суду цієї справи згідно з ч. 5 ст. 302 Господарського процесуального кодексу України [20]. Таким чином, хоча й непрямо, проте Велика Палата поширила юрисдикцію судів України на питання захисту майнових прав на цифрові активи, що в майбутньому може стати засадничим кроком у вирішенні подібних справ вже на основі чинного регулювання нормами ЦК України та Закону № 2074-IX.

Можливо аргументувати, що таким чином відбулася й первісна апробація принципів, закладених у згадані акти цивільного законодавства щодо правового статусу віртуальних активів, у судовій практиці Верховного Суду – адже було визнано, що віртуальний актив є об'єктом майнових прав (звідси – об'єктом права власності). При цьому в окремих зарубіжних державах на прецедентному рівні ці засади набули ширшого закріплення та суб'єктно-об'єктної диференціації при захисті майнових прав на цифрові (віртуальні, крипто-) активи.

Насамперед це стосується юрисдикції Великої Британії – рішень Високого суду Англії та Уельсу у справах *AA v Persons Unknown* (ухвалене 13 грудня 2019 року та згодом набуло статусу хрестоматійного) [131], *Fetch.AI Limited v Persons Unknown* (2021 року), *Jones v Persons Unknown* (2022 року) [182], *Daniszv Persons Unknown and Huobi Global Ltd (T/A Huobi)* (від 2 березня 2022 року) [155], *Osbourne v Persons Unknown & Ors* (від 22 лютого 2023 року [205]), стосовно якої дослідники виснують щодо визнання англійським судом NFT як об'єкта права власності [194], Апеляційного суду Англії та Уельсу у справі *TulipTrading Limited (A Seychelles Company) v Bitcoin Association for BSV & Ors* (від 3 лютого 2023 року) [228] та інших. Варто згадати і важливі прецеденти інших держав, серед яких ті ж принципи визнання за криптоактивами статусу об'єктів права власності закріплюються, до прикладу, у рішенні Високого суду Нової Зеландії у справі *Ruscoe v Cryptopia Ltd (in liquidation)* від 8 квітня 2020 року [191].

Аналізуючи зміст вказаного вище рішення Високого суду Англії та Уельсу у справі *AA v Persons Unknown* (та низки інших), а також наукові висновки, що лягли в основу судового рішення, викладені у дослідженні (консультативному документі) УКJT (Спеціальної групи з питань юрисдикції Великобританії) щодо статусу криптоактивів і смарт-контрактів у англійському приватному праві [197], С. Д. Гринько доходить слушного висновку щодо визнання за криптоактивами у прецедентному праві Великобританії статусу об'єктів права власності, виходячи з критеріїв їхньої відповідності усім ознакам власності, сумісності таких характеристик криптоактивів як нематеріальність, криптографічна автентифікація, використання технології DLT, децентралізація та ін. із концептом об'єктів права власності як таким [21, с. 599]. Як показує наше дослідження, це справедливо й щодо ряду інших зарубіжних держав із провідною роллю прецедентного права у їхніх правових системах, а також, у визначеній вище мірі, й для України крізь призму рішення Великої Палати Верховного Суду.

Висновки до розділу 2

Сучасний стан ринку віртуальних активів спричиняє додаткові труднощі для дослідників та регуляторів, оскільки аналізовані явища правової дійсності та їх нормативне регулювання саме зараз перебувають на динамічному етапі свого становлення та трансформації, узгодження і апробації на практиці, коли чимало законодавчих підходів зазнає суттєвих змін у найближчі роки після їх впровадження. Це вимагає як усвідомлення мінливості особливостей регламентації відповідних суспільних відносин, так і одночасно доктринального пошуку фундаментальних принципів ефективної побудови обігу цифрових активів у національному та європейському правових просторах.

Сприйняття цих ідей та принципів, хоч початково і декларованих крізь призму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням терористичної

діяльності за допомогою децентралізованих інструментів віртуальних валют (на що ми звертали увагу вище), відбувається й у нормотворчій діяльності інституцій ЄС та повинно надалі враховуватись не лише державами-членами ЄС, але й Україною при розбудові правової бази функціонування ринку цифрових активів у його «нормальному» стані щоденного комерційного обороту.

Перелік криптоактивів, що врегульовуються МіСА є визначеним та, за винятком сервісних токенів та решти «непоіменованих» токенів, які пропонуються публічно, включає дві основні групи унормованих криптоактивів (токени, пов'язані з активами та токени електронних грошей), які прив'язуються до способів стабілізації їхньої вартості за допомогою інших активів (кількох чи однієї фіатної валюти, інших цінностей або їх сукупності).

Досягненню амбіційних цілей побудови єдиного новітнього підходу до широкого спектра видів діяльності, пов'язаних із крипто-активами на рівні МіСА, сприяє поєднання спеціальних для криптоактивів механізмів авторизації і контролю за наданням послуг у цій сфері із пристосуванням усталених інститутів права ЄС, зокрема права захисту прав споживачів, інститутів фінансового, банківського та кредитного права Союзу, до потреб ринку цифрових активів. У свою чергу, це узгоджується із формульованими дослідниками принципами регулювання криптоактивів.

МіСА є лише першим або, швидше, засадничим, актом щодо обігу криптоактивів та функціонування їхнього ринку, який зазнаватиме значних доповнень та змін у майбутньому, потенційно розширивши в цьому ж Регламенті або додаткових законодавчих актах предмет та межі свого регулювання, доповнивши їх іншими видами віртуальних активів. Аналіз наслідків дії МіСА та пов'язаної із ним правозастосовної практики в найближчі роки стане одним із першочергових завдань не лише регуляторів чи

контролюючих органів, але й дослідників та юристів з держав-членів ЄС та далеко за їхніми межами.

У німецькому законодавстві враховується технологічний та інформаційний аспекти обігу криптоцінних паперів з усвідомленням доречності встановлення спеціальних правил у цих питаннях на підзаконному рівні, що простіше та ефективніше підлаштовувати шляхом внесення змін уповноваженими органами виконавчої влади у зв'язку з реаліями фактичних операцій із подібними цифровими активами, їхніми ризиками та перевагами.

Проаналізований зарубіжний досвід як у найбільш загальних питаннях та підходах, так і у тонкощах диференціації правового режиму обігу цифрових активів, залежно від їхнього виду або надаваних послуг (за прикладом Франції, де дозволи або реєстрація можуть вимагатись чи залишатися на розсуд суб'єктів господарювання), використання для їх стабілізації інших цінностей чи відсутності такої, повинна стати підґрунтям для модернізації українського законодавства про цифрові активи вже сьогодні, на моменті прийняття першого комплексного спеціального закону в цій сфері, але доки він ще не набрав чинності. Це дозволить попередити можливі його недоліки, що виникнуть у практиці правозастосування і відповідних суспільних відносин загалом.

На сьогодні спеціальним нормативним актом в українському законодавстві, присвяченим цифровим активам, є Закон № 2074-IX, що йде шляхом встановлення режиму легалізації (регулювання) віртуальних активів (на противагу режимам декриміналізації (який діяв у нашій державі до прийняття цього Закону) та криміналізації її обігу), виводячи Україну в один ряд із законодавством таких держав, як: Австралія, Аргентина, Великобританія, Німеччина, Данія, Канада, США, Саудівська Аравія, Сінгапур, Франція, Швейцарія, Швеція, Південна Корея, Японія та ін.

Вирішення проблеми запровадження цілісного та ефективного правового режиму цифрових речей загалом (і віртуальних активів зокрема) як об'єктів

цивільних прав (а не лише дефінітивного декларування їх, як це має місце на сьогодні у нормах ЦК України) на пряму пов'язане із загальною рекомендацією необхідності та/або бажаності встановлення, яким чином цифрові активи та криптоактиви можуть бути об'єктами права власності в законодавстві у відповідних юрисдикціях, чи то шляхом внесення змін до загальних положень, чи через створення ізольованого спеціального режиму (другий з варіантів актуальний власне для держав континентальної правової сім'ї, до якої належить й Україна).

На сьогодні ж норм ЦК України в аналізованій сфері та Закону № 2074-ІХ, які мають цивільно-правову природу та спрямування, недостатньо для повноцінного запровадження приватноправового режиму обігу, реалізації прав стосовно набуття, володіння, користування та розпорядження цифровими активами. Визнання останніх як нематеріального блага, право власності на який включає класичну тріаду прав володіння, користування та розпорядження, закріплення моменту створення віртуального активу, набуття права власності на нього за фактом створення, вчинення та виконання правочину, на підставі норм закону чи відповідно до рішення суду (за умови засвідчення володінням ключа такого активу), є важливими засадами, проте, за винятком прив'язки до системи забезпечення обороту цифрових активів (як першої, на сьогодні – нормативно визначеної особливості набуття та розпорядження відповідними правами), не характеризують унікальні для досліджуваних об'єктів майнових цивільних прав риси.

ВИСНОВКИ

У цій дисертаційній роботі здійснено теоретико-прикладний аналіз та розроблено нове вирішення наукового завдання, яке полягає у тому, що за результатами дослідження охорони прав на цифрові (віртуальні) активи, специфіки об'єктів таких прав, особливостей їхнього виникнення і обороту були виявлені та вирішені теоретичні та прикладні проблеми, пов'язані із охороною прав на цифрові (віртуальні) активи. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Запропоновано авторське тлумачення обсягу поняття «цифровий актив», яке ґрунтується на відмові від звуженого підходу до цього поняття через прив'язку до категорії «криптоактив» та/або «технологія розподіленого реєстру». Автор обґрунтовує важливість збереження та врахування у дослідженнях стосовно цифрових активів власне самої сутності «активу» як такого, пов'язаної, зокрема, з можливістю отримання економічної (майнової) вигоди з його створенням і використанням та необхідністю правового регулювання цифрових активів передусім як об'єктів цивільних майнових прав.

2. Виходячи зі сформованого нами розуміння цифрового активу, закріпленого за своїми сутнісними ознаками в новому українському законодавстві стосовно терміна «віртуальний актив», ключовими проблемами розвитку ринку цифрових (віртуальних) активів в Україні залишатимуться питання обліку та оподаткування операцій (в тому числі укладення правочинів, набуття у спадок тощо), об'єктом яких виступатимуть не лише криптовалюти, але й токенизовані активи, в тому числі NFT, тобто невзаємозамінні токени.

3. У результаті впровадження такої дефініції цифрових активів та подальшого вирішення окреслених проблемних питань, можливим стане побудова динамічної системи, коли нові віртуальні активи підпадатимуть під правове регулювання в силу своєї інформаційно-технологічної та економіко-

правової природи, а не особливостей створення, збереження чи поширення. Потребуватиме подальшого дослідження та обговорення й проблематика впровадження диференціації нормативного регулювання стосовно обігу різних видів цифрових активів, що, з погляду цивільного права означатиме окреслення підстав виникнення, здійснення та захисту відповідних майнових прав.

4. Прослідковується відмінність у нормативному закріпленні поняття цифрового активу в розумінні джерел фінансового права, що спрямовується на окреслення таких активів як засобів платежу, обміну та інвестицій, та тих правових інститутів, що розглядають цифрові активи крізь призму об'єктів майнових і немайнових прав особи, доступ до яких повинен гарантуватись для їх повірених осіб або інших представників. У першому випадку законодавство зарубіжних держав зазвичай встановлює більш жорсткі обмеження та правила віднесення активів до цифрових, що впливає і на порядок здійснення пов'язаних із ними трансакцій, тоді як у другому випадку до цифрових активів належать не лише «традиційні» криптовалюти, токенизовані активи тощо, але й об'єкти «цифрового надбання» особи: від фотографій та аккаунтів у соцмережах до внутрішньоігрових та подібних до них електронних даних.

5. У законодавстві деяких американських штатів, подібно до поступового усталення у праві ЄС парадигми класифікації токенів та інших цифрових активів, залежно від їхньої природи і функціонального призначення (сервісні, безпекові, інвестиційні токени та окремо криптоактиви), на понятійному рівні, хоч із застосуванням іншої термінологічної бази (цифрові споживчі активи, цифрові цінні папери та окремо віртуальні валюти), закладаються подібні принципи категоризації. Безперечною основою для цього є єдине коло явищ легально описуваної «віртуальної дійсності» у формі використовуваних на ринку різновидів цифрових активів.

6. МіСА як Регламент та джерело вторинного права ЄС є комплексним системоутворювальним актом, спрямованим на формування єдиної екосистеми

обігу криптоактивів – від їхньої публічної пропозиції і підготовки білої книги до регулювання всього спектра можливих та потенційно важливих для кінцевого споживача і контролюючих органів операцій (послуг) із ними. У цьому світлі МіСА виконує кілька взаємопов'язаних функцій, заснованих на цілісному розумінні правової й ціннісно-економічної природи криптоактивів та їхнього цифрового походження:

1) перебуваючи в тісному зв'язку із положеннями інших актів Союзу або їхніх проєктів, що стосуються технології DLT, МіСА виходить з коректного технологічного розуміння способів створення та поширення криптоактивів (включно з покладенням на суб'єктів підприємницької діяльності в аналізованій сфері зобов'язань з кібербезпеки, захисту конфіденційної інформації та ін.), спрямовується на використання їхніх фінансових переваг та мінімізацію можливих ризиків, не стримуючи, а стимулюючи розвиток відповідного фінансового сектора, зокрема не забороняючи використання криптоактивів як засобів платежу чи способів заощадження;

2) саме на змісті та особливостях різних типів криптоактивів Регламент засновує диференціацію правового регулювання, основну увагу приділяючи дискусійно найважливішим та поширеним на сучасному етапі розвитку ринку цифрових активів токенам електронних грошей та токенам, прив'язаним до інших активів;

3) МіСА розглядає ринок криптоактивів крізь призму поєднання та узгодження інтересів емітентів криптоактивів, постачальників послуг криптоактивів, кінцевих користувачів, що отримують правову охорону на основі механізмів захисту прав споживачів, та функцій контролюючих і наглядових органів, які здійснюють авторизацію (допуск на ринок на основі аналізу, серед іншого, установчих документів та білої книги криптоактивів) перших двох суб'єктів у світлі відповідності умовам та правилам випуску криптоактивів і здійснення операцій з ними, та подальший нагляд із

можливістю витребування необхідної інформації та призупинення надання відповідних послуг тощо.

7. У досліджених підходах законодавств держав-членів ЄС у сфері регулювання реєстрації та здійснення підприємницької діяльності емітентами токенів та інших криптоактивів постачальниками послуг у сфері цифрових активів, прослідковується єдина для європейського правового простору логіка регулювання, співзвучна у ключових аспектах підходам, втіленим у MiCA. Такі суб'єкти підлягають контролю та нагляду з боку уповноважених державних органів на предмет відповідності та постійного дотримання вимог щодо організації та внутрішнього управління, доброї репутації і належної комунікації як з державою, так і з кінцевими споживачами. Правила щодо комунікації охоплюють і маркетингові стратегії, і цінову політику, а також перебувають у прямому зв'язку з використанням належних і відповідних здійснюваних діяльності способів захисту інформації, записів у розподіленому реєстрі (якщо застосовується ця технологія) і кібербезпеки.

8. Зважаючи на необхідність використання уніфікованих підходів до класифікації цифрових активів та потенційної небезпечності розмежування таких активів лише як забезпечених або незабезпечених, вважаємо, що норми ч.ч. 3–5 ст. 4 Закону № 2074-IX потребують узгодження з найбільш поширеними у міжнародних та зарубіжних правових актах (як законодавчих, так і актах «*soft law*») способами класифікації і відповідно до цього – засадами правового режиму для різних видів цифрових активів.

9. У Законі України «Про віртуальні активи» суб'єкти, які здійснюють публічну пропозицію цифрових активів (емітенти), не отримують самостійного правового статусу; відтак складається ситуація з прогалиною у правовому регулюванні Закону, де публічна пропозиція (принаймні у загальних рисах) є нормативно визначеною юридичною дією, але особа, яка її здійснює, не наділена жодними особливими обов'язками (як стосовно власників прав на

віртуальні активи, що вона пропонує, так і щодо контролюючих органів) чи правами. Вважаємо, що залишати це питання для вирішення в підзаконному нормативному акті, як, вочевидь, це закріплює п. 24 ч. 3 ст. 16 Закону № 2074-IX, недоцільно та шкідливо для гарантування не лише реалізації принципу правової визначеності, але й загалом належного функціонування ринку віртуальних активів.

10. Набуття, володіння, здійснення та розпорядження правами на цифрові активи Законом № 2074-IX нерозривно пов'язується із системою забезпечення обороту віртуальних активів, що визначається як програмний або програмно-апаратний комплекс обміну електронними даними, який забезпечує ідентифікацію та оборотоздатність віртуальних активів (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону № 2074-IX). Видається, що таке формулювання звужує розуміння цифрових активів та відповідно обмежує можливість вчинення врегульованих цим Законом правочинів, лише тими, що створюються та поширюються за допомогою технології розподіленої книги або подібної до неї, на що вказує вимога забезпечення ідентифікації та оборотоздатності цифрових активів. Отже, з правового регулювання виключаються віртуальні активи, не засновані на DLT чи схожих цифрових механізмах (ті ж NFT).

11. Одним із безперечно бажаних наслідків запровадження ефективного правового режиму обігу цифрових активів в Україні та одночасно обов'язковим результатом втілення цієї мети є гарантування належного правового захисту для власників майнових прав на такі об'єкти, їхніх емітентів, постачальників, пов'язаних із цифровими активами послуг, та інших суб'єктів ринку. До набрання чинності Законом № 2074-IX про побудову цілісних підходів у межах вітчизняної судової практики говорити зарано, проте окремі зрушення в контексті застосування цивільно-правових способів захисту майнових прав на цифрові активи все ж мали місце, а саме в площині непрямого поширення

Великою Палатою Верховного Суду юрисдикції судів України на питання захисту майнових прав на цифрові активи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аліна С. С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 191–195
2. Аліна С. С. Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством. Дис. ... доктора філософії. Одеса, 2020. 204 с.
3. Анікіна Г. В., Грицишина Л. В. Цифрові активи, як об'єкти цивільних договірних відносин. *Європейські перспективи. Науково-практичний правовий журнал*. 2023. № 4. С. 239–244.
4. Арзянцева Д. А., Захаркевич Н. П. Проблемні аспекти використання цифрових активів у діяльності віртуальних організацій. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології : матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19–20 вересня 2019 р.* МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ: УкрІНТЕІ, 2019. С. 68–71.
5. Батюк Л. А., Кравченко О. М. Криптовалюта: механізм функціонування та перспективи поширення в умовах глобалізації. *Інноваційна економіка*. 2021. № 1–2 (86). С. 131–139.
6. Бачо Р. Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют). *Бізнес Інформ*. 2015. № 11. С. 294–295.
7. Бегун С. І., Огородник О. С. Нематеріальні активи як об'єкт фінансового управління: поняття, класифікація, проблеми ідентифікації. *Регіональна економіка та управління*. 2020. № 2(28). С. 19–22.
8. Брагіна О. С., Романовський В. О. Аналіз стану активів підприємства. *Economics: time realities*. 2021. № 5(57). С. 13–22.
9. Бречко О. В. Цифрова економіка: перспективи регулювання та оподаткування цифрових активів в Україні. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні*. Матеріали V Міжнародної науково-

практичної конференції (м. Тернопіль, 31 травня – 1 червня 2018 року) / редкол. : О. В. Адамик, В. А. Дерій, З. В. Задорожний та ін. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 368–371.

10. Бруханський Р. Ф., Спільник І. В. Криптоактиви у системі бухгалтерського обліку та звітності. *Проблеми економіки*. 2019. № 2 (40). С. 145–156.

11. Булеца С. Б. Віртуальне майно у метавсесвіті як об'єкт цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Том 1. № 72. С. 126–133.

12. Булеца С. Б. Право власності на об'єкти віртуальної власності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 143–148.

13. Варавка В. Проблеми правового регулювання смарт-контрактів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 143–151.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

15. Вінник О. М. Право цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 157–163.

16. Вінник О. М. Право цифрової економіки: монографія. Київ, 2021. 345 с.

17. Віртуальні активи в Україні. Міністерство цифрової трансформації України. URL : <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/30579.pdf>

18. Голобородько А. Ю., Легомінова С. В. Електронні гроші як нова форма фінансово-економічних відносин в умовах цифровізації економіки та суспільства. *Economics: time realities*. 2020. № 4(50). С. 28–34.

19. Горещька Л. Л. Активи у національних системах бухгалтерського обліку. Автореф. дис... канд. екон. наук. Київ, 2003. 18 с.

20. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

21. Гринько С. Д. Право власності на криптовалюту як цифровий актив у практиці зарубіжних судів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2024. № 4(22). С. 593–600.

22. Грицай С. О. Правовий режим віртуальних активів в Україні. *Juris Europensis Scientia.* 2022. Випуск 2. С. 65–68.

23. Гудіма Т. С., Устименко В. А. Цифрова валюта центрального банку: економіко-правова характеристика. *Правові горизонти / Legal Horizons.* 2019. Вип. 19(32). С. 94–100.

24. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice.* 2022. Volume 5 (46). С. 137–148.

25. Гусь А. В. Поняття та ознаки нематеріальних активів у складі майна суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2012. Випуск 19. Том 2. С. 186–188.

26. Давидова І. В. Місце смарт-контрактів серед цивільно-правових договорів. *Часопис цивілістики.* 2022. Вип. 46. С. 46–51.

27. Давидова І. В., Берназ-Лукавецька О. М. Е-ідентифікація особи в умовах імплементації законодавства Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 4. С. 213–219.

28. Дем'янюк М. Як у світі регулюють криптовалюти і коли цього очікувати в Україні. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/1/668690/>

29. Демченко Т. А. Економічна суть оборотних активів та проблеми їх визнання і класифікації. *Науковий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки»*. 2011. № 12 (126). С. 175–180.

30. Дергачова Г. М., Колешня Я. О. Цифрова трансформація бізнесу: сутність, ознаки, вимоги та технології. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2020. № 17. С. 280–290.

31. Дерун І. А., Склярчук І. П. Онтологічні аспекти сутності криптовалюти та її відображення в обліку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 11 (39). С. 163–170.

32. Довідка Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо проекту Закону України «Про віртуальні активи» (реєстраційний № 3637 від 11.06.2020), внесеного на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України Жмеренецьким О. С., Василювим І. В., Потураєвим М. Р. та ін. *Урядовий портал*. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1780241.pdf

33. Дубняк М. В. Проблеми правового регулювання криптовалюти в Україні. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2020 р.) / упоряд.: О. А. Баранов, В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : Фенікс, 2020. С. 20–27.

34. Дученко М. М., Павленко Т. В. Вплив криптовалют на економіку країни. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 1002–1009.

35. ЄС затвердив єдині правила для криптоактивів. Як це вплине на європейський та український ринок. Пояснюють юристи Даниїл Волощук та В'ячеслав Златін. URL : <https://forbes.ua/innovations/mica-dlya-kripti-es-zatverdiv-edini-pravila-dlya-kriptoaktiviv-yak-tse-vpline-na-evropeyskiy-ta-ukrainskiy->

[kriptorinok-poyasnyuyut-yuristi-daniil-voloshchuk-ta-vyacheslav-zlatin-21042023-13236](https://doi.org/10.26507/2542-0410.2023.13236)

36. Ільченко М. Г. Становлення та розвиток правового регулювання обігу криптовалют в Україні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 193–197.

37. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Криптовалюта: проблеми правового регулювання. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2020. № 2 (23). С. 170–176.

38. Касаткін С. Нематеріальні активи: визначення та визнання. URL : <https://dtki.com.ua/show/1bid05611.html>

39. Кісіль А. В., Пряміцин В. Ю. Правовий статус криптовалют в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 1 (36). С. 8–11

40. Кобильнік Д. А., Никонова М. Р. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. *Публічне право*. 2022. № 4(48). С. 117–125.

41. Ковальчук Н. О. Узагальнення та систематизація наукових підходів до визначення поняття «активи». *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2011. Вип. 3. С. 34–40.

42. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

43. Конєва А. В., Урусова З. П. Сучасні проблеми обліку і аудиту нематеріальних активів на підприємствах. *«Young Scientist»*. 2020. № 6(82). С. 203–206.

44. Корнєєв В., Чеберяко О. Криптовалюта: ера і сфера фінансових інновацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (196). С. 40–46.

45. Кременський О. Правовий режим віртуальної валюти (криптовалюти) в Україні. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2020. Vol. 6. No 4. С. 1001–1009.

46. Крупельницька І. Сучасні проблеми визнання, оцінки та відображення криптовалюти в бухгалтерському обліку і аудиті. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*. Збірник наукових праць ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 14–16 вересня 2021 року). 2021. Частина II. С. 59–66.

47. Крупка Я. Окренець В. Криптовалюта як об'єкт обліку і джерело економічних вигод. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. № 3. С. 238–251.

48. Кудь А. Цифровые активы и их экономико-правовое регулирование в свете развития технологии блокчейн : монография / Александр Кудь, Кучерявенко, Евгений Смычок. Харьков : Право, 2019. 384 с.

49. Кудь А. А. Обґрунтування поняття «цифровий актив»: економіко-правовий аспект. *International Journal of Education and Science*. 2019. 2(3). Р. 29–41. URL : https://www.virtualassettest.org/wp-content/uploads/2019/11/obosnovanie-ponyatiya-cifrovoy-aktiv-ehkonomiko-pravovoj-aspekt_ua.pdf

50. Кудь А. А. Феномен віртуальних активів: економіко-правовий аспект. *International Journal of Education and Science*. 2020. Vol. 3. No. 3. Р. 1–13.

51. Кулик О. І. Правові засади впливу Європейського Союзу на ринок віртуальних активів. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 71–79.

52. Кучерявенко М. П., Білінський Д. О., Смычок Є. М. Цифрові активи як об'єкт правового регулювання. Науково-правовий висновок. 2019. 144 с. URL : <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/simcord-site/pdf/naukovo-pravoviy-visnovok-cifrov-aktivi-yak-obkt-pravovogo-regulyuvannya.pdf>

53. Логойда В. М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз. Дис. ... доктора філософії. Ужгород, 2022. 282 с.

54. Майданик Р. А. Цифрова річ: поняття та правова природа. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, IT та Інтернет права: матеріали Шостої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 29 вересня 2022 року)* Львів, 2022. С. 181–186.
55. Майданик Р. А., Майданик Н. І., Попова Н. Р. Цифрові речі. Право України на шляху до широкого розуміння речі. *Scientia*. 2022. Vol. 1. P. 84–88.
56. Македон В. В., Машкіна К. О. Розвиток глобального банківського сектору в умовах цифрової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 4. С. 21–28.
57. Маслій Н. Д., Водяник Д. В. Віртуальні активи як цифровий інструмент розвитку економіки України в умовах фінансизації. *Науково-практична інтернет-конференція «Економічна кібернетика: теорія, практика та напрямки розвитку»* (м. Одеса, 27–28 листопада 2019 року). С. 89–90.
58. Михайловський В. І., Костюк О. В. Визначення поняття «криптовалюти»: міжнародний досвід. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 226–231.
59. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text
60. Міжнародні стандарти фінансової звітності від 01.01.2012 р. (МСФЗ, МСФЗ для МСП, включаючи МСБО та тлумачення КТМФЗ, ПКТ). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text
61. Мінцифри: «В Україні можна буде легально розраховуватись криптовалютами». URL : <https://minfin.com.ua/ua/currency/articles/oleksandr-bornyakov-virtualni-aktivi-mozhut-povnistyu-zaminiti-deyaki-nacionalni-valyuti/>
62. Нагнибіда В. І., Іщук А. Ю. Правове регулювання цифрових активів у новітньому законодавстві країн світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 51. С. 70–75.

63. Національний банк продовжить вивчати можливість випуску власної цифрової валюти – е-гривні. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjit-vivchati-mojlivist-vipusku-vlasnoyi-tsifrovoyi-valyuti--e-grivni>.

64. НБУ запросив техдопомогу МВФ щодо віртуальних активів. URL : <https://finclub.net/ua/news/nbu-zaprosyv-tekhdomohu-mvf-shchodo-virtualnykh-aktyviv.html>

65. Невмержицький Є. І., Єщенко М. С. Технологічна характеристика ф'ючерчів на віртуальних активах. *Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки*. 2021. Том 4. С. 113–116.

66. Некіт К. Г. Напрями змін у правовому регулюванні обігу криптоактивів: аналіз зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2022. № 1. С. 33–44.

67. Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. № 32. С. 86–92.

68. Некіт К. Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. 2022. № 44. С. 45–51.

69. Николюк М. З. Трактуння поняття «нематеріальні активи» в літературних джерелах. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2008. Випуск 1(10). С. 208–214.

70. Новицький В. Я., Фица В. М. Становлення та розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів. *Інформація і право*. 2021. № 4(39). С. 179–186.

71. Овчаренко А. С. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 98–103.

72. Овчаренко А. С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202.

73. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. К., 2022. 587 с.

74. Озеран А. В., Коршикова Р. С. Визнання криптовалюти у фінансовій звітності: актив чи витрати. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 33. Частина 1. С. 130–135.

75. Панфілов О. Є., Сідор М. І. Правове регулювання віртуальних активів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 253–255.

76. Панфілова Д. А. Майбутнє криптовалют: проблеми та перспективи міжнародного визнання та страхування. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0* (м. Харків, 21 травня 2021 року). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 122–127.

77. Парламент ухвалив Закон «Про віртуальні активи» згідно з пропозиціями Президента. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/parlament-uhvaliv-zakon-pro-virtualni-aktivi-zgidno-z-propoziciyami-prezidenta>

78. Патачиц Н. О., Філатова-Білоус Н. Ю. Перспективи визначення правового режиму криптовалюти у вітчизняному цивільному законодавстві з урахування досвіду зарубіжних країн. *Форум права*. 2021. № 67(2). С. 62–77.

79. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ : Видавництво «Заповіт», 2020. 274 с.

80. Погрібний Д. І. Перспективи господарсько-правового забезпечення використання технології блокчейн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 205–208.

81. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

82. Поліщук Н. Господарсько-правовий режим криптовалют. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 6. С. 100–102.

83. Положення Про міністерство цифрової трансформації України. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#n12>

84. Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1063/2011. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1063/2011>

85. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

86. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>

87. Про віртуальні активи. Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

88. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні). Проект Закону України від 30.10.2017 р. № 7246. *Верховна Рада України. Законотворчість.* URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816.

89. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами. Проект

Закону України від 15.11.2019 р. № 2461. *Верховна Рада України. Законотворчість.* URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/449>

90. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами. Проект Закону України від 13.03.2022 р. № 7150. *Верховна Рада України. Законотворчість.* URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39211>.

91. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 р. № 3320-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n12>.

92. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

93. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

94. Про електронні комунікації. Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

95. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

96. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

97. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку. Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. *Офіційний вісник України*. 1999. № 44.

98. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

99. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>

100. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг. Закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>

101. Про платіжні послуги. Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>

102. Про публічні електронні реєстри. Закон України 18.11.2021 р. № 1907-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text>

103. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки. Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

104. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні. Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

105. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1467-р.

Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>.

106. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1353-р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>

107. Про хмарні послуги. Закон України від 17.02.2022 р. № 2075-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text>

108. Пропозиції Президента до Закону «Про віртуальні активи» (проект Закону України від 11.06.2020 р. № 3637). *Верховна Рада України. Законотворчість.* URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

109. Проценко А. Т. Правове регулювання обігу електронних грошей в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 202 с.

110. Радченко К. В. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів. *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання.* Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2020 р.) / упоряд.: О. А. Баранов, В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : Фенікс, 2020. С. 215–217.

111. Романчук К. В. Змістовне наповнення понять «майно», «активи» в національній обліковій практиці. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії.* 2012. № 1(26). С. 206–211.

112. Савченко М. В., Горкун К. В., Пшеничний В. О. Детермінанти розвитку ринку криптовалют в Україні та світі. *Економіка і організація управління.* 2020. № 4 (40). С. 75–82.

113. Синиця О. Криптовалюта Центробанків — найближче майбутнє чи наукова фантастика. URL : <https://techno.nv.ua/ukr/technoblogs/kriptovalyuta-centrobankov-blizhayshee-budushchee-ili-nauchnaya-fantastika-50043902.html>

114. Стовпова А. С. Криптоактиви як об'єкт бухгалтерського обліку. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 76–80.

115. Тарасова Т. О., Макурін А. А. Облік криптовалюти в розрахунках на підприємстві порівняно з реальними грошовими коштами. *Бізнесінформ*. 2020. № 8. С. 190–195.

116. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985. Том. 1. 624 с.

117. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2023 р. у справі № 910/8378/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772619>

118. Ушинкіна О. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. *Юридичний вісник*. 2022. № 3 (64). С. 70–77.

119. Форсайт «Віртуальні активи в Україні — 2030». Підсумковий звіт. URL : <https://va2030.com/foresight/report>

120. Харитонов Є. О. Вітчизняна концепція права власності перед викликами інформаційного суспільства. *Часопис цивілістики*. 2018. Випуск 29. С. 82–88.

121. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

122. Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства : монографія / [авт. кол.], ; за заг. ред.

Н. М. Пантелєєвої, С. Ю. Колодія, М. А. Ребрика. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. 299 с.

123. Цифрові технології в інноваційній трансформації економіки України : колективна монографія / Єгоров І. Ю., Никифорок О. І. та ін.; за ред. : чл.-кор. НАН України Єгорова І. Ю., д.е.н. Никифорок О. І., к.е.н. Ліра В. Е. ; НАН України, ДУ «Ін-т. екон. та прогнозув. НАН України». К., 2020. 308 с.

124. Черних О. С. Класифікація віртуальних активів в Україні. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/klasifikatsiya-virtualnyh-aktyviv-v-ukrayini/>.

125. Черняк О. Ю. Порівняльно-правовий аналіз правового регулювання володіння цифровими активами та передачі титулу. *Наукові інновації та передові технології*. (Серія «Право»). 2024. № 32 (4). С. 548–556.

126. Шишкова Н. Л. Електронні гроші: сутність та проблеми використання в Україні. *Economics Bulletin*. 2017. № 4. С. 39–51.

127. Що таке блокчейн технологія: це не лише про криптовалюту. *Future now*. 2020. URL : <https://futurenow.com.ua/shho-take-blokchejn-tehnologiya-tse-nelyshe-pro-kryptovalyutu>

128. Яроцький В. О. Поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати в обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 101–107.

129. Яцик Т. В. Сутність криптовалюти та етапи її розвитку у фінансовому обліку. «*Young Scientist*». 2018. № 3 (55). С. 385–390.

130. Яцик Т. В. Поняття крипто-активу у системі фінансового обліку. «*Young Scientist*». 2019. № 2(66). С. 295–298.

131. AA v Persons Unknown [2019] EWHC 3556 (Comm). 13 December 2019. URL: <https://vlex.co.uk/vid/aa-v-persons-unknown-865808083>.

132. Act for uniform fiduciary access to digital assets No. 1749. *The Commonwealth of Massachusetts*. URL : <https://malegislature.gov/Bills/192/H1749.pdf>.

133. Act No. XXX of 2018 – Virtual Financial Assets Act. 20th July, 2018. Legiżlazzjoni Malta. URL : <https://legislation.mt/eli/act/2018/30/eng/pdf>.

134. Act Relating to State Affairs and Government – Rhode Island Economic Growth Blockchain Act. 2022 – H 7254. *State of Rhode Island General Assembly*. URL : <http://webserver.rilin.state.ri.us/BillText22/HouseText22/H7254.pdf>.

135. Advice. Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. 9 January 2019. ESMA50-157-1391. *European Securities and Markets Authority*. URL : https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf.

136. Allen J. G., Rauchs M., Blandin A., Bear K. Legal and Regulatory Considerations for Digital Assets. *Cambridge Centre for Alternative Finance*. 54 p. URL : <https://www.jbs.cam.ac.uk/wp-content/uploads/2020/10/2020-ccaf-legal-regulatory-considerations-report.pdf>.

137. An Act Relating to Probate Practice and Procedure – Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act. *State of Rhode Island General Assembly*. URL : <http://webserver.rilin.state.ri.us/BillText17/HouseText17/H5443.pdf>.

138. An Act relative to access to a decedent's electronic mail accounts No. 4365. *The Commonwealth of Massachusetts*. URL : [https://malegislature.gov/\(X\(1\)S\(qrnukq454nz5loj0nlrww3jw\)A\(JhIZ50y0zAEkAAAAMDA3NmNmNTMtYWIyYS00YzFhLTljNDAtNWUwMjAwMmI3MDcyh1q6qQcrf5-fAtsKWQVIpaGhb_c1\)\)/Bills/189/H4365.pdf](https://malegislature.gov/(X(1)S(qrnukq454nz5loj0nlrww3jw)A(JhIZ50y0zAEkAAAAMDA3NmNmNTMtYWIyYS00YzFhLTljNDAtNWUwMjAwMmI3MDcyh1q6qQcrf5-fAtsKWQVIpaGhb_c1))/Bills/189/H4365.pdf).

139. Barone A. Asset. *Investopedia*. URL : <https://www.investopedia.com/terms/a/asset.asp>.

140. Berge E. T., Boone L. C. NFTs and Virtual Currency in Games: Compliance Issues and Legal Risks. July 22, 2021. URL : <https://www.venable.com/-/media/files/events/2021/07/nft-and-virtual-currency-in-games-compliance-issue.pdf>

141. Bitcoiva. Terms and Conditions. URL : <https://www.bitcoiva.com/termscondition>.

142. Bitnomial Exchange, LLC. Rulebook. March, 2024. URL : <https://bitnomial.com/exchange/regulation/bitnomial-rulebook.pdf>.
143. Blandin A., Cloots A., Hussain H. Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study. Cambridge Centre for Alternative Finance. 2019. № 23/2019. 122 p.
144. Blockchain Laws and Regulations 2020. Global Legal Insights. 2019. URL : <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-laws-andregulations>
145. Blockchain success starts here. URL : <https://www.ibm.com/topics/blockchain>
146. Browne R. EU lawmakers approve world's first comprehensive framework for crypto regulation. URL : <https://www.cnbc.com/2023/04/20/eu-lawmakers-approve-worlds-first-comprehensive-crypto-regulation.html>
147. Buletsa S., Kharytonov E., Davydova I. Prospects of Blockchain Technology and Smart Contracts in the Medical Sphere. 34th IBIMA Conference: 13–14 November 2019, Madrid, Spain. Vision: education excellence and management of innovations through sustainable economic competitive advantage. URL: <https://ibima.org/accepted-paper/prospects-of-blockchain-technology-and-smart-contracts-in-the-medical-sphere/>
148. Buterin V. A Proof of Stake Design Philosophy. URL : <https://medium.com/@VitalikButerin/a-proof-of-stake-design-philosophy-506585978d51>
149. Cayman Islands Virtual Asset (Service Providers) Law, 2020. Law 14 of 2020. URL : https://www.cima.ky/upimages/lawsregulations/VirtualAssetServiceProvidersLaw,2020_1594210684_1599485320.PDF
150. Choudhury R., Weisman B. Digital Assets, Distributed Ledger Technology and the Future of Capital Markets. Insight Report. May 2021. URL :

https://www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_Assets_Distributed_Ledger_Technology_2021.pdf

151. Code monétaire et financier. Version en vigueur au 02 avril 2024. *Légifrance*. URL :

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072026/2024-04-02/.

152. Crypto regulation in the EU. URL: https://www.taylorwessing.com/-/media/taylor-wessing/files/uae/2207_bd-initiative-brochure_eu.pdf

153. Crypto regulation: Lagarde proposes EU MiCA 2. URL : <https://www.ledgerinsights.com/crypto-regulation-lagarde-proposes-eu-mica-2/>

154. Crypto-assets – the global regulatory perspective. URL : https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/banking-and-capital-markets/ey-crypto-assets-the-global-regulatory-perspective.pdf?download

155. Danisz v Persons Unknown: the English High Court grants interim remedies to a victim of cryptocurrency fraud. URL: <https://legalbriefs.deloitte.com/post/102hoai/danisz-v-persons-unknown-the-english-high-court-grants-interim-remedies-to-a-vic>

156. Davydova I., Zhurylo S., Tserkovna O., Herasymchuk L., Tokareva V. Virtual Assets as the Newest Object of Property Rights. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 5. P. 115–120.

157. Digital and Digitized Assets: Federal and State Jurisdictional Issues. December 2020. URL : https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/business_law/buslaw/committees/CL620000pub/digital_assets.pdf

158. Digital Asset Banking and Capital Markets Regulatory Digest: A Periodic Mark-to-Market on US Regulatory Developments. October 2021 Issue. URL : <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/regulatory/us->

[advisory-digital-asset-banking-capital-markets-regulatory-digest-periodic-mark-to-market-US-regulatory-developments.pdf](#)

159. Digital Asset Business Act 2018. 2018:28. *Bermuda Laws*. URL : <https://www.bma.bm/viewPDF/documents/2023-11-14-11-11-48-Digital-Asset-Business-Act-2018.pdf>.

160. Digital Assets: Beauty Is Not in the Eye of the Beholder. June 2021. Goldman Sachs. URL : <https://www.goldmansachs.com/what-we-do/consumer-and-wealth-management/private-wealth-management/intellectual-capital-f/beauty-is-not-in-the-eye-of-the-beholder/>

161. Digital finance package. URL : https://finance.ec.europa.eu/publications/digital-finance-package_en

162. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015L0849-20210630>.

163. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843>.

164. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC (Text with EEA relevance). *EUR-*

Lex. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02009L0110-20180113>.

165. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0110>

166. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) (Text with EEA relevance). *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02014L0065-20220228>.

167. EU Markets in Cryptoassets (MiCA) Regulation: What is it and why does it matter? URL : <https://www.bbva.com/en/innovation/eu-markets-in-cryptoassets-mica-regulation-what-is-it-and-why-does-it-matter/>

168. FATF Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers (Paris, 28 October 2021). URL : <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/guidance-rba-virtual-assets-2021.html>

169. FCA Guidance on Cryptoassets Feedback and Final Guidance to CP 19/3. URL : <https://www.fca.org.uk/publication/policy/ps19-22.pdf>

170. FINMA Guidelines for enquiries regarding the regulatory framework for initial coin offerings (ICOs). Published 16 February 2018. URL : https://www.finma.ch/en/~/_media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1be-willigung/fintech/wegleitung-ico.pdf?la=en&hash=9CBB35972F3ABCB146FBF7F09C8E88E453CE600C

171. France Leads the Way with a Dedicated Legal Regime for Digital Assets and ICOs. URL :

<https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/briefings/2019/07/france-leads-the-way-with-a-dedicated-legal-regime-for-digital-assets-and-icos.pdf>

172. Garcia V. S., Natarajan H., Shrikrishna P. Distributed Ledger Technology & Secured Transactions: Legal, Regulatory and Technological Perspectives – Guidance Notes Series. Note 2: Regulatory Implications of Integrating Digital Assets and Distributed Ledgers in Credit Ecosystems. May, 2020. URL : <https://documents1.worldbank.org/curated/en/541741588053800973/pdf/Distributed-Ledger-Technology-and-Secured-Transactions-Framework.pdf>

173. Gayton C. Tokens, Branding and Digital Assets. LinkedIn. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/tokens-branding-digital-assets-cynthia-gayton>.

174. General – VASP. FAQ. Cayman Islands Monetary Authority. URL : <https://www.cima.ky/vasp-faq>

175. Gesetz über das Kreditwesen. *Bundesministerium der Justiz*. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/index.html>

176. Gesetz über elektronische Wertpapiere (eWpG). *Bundesministerium der Justiz*. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/BJNR142310021.html>

177. Gesetz über Vermögensanlagen. *Bundesministerium der Justiz*. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/vermanlg/>

178. Hayes A. Blockchain Explained. *Investopedia*. URL : <https://www.investopedia.com/terms/b/blockchain.asp>

179. Hazen T. L. Tulips, Oranges, Worms, and Coins - Virtual, Digital, or Crypto Currency and the Securities Laws. *North Carolina Journal of Law & Technology*. 2019. Volume 20. Issue 4. P. 493–527.

180. Houben R., Snyers A. Crypto-assets. Key developments, regulatory concerns and responses. Study Requested by the ECON committee. *European Parliament*. URL : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU\(2020\)648779_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/648779/IPOL_STU(2020)648779_EN.pdf)

181. Hrachov A. A few words about secured virtual assets. URL : <https://eba.com.ua/en/dekilka-sliv-pro-zabezpecheni-virtualni-aktyvy/>
182. Hurst S. Decrypting conflict of laws. *Butterworths Journal of International Banking and Financial Law*. 2023. March. P. 158–163.
183. Iansiti M., Lakhani K. R. The Truth About Blockchain. *Harvard Business Review*. 2017. January-February. URL : <https://hbr.org/2017/01/the-truth-about-blockchain>.
184. Innovative Technology Arrangements and Services Act. 1st November, 2018. Legiżlazzjoni Malta. URL : <https://legislation.mt/eli/cap/592/eng/pdf>.
185. ISO 55000:2014. Asset management – Overview, principles and terminology. URL : <https://www.iso.org/obp/ui#iso:std:iso:55000:ed-1:v2:en>.
186. Issaoui Y., Khiat A., Bahnasse A., Ouajji H. Smart logistics: Study of the application of blockchain technology. *Procedua Computer Science*. 2019. Vol. 160. P. 266–271.
187. Issues Paper. Digital Assets and Private Law Working Group. First session (remote). Rome, 17–19 November 2020. UNIDROIT 2020. Study LXXXII – W.G.1 – Doc. 2. URL : <https://www.unidroit.org/english/documents/2020/study82/wg01/s-82-wg01-02-e.pdf>
188. IV Anti-Money Laundering Directive: the issuance of the Italian Legislative Decree implementing the Directive. URL : <https://www.dlapiper.com/en/italy/insights/publications/2017/06/anti-moneylaundering-directive-in-italy/>
189. Janikowski L., Dobrowski M. Virtual currencies and their potential impact on financial markets and monetary policy. *Case Reports*. 2018. No. 495. 46 p.
190. Johnson K. N., Wilbur Hsu S. E., Sater S. (Im)Perfect Regulation: Virtual Currency and Other Digital Assets as Collateral. *SMU Science and Technology Law Review*. 2018. Vol. XXI. P. 115–158.

191. Judgment of the High Court of New Zealand in *Ruscoe v Cryptopia Ltd* (in Liquidation) [2020] NZHC 728. 8 April 2020. URL: <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZHC/2020/728.html>.

192. Kaal W. A. Digital Asset Market Evolution. *The Journal of Corporation Law*. 2021. Vol. 46:4. P. 909–963.

193. Kapitalanlagegesetzbuch. *Bundesministerium der Justiz*. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/kagb/>

194. Kilkenny C. Crypto-Assets in the Digital Wild West: The Treatment of NFTs as Property. URL: <https://emildai.eu/crypto-assets-in-the-digital-wild-west-the-treatment-of-nfts-as-property/>

195. Kud A. A. Comprehensive Classification of Virtual Assets. *International Journal of Education and Science*. 2021. Vol. 4. No. 2. P. 14–39.

196. Kurtin O. D. Wyoming's Digital Assets Law and How to Use it. URL : <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=72a5d03a-98c2-45d5-8bdd-ff98ac7b9730#:~:text=In%202019%2C%20Wyoming%20became%20the,states%20and%20the%20District%20of.>

197. Legal statement on Cryptoassets and Smart Contracts. *United Kingdom Jurisdiction Taskforce*. URL: https://www.blockchain4europe.eu/wp-content/uploads/2021/05/6.6056_JO_Cryptocurrencies_Statement_FINAL_WEB_111119-1.pdf.

198. Loi n° 2019-486 du 22 mai 2019 relative à la croissance et la transformation des entreprises (1). URL : https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000038496102?init=true&page=1&query=actifs+num%C3%A9riques+22+mai+2019&searchField=ALL&tab_selectio n=all

199. Mandeng O. J. Basic principles for regulating crypto-assets. Institute of Global Affairs. URL : <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/research-and-publications/OJM-Basic-principles-for-regulating-crypto-assets.pdf>

200. Manoylov M. K. Crypto exchange volume cracks \$1 trillion for first time since late 2022. URL : <https://www.theblock.co/post/269991/crypto-exchange-volume-cracks-1-trillion-for-first-time-since-late-2022>.

201. Marcus J. L., Mills C. R., Trkla K. M. Recent Cryptocurrency Regulatory Developments. *Banking & Financial Services Policy Report*. 2019. Volume 38. Number 9. P. 1–10.

202. MFSA Financial Instrument Test. URL : https://www.mfsa.mt/wp-content/uploads/2019/04/MFSA_FinancialInstrumentTest.xlsm.

203. New Regulatory Regime for Virtual Assets. URL : <https://www.ogier.com/news-and-insights/insights/overview-of-the-regulatory-regime-for-virtual-assets-in-the-cayman-islands/>

204. O’Rourke W., Lourimi A. Blockchain & Cryptocurrency Laws and Regulations 2022. France. *Global Legal Insights*. URL : <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-laws-and-regulations/france>.

205. Osbourne v Persons Unknown & Ors [2023] EWHC 340 (KB). 22 February 2023. URL: <https://www.maitlandchambers.com/resources/case-expertise/cryptoassets>.

206. Parshina O., Savchenko Y., Polyanovs’ka B. Problem aspects of financial and economic security in the conditions of development crypt. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1. P. 243–249.

207. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directives 2006/43/EC, 2009/65/EC, 2009/138/EU, 2011/61/EU, EU/2013/36, 2014/65/EU, (EU) 2015/2366 and EU/2016/2341. COM/2020/596 final. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0596>

208. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets (recast). COM/2021/422 final. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0422>.

209. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. COM/2021/420 final. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0420>.

210. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. COM/2020/593 final. 2020/0265(COD). *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

211. Public Act 099-0775 concerning digital assets. *Illinois General Assembly*. URL : <https://www.ilga.gov/legislation/publicacts/fulltext.asp?Name=099-0775>.

212. Read E. Can you inherit digital assets? *Shepherd and Wedderburn*. URL : <https://shepwedd.com/knowledge/can-you-inherit-digital-assets#:~:text=There%20is%20no%20legal%20definition,tablet%20or%20external%20hard%20drive>.

213. Regulating crypto-assets in Europe: Practical guide to MiCA. URL : <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/2cec201e/regulating-crypto-assets-in-europe-practical-guide-to-mica>

214. Regulation (EU) 2022/2554 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on digital operational resilience for the financial sector and amending Regulations (EC) No 1060/2009, (EU) No 648/2012, (EU) No 600/2014, (EU) No 909/2014 and (EU) 2016/1011. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2554>

215. Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology, and amending Regulations (EU) No 600/2014 and (EU) No 909/2014 and Directive 2014/65/EU. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R0858&qid=1683128647649>

216. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.

217. Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act (2015). URL : <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=112ab648-b257-97f2-48c2-61fe109a0b33&forceDialog=0>

218. Road to MiCAR: The European Crypto-assets Regulation. URL : https://www.twobirds.com/-/media/new-website-content/pdfs/2022/articles/road-to-micar_en.pdf

219. Santos A. A. Wyoming Blockchain Legislation. Summary Review for years 2018–2019. URL : <http://www.flabizlaw.org/files/Wyoming%20Blockchain%20Legislation%20Summary%20Review.pdf>.

220. Shkliar A. I. The Phenomenon of Central Banks' Digital Currencies (CBDC): Key Attributes and Implementation Perspectives. *Ukrainian Society*. 2020. № 1 (72). P. 123–137.

221. State of Rhode Island General Laws. Title 19 Financial Institutions. Index of Chapters. *State of Rhode Island General Assembly*. URL : <http://webserver.rilin.state.ri.us/Statutes/TITLE19/INDEX.HTM>.

222. Su E. Digital Assets and SEC Regulation. Congressional Research Service. 2021. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46208>

223. Texas Estates Code. Title 4. Digital Assets Chapter 2001. Texas Revised Uniform Fiduciary Access To Digital Assets Act. URL : <https://law.justia.com/codes/texas/2022/estates-code/title-4/chapter-2001/>.

224. The Bahamas Securities Industry (Contracts for Differences) Rules, 2020. *Official Gazette the Bahamas*. URL : <https://www.scb.gov.bs/wp-content/uploads/2019/07/Securities-Industry-Contracts-for-Differences-Rules-2020.pdf>.

225. The Delaware Code Online. Title 12. Decedents' Estates and Fiduciary Relations. Chapter 50. Fiduciary Access to Digital Assets and Digital Accounts. URL : <https://delcode.delaware.gov/title12/c050/index.html>.

226. The Developing Global Regulatory Landscape for Digital Assets. URL : <https://www.statestreet.com/au/en/asset-manager/insights/digital-digest-developing-global-regulations-digital-assets>

227. The Virtual Financial Assets Act. Grant Thornton. URL : [https://www.grantthornton.com.mt/industry/fintech-and-innovation/The-Malta-Virtual-Financial-Asset-Act/#:~:text=The%20Virtual%20Financial%20Assets%20Act%2C%202018%20\(The%20VFA%20Act\),incidental%20thereto%20or%20connected%20therewith](https://www.grantthornton.com.mt/industry/fintech-and-innovation/The-Malta-Virtual-Financial-Asset-Act/#:~:text=The%20Virtual%20Financial%20Assets%20Act%2C%202018%20(The%20VFA%20Act),incidental%20thereto%20or%20connected%20therewith).

228. Tulip Trading Limited (A Seychelles Company) v Bitcoin Association for BSV & Ors. 03 February 2023. URL: <https://vlex.co.uk/vid/tulip-trading-ltd-seychelles-922402829>.

229. Uniform Access to Digital Assets by Fiduciaries Act – Final Report of the Working Group. *Uniform Law Conference of Canada*. URL : <https://ulcc-chlc.ca/ULCC/media/EN-Annual-Meeting-2016/Uniform-Access-to-Digital-Assets-by-Fiduciaries-Act.pdf>.

230. Uniform Commercial Code. Uniform Law Commission. URL : <https://www.uniformlaws.org/acts/ucc>.

231. Virtual Financial Assets. Malta Financial Services Authority. URL : <https://www.mfsa.mt/our-work/virtual-financial-assets/>.

232. Ward O., Rochemont S. Understanding Central Bank Digital Currencies (CBDC). An addendum to “A Cashless Society – Benefits, Risks and Issues (Interim paper)”. Institute and Faculty of Actuaries. 2019. URL : <https://www.actuaries.org.uk/documents/understanding-central-bank-digital-currencies-cbdc>

233. What is a stablecoin? Coinbase. URL : <https://www.coinbase.com/learn/crypto-basics/what-is-a-stablecoin>

234. Williams J., Garrod D., Altman P. I., Zahabi E., Arlington J., Armytage A. EU Close to Introducing Groundbreaking Law to Regulate Crypto. URL : <https://www.akingump.com/en/insights/alerts/eu-close-to-introducing-groundbreaking-law-to-regulate-crypto>

235. Wright T. ECB president reiterates calls for ‘MiCA II’ in response to FTX collapse. URL : <https://cointelegraph.com/news/ecb-president-reiterates-calls-for-mica-ii-in-response-to-ftx-collapse>

236. Wyoming Digital Assets Existing Law. URL : <https://www.wyoleg.gov/Legislation/2019/SF0125>.

237. Zadeh S., Brugman G. Blockchain & Cryptocurrency Laws and Regulations 2022. Netherlands. *Global Legal Insights*. URL : <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-laws-and-regulations/netherlands>.

238. Zetsche D., Annunziata F., Arner D., Buckley R. The Markets in Crypto-Assets Regulation (MICA) and the EU Digital Finance Strategy. *European Banking Institute Working Paper Series*. 2020. № 77. 28 p. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3725395.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бацуца В. М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 32–35. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/7.pdf>. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7.
2. Бацуца В. М. Проблеми охорони прав на цифрові активи у світлі останніх законодавчих ініціатив. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 66. С. 66–69. URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/16.pdf>. DOI: 10.32782/2307-1745.2023.66.14.
3. Бацуца В. М. До питання особливостей набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 153–162. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/20.pdf. DOI: 10.32782/yuv.v6.2023.18.
4. Бацуца В. М. Сучасний стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6(96). С. 77–93. URL : https://unz.univer.km.ua/article/view/96_77-93. DOI: 10.37491/UNZ.96.6.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Бацуца В. М. Загальні підходи до нормативного врегулювання поняття цифрових активів у законодавстві Сполучених Штатів Америки.

«Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні». Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 67–69.

6. Бацуца В. Загальні засади типологізації цифрових активів. *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ–Хмельницький, 21 грудня 2023 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 84–88. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

7. Бацуца В. М. Підходи до правового регулювання обігу цифрових активів: досвід Німеччини. *Modern research in science and education*. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Chicago, USA, 8–10 February, 2024). Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. P. 533–538. 548 p. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-8-10.02.24.pdf>.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати дисертаційного дослідження апробовані при обговоренні дисертації на засіданні кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Також результати дисертаційного дослідження отримали апробацію на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні» (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна» (м. Київ – м. Хмельницький, 21 грудня 2023 року), 6-й Міжнародній науково-практичній конференції «Modern research in science and education» (м. Чикаго, США, 8–10 лютого 2024 року).

ЗАТВЕРДЖУЮ
ректор Хмельницького університету
управління та права
імені Леоніда Юзькова
О. М. Омельчук
« 17 » травня 2024 р.

А К Т

**про реалізацію результатів наукових досліджень
БАЦУЦИ Віталія Михайловича на тему:
«Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи»**

Комісія у складі: голови, декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: доцентки кафедри цивільного права та процесу, кандидатки юридичних наук, доцентки Сердечної Ірини Леонідівни, доцентки кафедри цивільного права та процесу, докторки філософії з права Грицишиної Лариси Валеріївни стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Бацуци Віталія Михайловича наукові положення і висновки з теми: «Охорона прав на цифрові (віртуальні) активи» були детально вивчені колективом кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення перераховані у дисертації наукові публікації:

1. Бацуца В. М. До питання встановлення правової природи цифрових активів у сучасному цивільному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 55. С. 32–35.
URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc55/7.pdf>.
DOI: 10.32841/2307-1745.2022.55.7.
2. Бацуца В. М. Проблеми охорони прав на цифрові активи у світлі останніх законодавчих ініціатив. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2023. № 66. С. 66–69.

URL : <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/16.pdf>.
DOI: 10.32782/2307-1745.2023.66.14.

3. Бацуца В. М. До питання особливостей набуття та розпорядження майновими правами на цифрові активи. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 153–162. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v6_2023/20.pdf.
DOI: 10.32782/yuv.v6.2023.18.

4. Бацуца В. М. Сучасний стан та перспективи правового регулювання обігу цифрових активів в Україні. *Університетські наукові записки*. 2023. № 6(96). С. 77–93. URL : https://unz.univer.km.ua/article/view/96_77-93.
DOI: 10.37491/UNZ.96.6.

5. Бацуца В. М. Загальні підходи до нормативного врегулювання поняття цифрових активів у законодавстві Сполучених Штатів Америки. *«Правові, управлінські та економічні засади розбудови європейських цінностей в Україні»*. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22 травня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 67–69.

6. Бацуца В. Загальні засади типологізації цифрових активів. *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ–Хмельницький, 21 грудня 2023 р.). Київ : НДІ приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. С. 84–88. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

7. Бацуца В. М. Підходи до правового регулювання обігу цифрових активів: досвід Німеччини. *Modern research in science and education. Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference (Chicago, USA, 8–10 February, 2024)*. Chicago, USA: BoScience Publisher. 2024. P. 533–538. 548 p. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/MODERN-RESEARCH-IN-SCIENCE-AND-EDUCATION-8-10.02.24.pdf>.

Наведені наукові публікації були включені до матеріалів лекційних занять з навчальної дисципліни «Цивільне право», а також використані при

підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів із зазначеної дисципліни для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 Право галузі знань 08 Право Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Голова комісії

декан юридичного факультету,
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії

доцентка кафедри цивільного
права та процесу,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Ірина СЕРДЕЧНА

доцент кафедри
цивільного права та процесу,
докторка філософії з права

Лариса ГРИЦИШИНА

Віктор Захарчук
Олена Коваль

Ірина Сердечна
Олена Коваль

Лариса Грицишина
Олена Коваль